

وشه‌و زاراوه‌کانی

بابا تاهيرو

به‌راورد کردنیان له‌گه‌ڵ

شیوه‌کانی زمانی کوردی‌دا

www.iqra.ahlamontada.com

مَنْدَیْ اِقْرَأَ الثَّقَافِی

دکتۆر

محمد نوری عارف

١٩٩٧

پۆڤابەرزانندی جوړمه کتیب: سردانی: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

پراي داڼلود کتابهای مختلف مراجعه: (منتدی اقرا الثقافی)

www.igra.ahlamontada.com

www.igra.ahlamontada.com

للكتب (کوردی . عربي . فارسي)

وشه و زاراوه‌کاني
بابا تاهيرو
به‌راورد کردنيان له‌گه‌ل
شيوه‌کاني زماني کوردي‌دا

د. محمد نوري عارف

- ۱۹۹۷ -

حکومتي هارمى کوردستان- عيراق
وزارمى رۆشنىيرى
به پيوهه رايه تى گشتى رۆشنىيرى و هونه ر
ليژنه ي چاپمه نى
ژماره (۸)

نووى كتيب: وشه و زارا وهكانى بابا تاهيرو بهر اوورد كردنيان له گه ل شيوهكانى زمانى
كوردى دا
نووى نووسهر: د. محمد نورى عارف
دهره ينانى هونه رى: عوسمان پيرداود
هه له چن: جه لال ڤهنگابادى
تيراژ: ۱۰۰۰ دانه
چاپمه نه: چاپخانه ي وزارمى رۆشنىيرى- ههولير

روون گردنه ومیه ک

گوفاری کڅړی زانیاری، عیراق-دمستی کورد، بهیږی نامه‌ی ژماره (۲۰)، پلژی ۱۹۸۷/۱/۱۲، بریاری له چاپدانی لیکولینه ومیه وشو و زار او مکانی بابا تاهیر و بهر او د گردنیان له گهل شپوه‌کانی زمانی کوردی دا دا. سرمنجام له برگی ۱۶ و ۱۷ ی ۱۹۸۷ دا بلاویان کړدوه، به لومړی څو بلاو کړنه ومیه ک!! به جړتکی ناتواو، نریکی نیوه ی لیکولینه ومیه یان چاپ کړدو له تیپی «ش» دا قرتانیان، بی نهوه ی په راویز مکانی له کړتایی دا چاپ پکن، وهر وها بی نهوه ی که له سره تا دا بنووسن به شی به که، له کړتایی دا بنووسن، ماوتی. ژماره ی نو په راویزانه ی که له به شدا هاتوه له لاپه (۲۲۷-۲۷۴) بریتی په له (۹۹) نه و د نوڅ ژماره ی په راویز، بهیږی نهوه ی که له کړتایی دا روونکرا به نه، یان ناویان هاتبی، به جړتکی که هر خو یتنده وار تکی ناسایی بیخو یتنه وه نه زانی که مسئله که چی به له نه انجام دا کڅړی زانیاری دانیان به کړدوه ناروایه دانا که کړدویانو به لینیان دا که له ژماره ی دا هاتودا یتیبینی یکی له سر بنووسن به شدا چاپ نه کړا و که په راویز مکانو سرچا و مکانی بخنه سر، به لومړی سال تهاو بوو، ژماره ی کی تر دهرچو، بی نهوه ی که به لینه که یان به جی بهیږی، به شدا کی تری چاپ نه کړا وکو مه به سستیان بوو هروا به وچره مایه وه، منیش داوای پاکووسی لیکولینه ومیه کی لی کړد، به لومړی یان نه کړا ندوه، تنها گوفاریکی تری کوردی هه وو بچ چاپ کړدی لیکولینه ومیه نه ویش (روشنبیری نوڅ) بوو، دانه ی کی فو تو کڅړی کراوم بچ ناردن، له نه انجام دا نه وانیس کاريکی نه و تیان کړد، کنیتر بریار دا واز له چاپدانی بهیږی، تا نو کانه ی که هلیکی له بارم بچ نه و مخس. دوا ی نه وه نه مینداری گشتی روشنبیری و لاوان له هلیکی بریاری له چاپدانی دا، به لومړی پیش نهوه ی که بخړیته ژیر چاپ، نه م جاره گوم بوو له پاش ما ویه که برای به ریز ماموستا جه لال زمکابادی دوزیه و هو بچی هینامه وه، زور سوپاسی نه که مو، هیواد ارم و تنه ی نه م جوره که سانه زور بی، بچ خرمستی نه و مه که مانو، هه میشه سر که وتوو بیت.

روژگار هاتو روژگارچو، دوا ی نو هه مو کړدوه نا به جی یانه ی که بهرام بهر به م لیکولینه ومیه کړا، نینجا شتیکی تری بچ داتاشرا، نه ویش نه م بوو: له روژنامه ی (ناسق) ژماره (۵۲) ی شهمه ی ۱۹۹۰/۷/۲۸ دا، وتاری له ژیر ناویشانی

(له‌پښانوي پاراستنې شکومهندي نډه‌بې کورديو بهرگرتن له کاري ناروا نووسينې: «گوشاد همه‌سعيد»). ښځا ليرېدا کاره‌کيان به‌جوزکي تر هه‌لگه‌راندوتوه، نووسري ناوبراو واي پيشان داوه که کاري ناروا من کړدوومه، نو مک (دهسته‌ي کوردي) گوفاري کړې، نووسر هاتوته مه‌يدانه‌وه گوايا شکومهندي نډه‌بې کوردي نه‌پاريزتو به‌خه‌يالي خوي دزي گرتووو بې نهم مه‌سته واي دهرخستوه که به‌لگي زانستي هيتاوتوه، و هه‌موو به‌لگه‌په‌کيشي نه‌ويه که‌من ناوي هيچ سرچاوميه‌کم نه‌هيتاوه، به‌لام راده‌ي خوتنده‌واري‌په‌کي نه‌ومنده‌ي که نازانې ژماره‌ي په‌راوتيز چي په‌!!!!، (۹۹) نه‌ودو نوجار ژماره‌ي په‌راوتيز به‌ژير چاومکاندا تپېر بووو نه‌يزانيوه که‌چېن!!!!. بيجگه له‌وه نيشانه‌کانې نري ليکولينه‌ومکه (با.ژ.ل)، و مکو له‌لاپه‌ره (۲۴۵) ي گوفاري ناوبراودا به‌م جږه هاتوه: (با.ژ.ل): له‌ناو که‌واندا له‌کوتايي هونراوه‌کانې باباتاهيره‌وه نوسراون بې نهم مه‌به‌ستانه: با=باباتاهير. ژ= ژماره‌ي چوارينه‌کانې باباتاهير، کهله: (شرح دو بيتي هاي باباطاهر عريان -بکوشش دکتر جواد مقصود). وهرگيراه. ل:لاپه‌ره‌ي هه‌مان سرچاوه. که نه‌مانه له‌ليکولينه‌ومکه‌دا (۱۶۹) چار هاتوون، واته (۱۶۹) چار ناوي سرچاومو هه‌مووي به‌په‌کوه نه‌کاته: $268 = 169 + 99$ دووسدو شمسو هشت جار، که نه‌مانه ژمارن بې ناوي سرچاوه، و که‌نوسر نازانې چينو دواي نه‌و هه‌موو قسه ناشرينانه نه‌لې: ناوي هيچ سرچاوميه‌کي نه‌هيتاوه.!!

بيجگه له‌وانه له‌لاپه‌ره‌ي (۲۴۲) ي گوفاره‌که‌دا نووسراوه: (بنچينه‌ي نهم ليکولينه‌ويه له‌سر کتيبې «شرح احوال واثار دوبيتي هاي باباطاهر عريان -بکوشش دکتر جواد مقصود -چاپ دوم ۱۳۵۴ خورشيدى). ديسان له‌لاپه‌ره‌ي (۲۴۴) ي گوفاره‌که‌دا نووسراوه: (وه‌کو ياس کرا بنچينه‌ي نهم ليکولينه‌ويه له‌سر کتيبې: «شرح احوال واثار دوبيتي هاي باباطاهر عريان...»)، به‌لام نووسري ناوبراو به‌وجږه شکومهندي نډه‌بې کوردي پاراستووو بهرگرتن له‌کاري ناروا نه‌کات، و مکو کورډ نه‌لې: (له‌بې خه‌به‌ران که‌شکه‌ک سه‌له‌وات). سره‌نجام له‌و بارميه‌وه روونگرده‌ويه‌کم نووسي بې رږژنامه‌ي ناسو وئاوئيش وه‌کو گوفاري کږ به‌لينيان داو بلاويان نه‌کرده‌وه !!! رږژنامه‌ي هاوکاريش بې بلاو نه‌کرده‌وه گوفاري کاروان ويستي بېم بلاو بکاته‌وه، به‌لام له‌راپه‌رينه‌که‌دا گوم بوو! وا ليرېدا چمنډ رسته‌په‌کي وتاره‌کي کاکي نووسر (گوشاد همه‌سعيد) نه‌خه‌مه روو که نه‌فرموي: (ويژدان مردو... ژور بڼ‌گن.... ريزي تايباتيم هيه بڼي....

هه‌زله‌ماناکه‌م زویر بێ یان به‌هیچ شیوه‌یه‌ک هه‌لجێ چونکه هه‌له‌چوونو دهلشکان دادانادا.... ده‌بێ ئه‌وه بزانێ هه‌یج عوززو لایه‌نگرتکم قبولێ نی‌یه.... به‌شیکێ دیکه‌ی نهم لیکۆلینه‌وه‌ی له‌ گۆفاری رۆشنبیری نوێ بۆاوکردۆته‌وه.... له‌هه‌لیکی دیکه‌شدا به‌راوردی وتارمه‌کی ئاو گۆفاری رۆشنبیری نوێ ده‌که‌ین.... له‌هاهاتوویشدا زۆرشتی دزراوی دیکه بۆ خاوه‌نو سه‌رچاو مه‌کانیان ده‌گه‌رتینه‌وه.)

ئه‌وه‌ی که له‌گۆفاری رۆشنبیری نوێ، له‌ژێر ناوینیشانی: (باباته‌هیری هه‌مه‌دانی)دا، بۆلۆم کردۆته‌وه، لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی تره‌و به‌شیک نی‌یه له‌م لیکۆلینه‌وه‌یه و مه‌کو «گوشاد» نه‌لێ. دیاره له‌مه‌یشدا هه‌ر نه‌ومنده لێی تێگه‌یشتوه وه‌کو باسمان کرد.

بۆ ده‌رخستنی درۆو راستی تکه‌یه به‌وردی گۆفاری رۆشنبیری نوێ، ژماره (١٠٨)، سالی ١٩٨٥، ١٠٩١-١٢٨٧ بخۆننه‌وه.

خۆننه‌ری به‌ریز! له‌پاش نزیکه‌ی (١٠)ده‌ سال هه‌ولو کۆشش له‌پیناوی چاپ نه‌کردنی نهم به‌رهمه‌دا به‌وجۆره‌ی که باس کراو دۆزینه‌وه‌ی یه‌کیکی و مه‌کو «گوشاد» بۆ شیواندن و تیکدانی راستی لیکۆلینه‌وه‌که به‌وجۆره‌ی که خراپه‌ روو. له‌ته‌نجامدا وه‌زاره‌تی رۆشنبیری بپاری له‌چاپ دانی داو نیتساکه به‌ته‌واوی له‌به‌ر ده‌ست دایه، داوا له‌ مه‌خه‌گرانی به‌ریز نه‌که‌م، ئه‌و به‌شه‌ی که به‌بێ په‌راویزو سه‌رچاوه‌ کۆری زانیاری ده‌سته‌ی کورد چاپی کردووه‌ با وشه‌ به‌وشه‌ به‌راوردی بکات له‌گه‌ل نهم چاپه‌دا، ئینجا تا کۆتایی با هه‌مووی بخۆنیتته‌وه.

خۆ نه‌گه‌ر ته‌نها جۆری ناماده‌کردن و نووسینی لیکۆلینه‌وه‌که له‌ژێر ناوینیشانی (لیکۆلینه‌وه‌ له‌ وشه‌و زاراومه‌کانی باباته‌هیر) بخۆنیتته‌وه له‌هه‌مان چاپی کۆری، زانیاری له‌به‌رگی شازده‌هه‌مو حه‌فده‌هه‌می سالی ١٩٨٧دا، له‌لایه‌ره (٢٤١-٢٤٥) له‌گه‌ل نووسینه‌ ناو په‌راومه‌کی «گوشاد»دا، هه‌موو شتیکی بۆ روونو ناشکرا نه‌بێت.

پیش ئه‌وه‌ی که‌بچینه‌ ئاو باسه‌که‌وه، له‌باره‌ی: (ژبانی باباته‌هیر و سه‌رده‌مه‌که‌ی و نه‌ده‌ی سه‌رده‌مو هاوچه‌رخه‌کانی بابا و زانایان و سۆفی یه‌کانی سه‌ده‌ی پینجه‌مو چوارینه‌کانی بابا و چاپه‌ جۆره‌جۆره‌کانی و ده‌ستنووسه‌کانی چوارینه‌کانی باباته‌هیر)وه‌ دواوین، هه‌رچه‌نده ئه‌مانه‌ په‌یوه‌ندی راسته‌وخۆیان نی‌یه به‌باسه‌که‌وه، به‌لام کۆمه‌له‌ زانیاری یه‌کی زۆر گرنگو به‌که‌لکن له‌باره‌ی باباته‌هیره‌وه، بۆ رووناکبیرانو نه‌ده‌ب دۆستانو لیکۆله‌رانی کورد، که به‌م شیوه‌یه تانیستنه‌ له‌سه‌رچاوه‌ کوردی یه‌کاندا باس نه‌کراوه.

که لێ له میژوو نووسان و نووسه رانی کورد هه له نه میر شهرف خانی
 بدلیسی یهوه تا نه مرو (لوپی) یان به یه کت له شیوه کانی زمانی کوردی داناوه، به لام
 نهوهی شایانی باسه، به شیکی زۆری رۆژه لات ناسه کان و زانا ناودارمکانی زمانه
 ئێرانی یه کان و به شیکی زۆر له لورمکان خۆیان، به تایبهتی روونا کبیرمکانیان، لایان
 وایه که (لوپی) زمانیکی سه ره خۆیه، ئیمه لێرهدا که وشه زاراومکانی
 باباتا هیرمان به راورد کردوه له گه له شیوه کانی زمانی کوردی دا، هه و له کۆششیکه
 بێ ههنگاونانیکێ زانستیانه، بێ جوونه ناو مهیدانی ساغ کردنه وهی نه وهی که
 (لوپی) یه کیکه له شیوه کانی زمانی کوردی و هیوادارم که شاره زایانی زمانی کوردی
 له م باره یهوه لیکۆ لینه وه بنووسن.

محمد نوری عارف

ژبانی باباتاھیری ھمەدانى و سەردەمەگەى

زۆربەى كەشكۆلە بەناویانگەكانى رۆژھەلاتو ئو سەرچاوانەى كە ژيانو بەسەرھاتى ناودارانى تىبا كۆكرامتەومو ھەروەھا لەوتارى ھەندى لەرۆژھەلاتناسەكاندا بەكورتى يا بەشتىوێ بۆچوونى تايبەتى، ناوى باباتاھیری عورپانى ھەمەدانى ھاتوو. بەلام بەتەواى تەزانراو كە ئەم پیاو چاكە لەج سالتىكدا ھاتۆتە جیھانەومو، ئایا شوێنى لەدایك بۆونى ھەمەدانو ناوچەكانى دەورپشتى بوو، یالەشوێنێكى تر ھاتۆتە دنیاو؟ ديسان نەزانراو، كە سەردەمى منالى چۆن بوو لای چ كەسێ پەرورەدە كراومو خۆتەندنى سەرھاتى لەكوێو لای كێ بردۆتەسەر؟ ئایا ھەر لەھەمەداندا بوو یا لەتافى لاوتىدا ھاتۆتە ئەم شارەومو تىیدا جیگەر بوو؟ یا ئێلۆمەندى كردوو بەپەناگای خۆى. لەژيانو بەسەرھاتىدا نەئوسراو كە مامۆستای زانستى شەرىعت وە یا پێشواى تەرىقەتى كێ بوو، ئەومىشى كە بەكورتى لەكەشكۆلو سەرچاوەكاندا بەدەست ھاتوو زۆربەیان لەپەك ئەچن لەھەندى سەرىشەو پێچەوانەى یەكترن و ھەندى جارىش تىكەل بە ئەفسانەو زیادە رەوى بوو. بەم جۆرە ھەندى كەس سالى (٢٢٦) كۆچىيان داناوو بۆ لەدایك بۆونو سالى (٤١٠) كۆچىيان داناوو بۆ مردنىو بەشتىكى تریش سالاى (٢٩١-٢٩٠) كۆچىيان بىارى كردوو بۆ لەدایك بۆونو سالى (٤٥٠) كۆچى، یاچەند سالى دواى ئەومیان داناوو بۆ مردنى. ھەندى لەخاومن كەشكۆلەكان بابایان بەھاوچەرخى ئەبوعەلى سینا داوتە قەلەم كە سالى (٤٢٨) كۆچى مردوو دەستەپەكى تر بەھاوچەرخى خواجە نەصیریان داناوو، كە لەسالى (٦٧٢) كۆچىدا ئەم جیھانەى بەجێ ھێشتوو.

ئەوى كە ناشكرایە، بابا پىرىكى بەویژدانو لەخواترسو زاناو، شارمەزای زاراومەكانى صوفیگەرى بووو، بەرھەمىشى بەعەرەبىو فارسى ھمە. بەلام رێبازى دەرویشىو كوێ نەدان بەخۆو پشت كردنە ئەم جیھانەو بایەخ نەدان بەھەموو خۆشىەك، شیوەى ھەموو صوفىیە راستەكانو ئەمەیش باباتاھیری دوو خستۆتەو لە خۆپەرستىو بۆتە ھۆى ئەوى كە ھىچ كاتى كوێ نەداتە كاروبارو بەسەرھاتى خۆىو لەراستىدا ئەبێ ئەو بزانن، كە ئەم خواناسە یالتر لەبۆچوونى ماددىو چەرنۆچوونى ناسایى رێگای گرتۆتە بەرو پادەى بیرو ھۆشیشى بەرزت.

جوہ لہاوشان و دوستہ کانی، نو بہرگہی کہ خہلکی ههولی نه‌دا له‌بهری بکا نه‌م
 به‌ری خوی دای نه‌مالی و له‌بر نه‌وه بوو که ناویانگی دهرکرد به‌عوریان. بابا هیچ
 کانی گویی نه‌داومه خوی و نه‌وانیشی که پلهو پایمه‌کیان داومتی، وازی له‌وانیش
 میناوه، و باشته که بلتین جیگا هه‌لبزیری داوتنی نه‌لومندی ههمه‌دان، له‌شو گیانی
 نه‌کردوه به‌منزلگای خوی و له‌م هه‌ردوه هاتوته دهرموو دلی نه‌وانه‌ی کردوه
 به‌په‌ناگای خوی، که هه‌گری جوانی و خوشه‌ویست و نازادانی پاک نه‌ژادن،
 به‌ره‌مه‌کانی به‌شیوه‌ی ساده‌ی لوری تینو جوشو گرولکپه‌ی به‌ریا کردوه، له‌په‌ناو
 نه‌شکه‌وتو شوینی دور دهمست ژیاوه، کهچی ناویانگیشی گه‌شیتوته ههموو
 گوشو کنارئی، نو چوارینه سادانه‌ی میناومه به‌ره‌م، به‌لام وردو قوولو گران
 به‌ها، و ته‌کورت‌ه‌کانی (کلمات قصار)ی نووسیوه، به‌لام پرواتای بلندو پتویست
 به‌گه‌لی لیک‌دانه‌وه، نالاندوویته‌ی به‌جوریک‌ی عاشقانه، خوشه‌ویستی دهربرپوه به‌لام
 راستگوانه، شکاتی له‌ستم و دورک‌وتنه‌وه‌ی پار کردوه، نه‌میشیان به‌شیوه‌یه‌کی
 ژیرانه، باباتاهیر به‌و ههموو پلهو گه‌ورمه‌یه‌ی که پی‌ی گه‌شیتوه، به‌درژیایی
 ته‌م‌نی گوشه‌گیرو تنه‌ا بووه، نه‌مه بۆته هوی نه‌وه‌ی، که‌ناوو نیشانیکی ته‌واو
 له‌پاش خوی به‌جی نه‌هیلی، به‌لام له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا نزیک‌ی نو سه‌مه‌یه که، ناوازی
 دآدارانه‌و، و ته‌کورت‌ه صوفیانه‌کانی، و مکو رنگی نه‌گاته گویی نه‌وانه‌ی که دلو
 دهررونیان رویا به.

تائیتسا له‌مه زیاترمان، له‌باره‌ی ژیان و سه‌رده‌مو به‌ره‌می باباتاهیرموه پی
 نه‌گه‌شیتوه، به‌لام تا نه‌و راده‌ی که له‌توانادا بوویی، له‌م لاو نه‌ولای لاپه‌ری
 که‌شکۆلو نه‌و کتیبانه‌ی، که له‌باره‌ی ژیان و به‌سه‌ره‌اتی که‌سانه‌وه نووسیویانه‌و،
 هه‌روه‌ها له‌گوفاره‌کانیشدا، نه‌وه‌ی که به‌ده‌ست گه‌شیتوه کۆکراومه‌وه.^{۱۱}

مینوردسکی رۆژه‌لاتناسی به‌ناویانگی رووسی نه‌لی: به‌پی‌ی نه‌وه‌ی که
 له‌ده‌ست‌رووسی کتیبی سه‌ره‌نجام و سه‌رچاوه‌کانی تردا هاتوه، هه‌ندی که‌س
 باباتاهیر به‌ههمه‌دانی به‌گوتیه‌ی هه‌ندی بۆچوونی‌تر، هه‌ندیک به‌لوپستانی دانستین.
 که نه‌لین لوره‌ ته‌م‌ها له‌بر نه‌وه‌یه که نه‌درتته پال لورستان، نه‌توانین بلتین له‌سه‌ده‌ی
 یانگزه‌ه‌می زاینیدا که به‌وامبه‌ری پینجه‌می کۆچی به‌په‌وه‌ندی به‌کی زۆر هه‌بووه،
 له‌نیوان لورستان و ههمه‌دان داو، شاعیر له‌م دوو شوینه‌دا ژیاوه، ئیستایش له‌خورم
 ناباد که‌په‌کتی هه‌یه به‌ناوی (باباتاهیر)وه، هه‌روه‌ها دور نی‌یه که‌هاوبه‌شی
 بیرورای لورستانی به‌کان له‌مه‌سه‌له‌ی نه‌هلی حه‌ق‌قه له‌گه‌ل نه‌ودا، بوویته هوی

نەوی، کەناوی خۆی بداتە پال لورستان... زۆرجار لەچوارینه‌کانی دا ناوی لورنەکی نەلمەند نەبات، کە کێویکە نەروانی بەسەر هەمەدان دا. نەوی کە پوونو ناشکرایە، نەویە کە باباتاهیر لە هەمەدان دا ژیاوە لە هەمەدانیش دا نەم جیهانی بەجێ هێشتووە، نەویشی کە ژیانی بابای لە هەمەدان دا ساغ کردۆتەو، نەویە کە (راوندی) لە (راحه‌ الصدور) دا ئەیکێرتەو: «بێستم کاتی کە سولتان طوغرول بێگ هاتە هەمەدانەو، سێ کەس لە وه‌لی‌یه‌کان کە باباتاهیر و باباجە‌غفەر و شیخ حمشا...»^۹

وشە (بابا) لەسەرەتای ناوی باباتاهیرەو، ناوێشانی تەریقەتی نەو، هەروەها بەواتای: باوک و باپیر و پێش سێ و گەرە و خێل و کۆمەڵ و سەرۆکی قەڵەندەرمان دیت. هەندێ کەس نەلێن (بابا) یەکێکە لەناوێشانە زۆر باشەکانی بەرە و بەکتابشی و بەم هۆیە بابایان داناوە بەیەکێ لە صوفی‌یه‌کانی بەکتابشی^{۱۰} دووریان کردۆتەو لە (نەهلی حەقە). وه‌ وشە (عوریا) کە خراوتە سەر کۆتایی ناوەکە یە، بەزۆری بەهێزی نەووە بوو، کە باباتاهیر پشتی کردۆتە هەموو خوشی‌یه‌کی نەم جیهانە، یا بەرێژی ژیانی پووتەلەبوو. هەندێ لەکەشکۆل نووسەکان و نەوانە، لەبارە ژیانی کەسانەو نووسیویانە، نەلێن ناوی باوکی باباتاهیر (فەرمیدوون) بوو:

بوره‌ کەز دینه‌ جـیحـوونـ بـسـازیم

بوره‌ لەجـلیـو مـجـنـوونـ بـسـازیم

(فەرمیدوون)ی عەزیز ئەز دەستی مو دھت

بوره‌ ئەز ئەو (فەرمیدوون)ی بـسـازیم

عەزیزا مەردی ئەز نامەرد نایی

فـوـغـانـو نالە ئەز بی مەرد نایی

حەبیبەت بێشەو ئەز پووری (فەرمیدوون)

کەشـوعـە ئەز تەووری سەرد نایی

خاوەنی (الذریعة) لەبەشی دوومی جزمی نۆهەم، لاپەرە (٦٤٢) دا نەلێ: «(دیوان طاهر عریان)، وهو بابا طاهر الهمداني ابن فريدون كما يظهر من شعره، قال في

(مع ۱ ص ۲۲۶) انه كان حيا في (٤١٠) وفي شاهد صادق انه مات في ٤١٠..... ١٩
خوالیخوش بوو (سعيدی نفیسی) لهکتيبی (تاریخ نظم ونثر در زبان فارسی،
جلد اول، ص ۲۲۴ نه لئ):

«کوری فرمیدوون په کیکه له شاعیرمکانی کوتایی سدهی همدی همونه مو سره های
سدهی هشتهمو له کوردمکانی فارس بووه، همدی له دوو بهیتی په کانیمان پښ
که پښتووه که بهرمانی په هله وی فارس دایناون»^{۵۰}.

له کومه له دهستونوسه که (نورانی) له باره ی بابا تاهیر هه نه مو نووسراوه:
تاهیری کوری فرمیدوون که ناسراوه به بابا تاهیری غوریانو دیتوانی همدان...
همدی که س له و باومردان که نه م بلندپایه په خه لکی دئی سیاومشانی
به ختیار ی په و له نه وی سیاوه شی کوری که یکاوسه؟! همدی کیش نه لږن
له به ختیار ی په کانی (وفس) ه، که دئی که له (سر درودی) همدان، له بهر نه وی
که زړه ی ته معنی له داوتنی کتبی نه لوه نددا به سر بر دوه، ناوبانگی دهر کردوه
به دیتوانی ه همدان و له دورویری سالانی چوار سده و چندی کچی دا زیاده»^{۵۱}.

دوکتور شفق نه لئ: بابا تاهیری غوریان همدانی بوو، پښازی دهر وشی و
زیانه سادهمی که تاییه تی به به صوفي په کان، بوته هزی نه وی که به کوشه گیری و
کوم ناوی نه معنی خوی بیاته سهر و شتیکی و امان له باره ی زیانی نه وه بډ به چی
نه هیلئ، له همدی کتبی صوفي په کان دا کورته باسیک نووسراوه سهارت به لئ و
پایه و ریاضت و دهر وشی و خوا به رستی و بی نیازی نه وه، نه وی که زانراوه
له به سره های باباوه، به به که گه شته که په تی له که ل طوغرولی په کم، پاشای
ساجووی، له دورویری سالی (٤٤٧) کچی دا له همدان داو له دنگو باسه
نه ومان دهست نه که وچ که سر دهمی ناوبانگی بابا تاهیر ناوهر استی سده ی
پنجه می کچی و له و نه چی که له دایک بوونه کهیشی کوتایی سده ی چوارم
بووین. بابا تاهیر په کت بووه له نووسرو شاعیره دل وریا و نازار چه شتو و مکان، نه و
ناوازاننای که به لگی سوزی دهر وشی نه ون به هژنراو دهریرون و هره ها چند
ورده کتبی کیشی هیه به عمر می و فارسی. په کت له مانه کومه لیکه له زیر ناویشانی
(کلمات قصار) بهرمانی عمر می، که بیرورای صوفي گهری له زانست و زانیاری و
ذیکرو خوا به رستی و هجدو خوشه ویستی، پیشان نه دات له رسته کورته

کاریگره‌مکانی‌دا، ناویانگی بابا به‌زۆری به‌هۆی دوو به‌یتی‌یه شیرینو دل‌فینه‌کانیتی، تایبه‌تی‌یه‌کانی ئەم چوارینانه نهمیه که که‌مێ جیاوازه له‌کێشی چوارینه‌ی ناسایی و هه‌روه‌ها به‌زمانێ دایناوه که له‌لۆری نه‌چێ، و هه‌ر له‌به‌ر نهمیه که له‌کتیبه‌ کۆنه‌کان‌دا به‌ (قه‌له‌ریات) ناویان بردووه، له‌هه‌موو چوارینه کاریگری‌یه سادهمکانی‌دا باسی جیهانی یه‌کگرتن و دوری ئاده‌میزاد و په‌رتشانی و تنه‌ایی و بێ نه‌سه‌لاتی و هه‌ژاری خۆی کردووه، شکات له‌دورکه‌وتنه‌وه‌ی نه‌کا و جیلوه‌ی داوه به‌ ناره‌زویی مه‌عنه‌وی خۆی. باباتاهیر له‌ هه‌مه‌دان‌دا ئەم جیهانه‌ی به‌جێ هێشت و له‌هه‌مان شاریش‌دا نی‌ژراوه^{۷۰}.

سەرنجىك ئەندەبى سەردەم ھاۋچەرخەكانى باباتاهىر

بۇ ئەۋى باشتىر پلەۋيايەى باباتاهىر بناسىن پىۋىستە كورتە سەرنجىك بەدىن
لەندەبى سەردەمى عورىانى ھەمدانى زانايانو شاعىرانو صوفىيەكانى ئەو
سەردەمە ھەروھە كەمىكىش لەپىشرو لەدۋى ئەوان كە لەزەمانى غەزەنەۋىيەكانو
سەلجۇقىيەكاندا ژاۋن، لەم بارەيەۋە نەگەر بەكورتىش ناۋيان بېسەن، زىاتىر
ناگادار نەبىن لەبەندىۋ مەزنى ئەم پىرە قەلەندەرە.

نەتوانىن كۆتايى سەدى چوارەم ھەمو سەدى پىنجەم شەشمى كۆچى
دەبىتەن بەدەۋى راپەرىنو بزوتتەۋەى ئەدەب، چونكە زانستە جۆرەجۆرەكان
بەھەمو بەشەكانىيەۋە زىاتىر بەرەو پىشەۋە نەپۇشتەن زانايانو نووسەرەنى
بەناۋيانگ لەو سەدە ناۋىراۋاندا پەيدا بوۋن ئەم كۆپانە كەۋرەيەش تا ئەندازەى
بەھۋى ئەو دەسلەت دارو ۋەزىرانەۋە بوو كە خۇشيان زاناۋو، ۋەكو: (اسمەل
صاحب بن عباد) كە لەسالى (۲۸۵ يا ۲۸۷)دا مردوۋو (شمس المعالى قابوس بن
ۋشمگىر) كە لەسالى (۴۰۲) كۆچىدا كۆژا، ۋ (بونصر مشكان) ۋ... ھەند.

لە سەردەمى غەزەنەۋىيەكاندا ۋ بەتايىبەتى سولتان مەحمۇد (۲۸۹-۴۲۱)
كۆچى، زۆر رىز لەشاعىرو نووسەر زانايان ئەگىراۋ خەلاتيان پىشكەش ئەگرا، ھەر
بەۋ ھەيەۋە بوو شاعىرانو زانايانى كەۋرە ھەلگەۋتەن لەدەۋەى سەلجۇقىيەكاندا،
ھەرچەندە زۆر بايەخ بەشاعىران نەندەرا، بەلام زۆر رىزيان لە زانايان ئەگرتە،
يەكەن لەتايىبەتىيەكانى سەردەمى سەلجۇقىيەكان ئەۋمىو كە صوفىگەرى پەرەى
سەندو گەلى مەشاىخو صوفى ھەلگەۋتەن، نەتوانىن بلىتىن كە دىرخشان تىرىن دەۋەى
تەصەۋف بوو. پاشاكانى سەلجۇقىي گەلى بايەخيان بەصوفىگەرى ئەدا، بەتايىبەتى
طوغرول، پاشاى سەلجۇقىي سولتانى بەدەسلەت، بەرامبەر بە باباتاهىرو دوو
صوفى تىر لەشكەرەكەى راگرتوۋو بەۋپەرى رىزەۋە لەگەل بابادا كەۋتە
كەتۈرگۈزە ۈۈ.

زانیانی سده‌ی پینجهم، چهرخی بابا تاهیر،

شعانه همنیکن لزانان کورمکانی سده‌ی پینجهمو دوروبیری:

* بدیع الزمان الهمدانی ابو فضل احمد بن حسن: داهینتری هونری مهقامنوسی لهسالی ۳۹۸ کچی دا مردووه، که له گهل نووسرمکانی سارده می خزی و درستایه تی هه بووه، و مکو: (ابو حیان توحیدی) و (ابوبکری خوارزمی) و (ابوعلی مسکویه).

* ابو عبدالله فقیه معصومی: که یه کتی بووه له شاگرد ناسراومکانی شیخ الرئيس ابوعلی سینا، که له وه نه چی لهسالی (۴۲۰) کچی دا کوژدای.

* ابوعلی مسکویه احمد بن محمد: که فهله سووفو پزیشکو میژوو نووس بوو، و لهسالی (۴۲۱) کچی دا مردووه.

* ابو علی حسین بن عبدالله بن سینا: بلیمه تو فهله سووفی رۆژه لات (۳۷۰ کچی - ۴۲۸ کچی).

* ابو عبید جوزجانی، یه کیکه له شاگرد تاینه تی یه کانی بوعلی و تا سالی ۴۲۸ کچی زیندوو بووه.

* ثعالبی نیشابوری، ابو منصور عبدالملک بن محمد که لهسالی (۴۲۹) کچی دا مردووه.

* ابو ریحان بیرونی، محمد بن احمد (۳۶۲-۴۴۰) کچی.

* ابو الحسن بهمنیار یه کتی بووه له قوتابی یه کانی بوعلی سینا لهسالی (۴۵۸) کچی دا مردووه.

* ابو الفضل بیهقی، لهسالی (۴۷۰) کچی دا مردووه، دانهری میژووی ال ناصره که سی (۳۰) جزمه و نیستا چهند جزمیکی ناتاوای ماوه به ناوی تاریخی مهسوودی، ناسراو به میژووی بیهقی.

* ابو سعید عبد الحی بن ضحاک گردیزی، نووسه‌ری میژووی گهریزی ناسراو به (زین الاخبار).

* کوشیار گیلانی، زانای علومی هیفتو نه ستیره وانی و مثلثات.

* ابو الحسن نسوی، زانای زانستی حساب.

* خطیب تبریزی محمد بن عبدالله، که له سالی (۲۵۲) کچی دا مردووه.

(صوفیہ گانی سہدہی پینجھم سہدہمی بابا تاہیر،)

- * شیخ ابو علی دقاق، لہ سالی ۴۰۶ کچی دا مردوہ.
- * شیخ ابو علی داستان، لہ سالی ۴۰۷ کچی دا مردوہ.
- * شیخ ابو عبدالرحمن سلمی، لہ سالی ۴۱۲ کچی دا مردوہ.
- * ابو منصور اصفہانی، لہ سالی ۴۱۸ کچی دا مردوہ.
- * ابو علی سیاه، لہ سالی ۴۲۴ کچی دا مردوہ.
- * ابو الحسن خرقانی، لہ سالی ۴۲۵ کچی دا مردوہ.
- * حافظ ابو نعیم اصفہانی، دانہری کتیبی (حلیۃ الاولیاء) لہ سالی (۴۳۰) کچی دا مردوہ.

- * شیخ ابو سعید ابو الخیر (۳۵۷-۴۴۰) کچی.
- * ابو عبدالله شیرازی ناسراو بہ بابا کوہی لہ سالی (۴۴۲) کچی دا مردوہ.
- * شیخ ابو القاسم گرگانی، لہ سالی (۴۵۰) کچی دا مردوہ.
- * ابو عثمان نیشابوری، لہ سالی (۴۵۷) کچی دا مردوہ.
- * امام ابو القاسم قشیری، دانہری رسالہ قشیریہ، لہ سالی (۴۶۵) کچی دا مردوہ.

- * شیخ ابو الحسن علی، دانہری (کشف المحجوب لاریاب القلوب).
- * ابو علی فارمدی، کہ مامقستای غزالی بوہ لہ صوفیگری دا لہ سالی (۴۷۷) کچی دا مردوہ.

- * حجة الاسلام امام محمد غزالی، دانہری احیاء العلوم (۴۵۰-۵۰۵) کچی^{۱۱}.
- صوفیہ گانی سہدہمی بابا تاہیر کہ نوانیش (بابا) یان پتی نوٹن شہش کہس بوون کہ نامانن:

- ۱- باباعلی، کہ لہ دئی باباعلی (لہنکوان پوژناواو سہرووی ہمدان) دا بوہ، کزرمکیشی لہ دئی بہہمیشی بہہمان ناو ناسراوہ.
- ۲- بابا حنجر، کہ لہ دئی (بابا حنجر) لہبشی میہربانی ہمدان دا زیاوہ.
- ۳- باباشی اللہ، لہ دئی (اسفند آباد) نلڑاوہ، کہدوا خاکہ ہمدانہ بہشیک

له خاکی کوردستان.

۴- باباپه‌رتشان، که له خاکی (گه‌روس) نه‌ نژیکی میهرمانی هه‌مه‌دان نیژراو.

۵- بابارود، که له خاکی (مه‌لایر) نه‌ گۆرمه‌کی ناسراوه.

۶- بابانظر، که گۆرمه‌کی له به‌شی سه‌ره‌رودی هه‌مه‌دانه، ده‌ئی (بابانظر) یش به‌وه‌وه‌ ناسراوه.

ئه‌لێن دوویرا که له سه‌میده‌ ناو دارمکان بوون له‌گه‌ل بابادا هاوچه‌رخ بوونو ده‌ئی (باباکورکور) نیژراوینو ناوی به‌کیکیان (باباجمال) و نه‌وی تریان (باباعلاه الدین) بووه. له‌که‌شکۆلی (نورانی) په‌وه‌^{۱۱۱}.

لێره‌دا مه‌به‌ست له‌ناو هێنانی هه‌ندێ له‌ناو دارانی سه‌ده‌ی پێنجه‌می کۆچی نه‌وه‌یه‌ تاباشتر بزانین که باباته‌هیر له چ ده‌وریکی زیرینی زانسته‌دا ژیاوه‌و هاوچه‌رخێ چ زانایانکی به‌ناویانگ بووه. ئاشکرایه‌ که ژیا‌نی بابا له‌ چه‌رخه‌کی وادا له‌ناو زانایانی به‌ناویانگدا نه‌وه‌مان بۆ پوون نه‌کاته‌وه، که‌خواه‌نی پله‌و پایه‌یه‌کی زۆر بلند بووه‌و ناوی نه‌ویش له‌گه‌ل زانایانی هه‌لکه‌وتووی وکو بوعلی سيناو صوفیانی به‌ناویانگی وکو ابو القاسم قشیری‌دا له‌سه‌ر لاپه‌رمانی میژوو نووسراوه.

به‌نرخه‌ترین به‌لگه‌ی مه‌زنه‌ی باباته‌هیر چوارینه‌کانه‌تی که‌به‌و هۆیه‌وه‌ پێشی شاعیران و نووسه‌رانو صوفیه‌کانی هاوچه‌رخێ خۆی که‌وتووه، وکو: (ابو سعید ابو الخیر و خواجه عبدالله انصاری) و هه‌روه‌ها به‌هۆی وهرگیرانی چوارینه‌کانی بۆ سه‌ر زمانه‌ بێگانه‌کان ناویانگی تایبه‌تی ده‌رکردوه.

له‌باره‌ی مه‌زنه‌ی به‌ری ئه‌م صوفیه‌ هه‌مه‌دانییه‌ نه‌وه‌یه‌ که‌ بێین به‌وه‌وه‌وو کۆشش و هه‌ولێ که‌ داوته‌ی بۆ نه‌وه‌ی که‌ناوی خۆی گوم بکات، که‌چی له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا ده‌سه‌لاتی زانسته‌و بلیمه‌تی به‌که‌ی وای لێ کردوه‌ که‌ ناوی له‌دلی هوشیاراندا به‌یخه‌وه‌ هه‌یج کاته‌ی له‌ناو ناو دارانی هاوچه‌رخێ خۆی‌دا گوم نه‌بێ^{۱۱۲}.

(جوارينه کانی بابا تاهيرو چايه جوړه جوړه کانی)

جوارينه کانی بابا تاهير پخواني شانی جيا جياي وکړ: جوارينه، ديوان، تهرانه، نه شعاروند مبيات، گهلی جار له تيرانو هندی ولاتانی تردا چاپ کړاوه، له تارانو شارمکانی تری تيراندا جوارينه ناویراومکان نزيکي (۲۹) بیستو نژ جار به ویني ږمگا وړنگو سادو سسنگي و چاپي ناسايي پلاو کړاوه تهوه. ۱۳۰ له لاهورو بومبي و شونډه کانی تری هیندستان نزيکي (۹) جار چاپ کړاوه، هروها له نهستانبول دوو جار چاپ کړاوه، دور نی په ولاته کانی تریشدا جوارينه کانی بابا تاهير چاپ کړای، که تانیستا ناگامان لینی ۱۴.

به لام به هقی زوری نوو سینو هیو ده ستکاری کردنی به پنی نارمزوی نوو سرانوله نجامی کاری راستکاران و چاپکړاندا بهشی زوری جوارينه کانی به شپوهی جيا جيا چاپ کړاویان وان لاسر زمانی خه لکی ۱۵.

بؤ نمونه هم جوارينه خوارمو به همان رتنوس نه خهینه پیش چاو که به جوری جيا جيا نوو سراوتهوه، یا چاپ کړاوه.

- ۱ -

اگر دل دلبر دلبر گدومه	اگر دلبر دله دل را چه نومه
دلو دلبر هم آمیخته وینم	ندونم دل که و دلبر گدومه

«لنوسراوه تازمکانی نارامگای بابا تاهير»

- ۲ -

اگر دل دلبری پس دل چه ناهي	اگر دلبر دلی پس دل گداهي؟
دل و دلبر هم آمیخته دیرم	ندانم دل کهو دلبر گداهي

«دهستنوس نه کادیمی زانستی سقیهات»

- ۳ -

اگر دل دلبرو دلبر گدام است	وگر دلبر دلو دل را چه نام است
دلو دلبر هم آینه وینم	ندانم دل کهو دلبر گدام است

«جوارينه ژماره (۲۷) له هلیژارده کانی فروغی»

- ۴ -

اگر دل دلبرو دلبر کداهی وگر دلبر دل دل را چه ناهی
دل و دلبر بهم آمیخته دیرم ندانم دل کفو دلبر کداهی
«دستنویسی خانمی فرزانه»

-۵-

اگر دل دلبرو دلبر کدومه وگر دلبر دلو دل را چه نومه
دل و دلبر بهم آمیخته وینم نذونم دل کفو دلبر کدومه
«تاریخ ادبیات دکتر رضازاده شفق ص ۱۰۹ و
تاریخ ادبیات در ایران، دکتر صفاء، ج ۲ ص ۲۸۲»

-۶-

اگر دل دلبر دلبر کددام است وگر دلبر دل و دل را چه نام است
دلو دلبر بهم آمیخته وینم نذونم دل کفو دلبر کددام است
«چوارینه‌ی پنجگانه‌ی دیوانی باباتاهیر
راستگردن‌وهی وحید دستگردی - چاپی چهارم»

-۷-

اگر دل دلبری پس دل کداهی اگر دلبر دلی دل را چه ناهی
دلو دلبر بهم آمیخته وینم ندانم دل کفو دلبر کداهی
«ریاض العارفین - هدایت ص ۱۶۰»

-۸-

اگر دل دلبر دلبر چه نومه وگر دلبر دله دل از چه نومه
دلو دلبر بهم آمیخته دیرم نذونم دل کفو دلبر کدومه
«یادداشت‌های آقای قاسم برنا همدانی» ۱۹۸

هر وها له کومه له دستنویسه‌کانی (نورانی) له باره‌ی ژماره‌ی هونراوه‌کانی
باباتاهیره‌ه نووسراوه: «هونراوه ناودارم‌کانی به‌زمانی خوی قهرم‌وه، نه‌لین
هزارویه‌ک (۱۰۰۱) دوویه‌یتی‌یه = چوارینه‌یه، که تاسراوه به چوارینه‌کانی
باباتاهیر» ۱۷۸

دوکتور صورتگر له باره‌ی چوارینه‌کانی باباتاهیره‌ه نه‌لّی دوویه‌یتی‌یه‌کانی
نم پیاوه نعدیشه قووله نه‌ونده ساده و روانه که هرکسه به‌نارم‌زوی خوی

بهین هیج دوو دلی بهک شتیکی له خوږه وه خستو ته سه ریو تیکه لی کردو وه له گهل
 قهریحه ی درمخشان ی نه وداو نه ویش که پشتی کردو ته مالی نه م دنیا یه وکو نه وه
 وایه که سامانی بیرو هوشو چیژی خوی بهین دریغ هه لریژتیته بهر دمی خه لکی
 له بهر نه وه جیا کردنه وه ی، نه وه ی که زاده ی قهریحه ی نه وه نه وه ی که به ناوی نه وه وه
 دانراوه زلر سهخته به ۱۸.

دهستونوسه‌ګانې چوارينه‌ګانې باباتاهير

ګه‌لې دهستونوسې دووبه‌يتي‌په‌ګانې باباتاهير له‌کتبخانه‌ګانې ناسياو نوروپا، به‌تايبه‌تي له‌نيزانو هيندستان‌دا له‌ګه‌ل ګتېبو نووسراوې تر، يا به‌شيوه‌ي سره‌بخز دهست نه‌کون، که هره‌په‌کې له‌وانه، ګډمه‌له چوارينه‌په‌کې باباتاهيري ټيډاپه کېبه‌شي زوريان سالي نووسينو ناوې نووسره‌کې له‌سر نړيه و ليکولينه‌وه له‌و هم‌وو دهستونوسانه له‌وزه‌ي نه‌م پيشه‌کې په به‌درو شاياني ګتېبکې سره‌بخزه، به‌لام به‌ګوتړه‌ي ګورته ناګاداري‌په‌ک که به‌دهست هاتوه، هندی له‌دهستونوسه باشه‌ګانې چوارينه‌ګانې باباتاهيري هم‌داني به‌پتي بايه‌خ پي دانيان، نه‌مانه‌ي خوارمون:

۱- دهستونوسې ګتېبخانه‌ي زانستګاي «توپينګن جي نه‌لمانيا Tubingen» کېبک هاتوه له‌کډمه‌لې له چوارينه‌ګانې باباتاهيرو ګورته ژيانکې نه‌و، نه‌م دهستونوسه به‌پتي قسه‌ي دوکتور (امغر کاظمي) که دووسال له‌زانستګاي توپينګن بووه، شست (۶۰) لاپه‌رپه‌و سالي پټکفستو ګډکردنه‌وه‌ي نه‌ګه‌رېته‌وه بق دموورپه‌ري سرده‌مي باباتاهير.

۲- به‌شي پينجم له‌و کډمه‌لې که پټک هاتوه له هشت ګتېبو ژماره‌کې (۲۵۴۶) له‌و له‌کتبخانه‌ي موزه‌ي قونيه، (له‌سر ګوري مه‌لانا جلال‌الدين محمد به‌لخي ناسراو به‌مه‌لای رومي)، له‌تورکيادايه، که دوو پارچه شيعرو هشت دوو به‌يتي‌په، به‌ناوې باباتاهيروميه‌و نه‌م کډمه‌له، له‌سالي (۸۴۸) ګوچي‌دا نووسراوته‌وه.

۳- نامه‌ي په‌کمه‌ي کډمه‌لې نه‌کادي‌مي زانستې سؤفيه‌تي ژماره (۸۹۷)، نه‌م دهستونوسه (۲۵) دووبه‌يتي‌په، له‌ترانه‌ګانې باباتاهير، و نه‌م کډمه‌له، که دوو ګتېب به‌فهرماني حاجي جه‌عفرناوي له‌کوټايي ربيع الثاني سالي (۱۲۰۴) له‌کابل نووسراوته‌وه.

۴- نامه‌ي ششم له‌کډمه‌له دوانګزه به‌شه‌کې خانمي محبوبيه فهرزانه که به‌هزي عبدالله بن رهمه‌زان علي هم‌داني له‌سالي (۱۲۲۰) دا به‌وردي له‌تارازدا نووسراوته‌وو پټک هاتوه له سمدروشانګزه (۱۱۶) چوارينه‌و په‌ک غزه‌لي هژده (۱۸) به‌يتي باباتاهير.

۵- نامه‌ی چوارهمی کتبی ده‌ستنوسی ژماره (۵۱۲۴) ی کتبخانه‌ی مرکز‌زی زانستگای تاران، له‌ل ۱۰۶-ل ۱۰۹، که له‌سالی (۱۲۵۴) دا نووسراوته‌وه، و جلودو (۴۲) چوارینه‌ی باباتاهیر.

۶- نامه‌ی چوارهمی ده‌ستنوسی ژماره (۴۲۴۳) ی کتبخانه‌ی زانستگای تاران. (ل ۱۵۹-ل ۱۶۲) به‌خه‌تی نه‌سته‌علیق له‌سالی (۱۲۶۹) دا نووسراوته‌وه، پیک هاتووه له بیست‌و‌هوت (۲۷) دوو‌به‌یتی باباتاهیر.

۷- نامه‌ی چوارده‌همی کۆمه‌له‌ی ژماره (۴۹۴۸) ی مه‌جلیسی شورای میلی، که چلو‌ه‌شت (۴۸) چوارینه‌ی باباتاهیره، و له‌په‌راویزی کتبخانه‌ی له (ل ۱۱۲-ل ۱۱۶)، به‌خه‌تی نه‌سته‌علیقی چه‌لیپا، له ربیع‌الاولی سالی (۱۳۰۰) وه‌یا ذیقعه‌ الحرامی (۱۳۰۱) دا نووسراوته‌وه.

«فهرست مجلس شورای ملی ج ۱۴، ص ۲۰۸».

۸- نامه‌ی چوارهمی ده‌ستنوسی ژماره (۲۱۹۷) ی کتبخانه‌ی مرکز‌زی زانستگای تاران، (ل ۱۶۲-ل ۱۶۵)، به‌خه‌تی نه‌سته‌علیقی بیدل‌ته‌بریزی له‌سالی (۱۳۰۱) دا له‌تاران نووسراوته‌وه، بیست‌و‌هوت چوارینه‌ی باباتاهیری تیدا‌یه.

۹- کۆمه‌له‌ کۆکراوه‌که‌ی خوالیخوش بوو محمد‌علی فروغی که‌پیک هاتووه له په‌نجاویه‌ک (۵۱) چوارینه‌و یه‌ک غه‌زله‌ی هه‌ژده (۱۸) به‌یتی باباتاهیری عورپانی هه‌مه‌دانی، که له‌سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی چوارده‌همی شه‌مس‌دا کۆکراوته‌وه

۱۰- کۆمه‌له‌ پاک نووسی ژماره (۷۲۰) ی کتبخانه‌ی سه‌لته‌نه‌تی کاخی گولستانی تاران (ل ۱۱۷-ل ۱۱۹) که به‌خه‌تی شکسته‌ی نه‌سته‌علیقی عالی چه‌لیپاو موسته‌قیم، میرزا‌علی نه‌صفه‌ر هه‌مه‌دانی له سالانی (۱۲۱۲-۱۲۱۴) دا نویسی‌یتی‌یه‌وه، و پیک هاتووه له هه‌شت چوارینه‌ی باباتاهیر

«فهرست ناتمام کتابخانه‌ی سلطنتی، ص ۵۴۲»

ده‌ستنوسه‌کانی تر

ده‌ستنوسه‌کانی تری دوو‌به‌یتی‌یه‌کانی باباتاهیر، و مرگ‌پراوه له و یاداشته‌نی که (احمد منزوی) بۆ به‌رکی سۆیه‌می (فهرست نسخه‌های خطی فارسی) ناماده‌ی کردووه بۆ چاپ، که نه‌مانه‌ن.

۱۱- نامه‌ی شه‌شم، کۆمه‌له‌ی (۵۱۲۵) ی کتبخانه‌ی میلی ملک له‌تاران

(ل ۱۰۱-۱۰۴) سالی ۹۵۷ نووسراوخته‌وه.

۱۲- نامی چواره می کۆمه‌له‌ی (۵۵۱۴)ی کتیبخانه‌ی ملک (ل ۷۹-۸۲ر) له‌سالی (۱۲۶۵)دا نووسراوخته‌وه.

۱۳- نامی سێ‌یه‌م له کۆمه‌له‌ی (۵۷۹) کتیبخانه‌ی ملک (ل ۱۱۲-۱۲۰) له ۹ی ذیقعه‌ی (۱۲۸۱)دا نووسراوخته‌وه. [فهرست ملک، مجموعه‌ها: ۸۹].

۱۴- نامی جهوته می کۆمه‌له‌ی (۵۶۰۶) کتیبخانه‌ی ملک (ل ۸۰پ-۹۴پ) له‌سالی (۱۲۱۲)دا نووسراوخته‌وه پێک هاتووه له (۹۴) نه‌وه‌دوچار دووبه‌یتی.

۱۵- نامی سێ‌یه‌می کۆمه‌له‌ی (۵۵۲۶)ی کتیبخانه‌ی ملک (ل ۱۳۲پ-۱۶۲ر)، نووسراوی ع ۲، (۱۳۳۹) نهم ده‌ست‌نووسه سێ‌سه‌دو بیست (۳۲۰) دووبه‌یتی باباته‌هیری تێدایه.

۱۶- که‌شکۆلی ژماره (۴۲۵۱)ی کتیبخانه‌ی مه‌رکه‌زی زانستگای تاران، که به‌شیکێ له‌باره‌ی بابا تاهیره‌مویه. [فهرست کتابخانه، مرکزى دانشگاه، ج ۱۳، ص ۲۳۰۶].

۱۷- که‌شکۆلی ژماره (۴۴۳۰) کتیبخانه‌ی مه‌رکه‌زی زانستگای تاران، به‌شیکێ له‌باره‌ی باباته‌هیری عورپانی هه‌مه‌دانى و چوارینه‌کانیتى له ل ۱۶۹-ل ۱۷۴ [فهرست مرکزى، ج ۱۳، ص ۲۳۹۰].

۱۸- که‌شکۆلی ژماره (۲۳۳۵) کتیبخانه‌ی مه‌جلیسى شورای میلی، له ل ۱۴۷ تا ل ۱۵۲، چوارینه‌کانی باباته‌هیری تێدایه. [فهرست مجلس، ج ۸، ص ۲۴].

۱۹- نامی (۵۷) که‌شکۆلی ژماره (۵۹۹۶) کتیبخانه‌ی مه‌جلیس له (ل ۱۷۶) تا (ل ۱۸۹)، چوارینه‌کانی باباته‌هیری تێدایه. [فهرست مجلس، ج ۱۷، ص ۲۷۷].

۲۰- نوسخه‌ی ژماره (۴۲۴۲ر) مه‌جلیسى شورای میلی، (برگ ۶-۷).

۲۱- نامی دوانگزه‌هه‌می کۆمه‌له‌ی ۹۶۶ کتیبخانه‌ی میلی تاران (ل ۲۵۱-۲۷۰) له‌سه‌ده‌ی سیانگزه‌هه‌دا نووسراوخته‌وه. [فهرست ملی، ج ۲، ص ۵۱۶].

۲۲- نامی شه‌شه‌می کۆمه‌له‌ی (۱۴۸)، کتیبخانه‌ی مه‌ره‌سه‌ی عالی سپه

سالار، تاران، (ل ۵۰-۶۴)، له‌سالی (۱۲۷۶) کڅچی‌دا نووسراووته‌وه. [فهرست سپهسالار ج ۴، ص ۵۲].

۲۲- نامی سی‌وشه‌شهم، له‌کڅمه‌لی (۲۹۱۲) کتیبخانه‌ی مدرسه‌ی عالی سپهسالار، له‌لایره (۵۵۲) وه. [فهرست سپهسالار، ج ۵، ص ۲].

۲۴- نامی دووم، کڅمه‌لی (۱۲۱) دوکتور مفتاح‌تاران، له‌سالی ۱۲۵۸-۱۲۵۹ی کڅچی نووسراووته‌وه.

۲۵- نامی دووم، کڅمه‌لی ژماره (۹۲۰) کتیبخانه‌ی رضوی مشهد، له‌شعبانی ۱۲۲۲دا نووسراووته‌وه.

[فهرست رضوی، ج ۷، ص ۷۴۱].

۲۶- نامی دوانگزه‌ههم، کڅمه‌لی (۵۷۴)، هینی حاجی عبدالحمید مه‌وله‌وی، له‌مه‌شه‌د، له‌سالی (۱۲۶۰)دا نووسراووته‌وه، [نسخه‌های خطی، نشریه کتابخانه‌ی مرکزی دانشگاه تهران، ش ۵، ص ۹۵].

۲۷- ده‌ستنوسی کتیبخانه‌ی میللی تبریز، ژماره (۲۹۰۰)، له‌سالی (۱۲۸۰) کڅچی‌دا نووسراووته‌وه.

[فهرست ملی تبریز، ج ۱، ص ۳۶۴]۱۹.

(۲۸، ۲۹، ۳۰) سی ده‌ستنوس یژنه‌واوکردنی نه‌وانه‌ی پیشه‌وه۲۰.

۳۱- ده‌ستنوسی کتیبخانه‌ی (فینا) که له‌لایره‌ی (۱۵ تا ۲۲)ی کڅمه‌لی ژماره (۶۴۴) وه له‌سالی ۱۲۱۳ کڅچی‌دا له‌لایه‌ن لاهیجی گیلانی نووسراووته‌وه.

۳۲- ده‌ستنوسی کتیبخانه‌ی میللی پاریس، ژماره (۱۰۷۲) که (۱۷۴) چوارینه‌ی، سالی ۱۲۶۰ کڅچی نووسراووته‌وه.

۳۳- ده‌ستنوسی تری کتیبخانه‌ی میللی پاریس، ژماره (۲۱۸۳) له‌سالی ۱۲۷۲ کڅچی‌دا نووسراووته‌وه۲۱.

دوای نه‌وه دوکتور جواد مقصود نه‌لی: ده‌ستنوسی زورباشی تر له‌هیندستان‌دا هیه، به‌لام ده‌ستمان نه‌گیشته هیچ یه‌کتی له‌وانه۲۲.

(شیوهی لوری و زمانی باباتاھیر)

بهشی زوری نهو سرچاوانه‌ی که لهبارهی شیوهی زمان و زمانی باباتاھیرهوه شتیکیان نووسیوه، دانیان بهوه داناهه که بابا لور بووهو چوارینه‌کانی بههمان شیوه زمانی خزی داناهه^{۳۳۰}، لیردها بیروپای (دارمیسته‌تیر) و (م‌کلیمان هوار) نه‌خینه پیش چاو که نه‌لین، زمانی نه‌فیهستا زمانی مادمکانه و (هوار) شیوهی چوارینه‌کانی باباتاھیر که لوری‌یه، نه‌باتهوه سر نه‌فیهستا. دواي نهوه، نهو بیروپایانه نه‌خینه پیش چاو (لوری) یان داناهه به‌یه‌کی له شیوه‌کانی زمانی کوردی، باسه‌که‌یشمان که: (وشه و زاراه‌مکانی بابا تاهیر و به‌راورد کردنیته له‌گه‌ل شیوه‌کانی تری کوردی‌دا)، نهو راستیه به‌بلگه‌وه نه‌سه‌لینتی له‌جیگای خزی‌دا دیت. نیستا لیردها دینه سهر بیروپاکان:

دارمیسته‌تیر Darmesteter بز نهوهی بیرو پاکه‌ی خزی ساغ بکاتهوه که زمانی نه‌فیهستا زمانی مادمکانه، به‌لگه‌یه‌ک لهبارهی (فقه اللغة) وه دینیته وه‌ونه‌لی: وشه‌ی (سه‌گ) له‌فارسی نوئ‌دا هه‌مان (سکا) یه، له‌فارسی کۆندا. هیرودوت نه‌لی: به‌زمانی مادمکان به‌(سه‌گ) نه‌لین (سپاکا)^{۳۴۰} که به‌نه‌فیهستایی یی نه‌لین (سپه‌ن) و له سانسکریت‌دا (سفه‌ن) و له یونانی‌دا (کوان Kuan)^{۳۵۰}.

م‌کلیمان هوار M. Clement Huart له‌سهر بیروپاکه‌ی (دار میسته‌تیر) نه‌رواته وه‌ول نه‌دات نهوه به‌سه‌لینتی که چهند شیوه‌یه‌ک له شیوه زمانی جیا جیاکان، له‌وشینه دورو شاخاویه‌کانی نیران‌دا (به‌تایه‌تی له رۆژناوای نیران واتهاد)^{۳۶۰} به‌کار نه‌هینری له‌نه‌فیهستاوه هاتوهوه به‌م شیوه زمانانه نه‌وتری (مادی نوئ). (هوار) نه‌لی: نه‌وجاوازییه‌ی که هیه، پمگی (که‌ر)، له‌فرمانی (کردن) له‌زمانی نه‌فیهستایی، که‌چی له فارسی کۆندا فرمانی (أمر)ی نه‌م فرمانه (فعل)ه، ومکو فارسی نوئ (گن)ه. هه‌روه‌ها پمگی فرمانی که له‌زمانی نه‌فیهستادا به‌واتای (کفتن)ه، (واچ vach) و نوچ soj)ه، که‌چی له‌فارسی کۆندا (gamb) هاتوهوه. (ومکو بینیمان فارسی نوئ نه‌چیته‌وه سهر فارسی کۆن)، له‌فارسی نوئ‌دا نهو فرمانانه‌ی که به‌واتای (کردن) و (گفتن)ن، دارشتنی فرمانی (أمر)ی. نه‌مانه (گن) و (گوی)یه.

له‌وشیوه زمانانه‌ی که (هوار) پتیمان نه‌لی (مادی نوئ) بنجی وشه‌که (که‌ر)ه. له‌هموو شونتیکدا، ومکو خزی ماوته‌وه، له‌باتی (کنم = کونه‌م) نه‌لین (که‌رم) و، به‌م

نه‌اندازه‌ی نه‌پیسوری. نه‌و وشانه‌ی که به‌لگن بۆ (سخن = سوخن)و(سوخن گرفته‌ن= سخن گفتن)، له پشهی (واج)هوه، وهرگیراوه، یا له‌بهره‌تیکێ تره‌وه هاتوه، که به‌رام‌بهره به (ئوچ = aoj) یا (واج vach)ی نه‌فیس‌تایی. (هوار)نهم لیکۆلینه‌وی بۆ دابه‌ش کردنی شتیوه زمانه‌کان کردوه، به‌م هۆیه‌وه نه‌وه دیاری نه‌کات که کامیان (مادی) وه کامیان (فارسی)یه، به‌گوێره‌ی نهم بۆچوونه زانستی‌یه، تواناو دا‌هینانو بۆچوونی وردی (هوار) مان بۆ دهرنه‌که‌وئ، که‌هیشتا له‌ نیراندا چنده‌ها شتیوه زمان هیه، زمانی نه‌فیس‌تاما‌ن پئ نه‌ناسینی و له‌وانه‌یش، شتیوه زمانی چوارینه‌کانی بابا تاهیره، که سه‌رمای سه‌ده‌ی یانگزه‌ی زاینی‌یه^{۲۷۰}.

دیسان(هوار) نه‌لئ: یه‌کئ له‌و شاعیرانه‌ی که به‌شیکێ زۆری له‌ هۆنراوه‌کانی به‌شیتیوه‌ی تایبه‌تی خۆی داناوه، باباتا‌هیر عوریا‌نه، که‌چوارینه‌کانی به‌شیتیوه‌ی هه‌مه‌دانی، یا شیتیوه‌ی لوړی داناوه‌به‌لام له‌م دوو شتیوه‌ کامه‌یان بووه، که‌لئ قسه‌ی جیا جیا له‌م باره‌یه‌وه کراوه، هه‌روه‌ها(هوار) چوارینه‌کانی بابای له‌ سالی ۱۸۸۵ زاینی‌دا له‌ گۆفاری ناسیایی Journal Asiatique له‌گه‌ل وهرگیرانی‌دا بۆ سه‌ر فهره‌نسی چاپ کردوه، و باباتا‌هیری خستۆته پیزی رۆبیرت برنز Robert Burns (۱۷۵۹تا ۱۷۹۶زاینی) که‌یه‌کئ‌بوو له‌ شاعیره به‌ناویانگه‌کانی سکوتلانده^{۲۷۱}.

دکتور خانلری نه‌لئ: له‌وه نه‌جئ که‌ زمانی کوردی بجیته‌وه سه‌ر زمانی مادی کژن^{۲۷۲}.

نهمیر شه‌ره‌ف خانی بدلیسی، میژوونوسی به‌ناویانگی کورد، که شه‌ره‌فنامه‌کی سالی (۱۰۰۵) کۆچی‌دا ته‌واو کردوه، کوردی به‌گوێره‌ی زمانه‌کی کوردوه به‌چوار به‌شه‌وه: کرمانج، لوړ، که‌له‌وړ، گۆزان^{۲۷۳}.

میژووی مه‌ردوخ، له‌باسی تیره‌و هۆزه‌کانی کورد دا، له‌باره‌ی به‌ختیاری و لوړه‌وه نه‌لئ: (به‌ختیاری) به‌شیکه له‌(لوړی گه‌وره‌)و دوو به‌شن(چوارلنگ)و(هه‌فت لنگ). به‌شی یه‌که‌م وان له‌کرمانشانو نیسه‌فه‌زانو شووشته‌رو زهره‌دکوه، به‌شی دوهم وان له‌ (بروجرد) و (گولپایگان). نزیکه‌ی شه‌ست هه‌زار خیزان‌زو هه‌ردوو به‌شه‌که سیویتیج(۲۵) تیره‌ن. «پروانه: جغرافیای سیاسی ایران ص ۷۲». هه‌روه‌ها دوکتور (فریج) له‌ کتییی (کردلر)دا، دانی به‌وه‌وه دانه‌وه که به‌ختیاری‌یه‌کان کوردن. رۆژه‌لات ناسی به‌ناویانگ (کی‌رز) نه‌لئ: ژماره‌ی به‌ختیاری‌یه‌کان له‌ سالی (۱۹۱۸)دا (۱۷۰،۰۰۰) که‌س‌بوون^{۲۷۴}.

(لوړ): تیره‌یه‌کی که‌هه‌رمیه، دوویه‌شن، (قه‌یلی)و (مامه‌سه‌نی)، هه‌روه‌ها به‌قه‌یلی

نەلێن (لۆری کۆچک) یا (فضلویە). وە مامەسەنی واتە مام حەسەنی و لۆری کەورەمیشی پتی نەلێن، هەندێ کەس لۆریان کردوو بە دوو بەشە (بیشکووە) و (بشتکووە). لۆر بێست و هشت (٢٨) تیرەن، لۆری (بیشکووە) و (بشتکووە) هشتا هەزار خێزان و بەشی زۆریان شیعیەن.

یاقووتی حەمەوی لە (معجم البلدان) داو، جەودەت پاشا لە میژوو مەکی خزی دا، لە بەرگی یەکەم لاپەرە (٢٤٢) و، دوکتۆر (فریح) لە (کردلەر) و (سەرما کۆم) و (لۆری) و (هاسل) و (براون) و (ئینسیکلۆپیدیای ئیسلام) لە بارەی (لۆر) و (بەختیار) و، بەدرێژی نووسویانە دانیا ن بەو داناوە کە کوردن ١٣٢٠.

مامۆستا خال نەلی: زمانی کوردی بە چوار بەش دابەش ئەکەیت:

١- زازا

٢- کرمانجی دەستە چەپ «شمالی» (بۆتانی) و (بادینانی) و (هەکاری) و (بایزیدی) و (شەمەدینانی) یە.

٣- کرمانجی دەستە راست کە (سۆزانی) و (بابانی) و (موکریان) و (نەردەلانی) و (کەلھۆری) و (کۆدانی) یە.

٤- لۆری، کە (بەختیاری) و (لەکی) و (فەیلی) یە ١٣٢٠.

لە کتێبی (دستور جامع زبان فارسی- تالیف استاد عبدالرحیم هەمایونفرخ چاپ دوم- از انتشارات مطبوعات علی اکبر علمی- ١٣٢٨، ص ٢٩٣) دا نووسەر مەکی دانی بەو داناوە کە (لۆری) شیوەیەکی کوردی یە، کاتی کە لیکۆلینە و مە پشکینی کردوو لەوشە (چاق) داو نەمرو لە فارسی دا بەواتای (قەلەر) بەکار دێت، نەلی:

بۆم دەرکەوت نەم وشە لە بنەڕەتدا (کوردی لۆری) یە و لە (چاک) و (مەرگیراو) و نیتایش لۆرەکان بە شیوەیەکی ناسایی بەکاری نەهێن، واتە (باش = چاک).

• وەکو ئەزانین نەمڕۆش لای خۆمان، وشە (چاک) هەمان واتای هەیه (مەرگیر) .

(لٽڪڙلينهوه لهوشه و زاراهه گهني بابا تاهير)

تانيستا گهلي جار چوارينه کاني بابا تاهير چاپ کراوه ، له کڙتابي زوربه ي چاپه کاند ، چهند لاپهره يک ترخان کراوه بق فهره ننگڙکي وشه و زاراهه کاني و دانيشيان به وهداناوه که بابا ، لور ، يا لورستاني يا بهختياري بووه ، به شپوه ي لوري يان ومکو لوري يا هتد هونراومکاني داناهو نيتر باسيک له وهه نه کراوه ، که به يک له شپوه زمانه کاني کوردي چوارينه کاني داناهو . نو که سانه ي که ديواني بابايان چاپ کردوه يان له وياره يوه لٽڪڙلينه و ميان هميه ، نه و ميان خستوته پيش چاو ، که به دريڙايي ماهوي سرده مي بابا ، تانه گاته نه مږ گهلي گوران و دهستکاري روي داوه له هونراومکاني دا ، هريه که له وکه سانه ، به نارمزو ، و سهليقه ي خڅي ، چهند وشه يکي گڙپوه له جياتيان دا وشه ي فارسي داناهو ، خڅه گهر واتاي چهند وشه يکي لوري تي نه که يشتين ، يان بڙي نه خوتندرايسته وه ، نهوا خڅي چي بق هاتوه وچوني بق سازکراوه ، واي لي کردوه ، بڙنم مه بهسته برونه (بابا تاهيري همهداني - روشنيري نوي - ژماره (۱۰۸) سالي ۱۹۸۵ ل ۱۱۸) . له بهرنه وه گهلي گوران هاتوه به سر چوارينه کاني دا و زور وشه ي تاييه تي به سرده مي بابا تاهيرمان له کيس چوه ، تنه ا ريگاي به دهست هيناني به شيکي زوريان نه و په که په نا بيه نه بهر کڙمه لي له باشترين دهستنوسه هره کڙنه کاني هونراومکاني بابا و نه و که شکلا نه ي که يارمه تيمان نه دن بق نه م کاره ، نهوانه ي که هيشته دهستي دهستکاري يان نه که يشتوتن وسده ها ساله له نيوان لاپهرمکاني نه و دهستنوسانه دا له گڙشه و که ناري دوور دهست وله کتبخانه کاني ناسياو نه وروپادا ومکو خڅيان ماونه ته وه بي گومان نه م کاره زانستي يه ش پتيويستي به زانايه يکي شاره زا به ، تابتونن به شيکي زور لهوشه و زاراهه کاني بابا ساغ بکانه وه ، بيگومان گهلي وشه و زاراهه ي شي نه ميتنيته وه که ناتوانن ومکو چون بووه له سرده مي بابادا به وشپوه به بخوتريته وه ، چونکه نه فهره ننگيکي لوري وامان دهست نه که وي که واتاي هموو وشه کاني بزانه نو ، نه به ونيووستي نوو سراوه ته وه که بتواننن بزوتنه کورته کان يان هموو دنه که کان بگريته وه . به لام هرچونن بي ، نهواننن به هي به اوردرکردني له گه له نه و هموو شپوه زمانانه ي که کوردي هميه تي ، له گه له نه و هموو زمانه زيندوو ، ومردووانه ي که پتيوهندي يان پتوه هميه ، گهلي لايهني تاريکو نوونک پروون بگريته وه پرده له سر زور وشه و زاراهه لادري ، که به دريڙايي رڙگار ، يا به جتي

هیلراوهو نیتربه کار نههینراوه، یان بهجوریکي تایبتهی بهشیوهکه گۆراوهو چۆته قالبیکي ترموه نهوهی که شایهنی باسه نهوهیه، که زۆریه ی زۆری نهوانه ی که لهبارهی شیوهی زمانی باباوه نووسیویانهو بیرو رایخویان دهربرپوه، یاهر کوردی یان نهزانیوه، یا لهوانیه چهند وشهیهکیان زانیی، ثم کاره زانستهی به ورده پرییچ بهنایهش بهم شیوهیه چارهسهر ناکرئ ونايش گاته نهجامیکي نهوا.

ههركاتێ که چوارینهکانی بابا تاهیرم نهخوتندهوه، گهلی وشه زاراوهکانی باباتاهیرم بهر چاو نهکوت، کهله شیوهکانی نهمرۆی کوردی دا هه، ههندی وشه زاراوه نهی، که نهتوانم بلیتم تایبتهی بهشیوهی لوری و نههیش شتیکی زۆر ناساییه، نهگهر نهمرۆ نیمه بهمانهوی کاریکي وایکهین، که ههر شیوه زمانی لهزمانهکه مان، کۆمهله وشهیهکی تایبتهی بهخۆی لی دهربهیتین، بهمهرجی لهشیوهکانی تر دا نهی، نهوا بهناسانی ثم کاره نهکرئ، مههستم لێره دا نهههبو، نهو وشه زاراوانه ی که باباتاهیر بهکاری هیناون بهشیکیان تایبتهی به شیوهی لوری و نهوانی تریان نهتوانین لهشیوهکانی تر دا بدۆزینهوه، بهشی زۆریان لهشیوهی کرمانجی خواروودا هه و ههر کۆمهلهیکي له ناوچهیهکدا بهکار نههینرین، ههندیکیشیان له شیوهی ههوارامی دا بهکاریدن بهشیکیشیان له کرمانجی زووروودا، ونهمانه له شوتنی خویان دا دین.

بنچینهی ثم لیکۆلینهوهیه لهسهه کتیبی (شرح احوال و آثار دوبیتی های بابا طاهر عریان- بهکوششی دکتور جواد مقصود- چاپ دوم ۱۳۵۴ خورشیدی) یه، که بیجگه له دیراسهیهکی دوورو دریزی باباتاهیر سی سهده وشهست و پینچ (۲۶۵) چوارینه و چهند غهزهلیکی نهویشی تیدا یه و لهگهله چهند دهستنوس و چوارینه چاپکراوهکانی بابادا بهراوردی کردوون و دای نهوه فهرهنگزیکي بۆ داناره، له ژیر ناوینشانی: (ههندی لهوشه زاراوهکانی دووبیتییهکانی باباتاهیر)، لهم فهرهنگدا چهند وشهیهکی عهرهبی تیدا بو، لهبهر نهوهی که پهیههندی بهلیکۆلینهوهکه مانهوه نهبو، جیامان کردنهوه، چهند وشهیهک نهی، که بهپیتی دهستوری کوردی بهکار هاتوون وهکو: بهلایه، قهفایه، مویته لایه یان وشه (سمک = سهههک) که عهرهبیه، بهلام بابا بهواتای (زهوی) بهکاری هیناوه، بهکۆتره ی بیروپای پیشینان له کوردهواری دا، بهبهلگهوه روونم کردۆتهوه له شوتنی خۆی دا پیش چاوتان نهکوت.

نهو وشانهیش که له زمانی کوردی و فارسی دا وهکو یهک دهر نهبرنۆ، واثایان

وهكو يه كه، نه مه شتيكي ناسايي وه له گه لى زمانى ترى هيندق نه وروپى دا به شيكي زوربان به كار دپن، له بهر نه وهى كه له فهرهنگو كى وشو زار او مكاني بابادا نه بوون، بهر او دم نه كردن، بى نمونه هندىكيان ليرمه دپيشان نه دم:

گول، هر كيز، شادى، دريا، دهست، سوود، زيان، يار، نه گهر، دلبهر، تاريخ، دهر، دهرمان، دوست، دور، سهر، دهشت، بهار، باغ، جهنگ، گهرم، بازار، گوهه، هيچ، تخت، فرياد، خه نجر، گورگ، نامه، رنگ، بار، هزاران، خاك، ميوه، پير، تير، درخت، تنگ، ته، مار، لانه، چاره، كهس، دهر وىش، هميشه، خشت، ناواز ... هتد.

هيندى له وشو زار او مكاني كوردى پتين، كه جى له فهرهنگو كى وشو زار او مكاني بابادا نه هاتوون، دهرم هيناوونو خستوومنه ته ناو وشو زار او مكاني، بى نه وهى كه ديار بن ختم به ژريان دا هيناوه، واتاكانيانم نووسيو وه نمونه شيريم بى زوربان هيناوومه، نه مانى خوار وه هندىكن له و شانه:

بر، گر، بهرينه، بكه، بوو، بوينه، بوينى، بيم، چش، رچ، رچ، زانى، زوان، سووتهنى، كهره، لهو، نه سووته، نهوى، نه وينه، نه وينه، وا، وايم، وا بوو، واجه، يه ... هتد.

وشو زار او مكاني بابام ومكو خى نووسيو مه وه له دواى نيشانى (=) خستوومنه ته سهر ريتنوسى كوردى، نه مرق چن نه خو نرينه وه، به وجوړم نووسيو مه وه، واتاكانيانم وهكو خى به فارسى نووسيو مه وه تپى (ف)م له كوتايى باندا داناوه له باتى وشه (فارسي) و دواى نه وه وهرم گيراون بى سهر كوردى، نه و شانهى كه له زمانى كوردى واتاى تر نه به خشن، به و واتا پانهش ليكم داونه ته وه، نه و شانه يشى كه تا نه مرق گيرانيان به سهر دا هاتوه، له شوينى خزاندا روونم كردوونه ته وه دواى نه وه، وشو زار او مكاني بابام بهر او رد كردو وه له گه فهرهنگ كوردى به كاندا

بى هر وشو زار او ميهك نمونه له هينراو مكاني بابا هيناوومه، چه ند وشميك نه بى كه له چوارينه كاندا، دهست نه كه و تن هروها له غه زله كانيش دا نه بوون، وه هيندى له وشه كان تنها له غه زله كاندا هبوونو كه هموى نه كاته چلو پينج (۴۵) بهيت.

به شيكي زورم له وشو زار او مكاني بابا، له هينراو مكاني شاعيره كورده كانماندا دوزيه ومو بى هريه كى له وانه بهيتيك به نمونه هيناوومه.

و هڪو باسڪرا پنجينهي ٽيم لڳڻ لڏيندو هيه لسهه رڪن ٿيبي (شرح احوال اشار
دوبيئي هاي بايا طاهر عريان)، هو، هه موو نمونهي هونرا و هڪاني بابام لهه وه
و مرگرتو وه لهه ڪوتايان دا ناوي باباو ژمارهي چوارينه و لاهه رهه ڪيم به نيشانهي
(با. ٺ. ل) داناوه.

بڙ وشه هه وراميه ڪان، و هڪو سهه رچا و هيه ڪه لڪم لهه مامو ستا هه ڪه ڪريم
هه وراميه و مرگرتو وه لهه پال نه و وشه هه وراميه يانه دا نيشانهي (هه) م داناوه. زور
سوياسي مامو ستاي نا ويرا و نه ڪم.

نیشانه‌کانی نهم لیکۆلینه‌وه‌یه

ف: واتای وشه‌و زاراو مکان به‌زمانی فارسی نووسراوه ، له‌کۆتایی‌یاندا نیشانه‌ی(ف)م داناوه، که‌کورت کراوه‌ی (فارسی)یه، دوا‌ی نه‌وه کردوومن به‌کردی‌وله‌شوونی پتووستدا سه‌رنجه‌کانی خۆم نووسیوه.

(بازر): له‌ناوکه‌واندا، له‌کۆتایی هۆنراوه‌کانی باباتاهیره‌وه نووسراون بۆ نهم مه‌به‌ستانه: با = باباتاهیر. ژ = ژماره‌ی چوارینه‌کانی باباتاهیر، که‌له (شرح دوپیتی‌های باباطاهر عریان- به‌کوششی دکتر جواد مقصود) وهرگیراون. ل = لاپه‌ری هه‌مان سه‌رچاوه.

پ: په‌راویزی هه‌مان سه‌رچاوه.

نخ ف: ده‌ست‌نووسی دیوانی باباتاهیری(خانم فرزانه). «په‌راویزی هه‌مان سه‌رچاوه».

نو: رباعیات باباطاهر از نسخه مجموعه چاپی ۱۲۷۴ق په‌راویزی هه‌مان سه‌رچاوه».

هرن: رباعیات باباطاهر ب‌تصحیح(هرن الن) بنقل از وحید دستگردی، په‌راویزی هه‌مان سه‌رچاوه».

ش: شماره، مه‌به‌ست ژماره‌ی چوارینه‌یه په‌راویزی هه‌مان سه‌رچاوه».

هه: به‌رامبه‌ر به‌و وشه هه‌ورامی‌یانه نووسراوه که له (ماموستا حه‌مه که‌ریم هه‌ورامی)یه‌وه، وهرگیراوه.

خال: فهره‌نگی خال.

مه‌ردوخ: فهره‌نگی مه‌ردوخ.

مه‌هاباد: فهره‌نگی مه‌هاباد.

وشه و زاراه کانی باباتاهیر

و

بهراوردکردنیان له گهڻ سیوه کانی زمانی کوردی دا

● اجرین = ناجورین = ناجهرین: انزین(ف). ناگرین، ناگرین (هه). له وه نه چتی که وشه ی (ناجور)، وانا خشتی سوور، نه و خشتی که له ناو ناگردا سوور نه کرتته وه، له وشه ی: (ناگر، نایر، ناوړ) له وه هاتبتی.
ناجور: خشت سوور بووگ. (مەردوخ)
منهم شان (ناجورین) مورغی که فیلحال

بسووجم عالمی کمر بمرزمنم بال
(با ژ ۸۷ ل ۱۱۹).

● انزین = ناخرین: انشین(ف). ناگرین، نایرین(هه).
تویی لهو شاککریزو یاسمین بهر
مولان تمن (ناخرین) بم دیدم کان تم
(با ژ ۵۷ ل ۱۱۳).

من شان شامم کله شکم (ناخرین) بی
کسی کسووته دل نه شکمش همین بی
(با ژ ۳۲۲ ل ۱۶۳).

● الاله = نالاله: لاله، کل شقایق(ف). گولاله، گولالی (هه).
خوړم کووهان خوړم هامون خوړم دشت
خوړم نانان کلتین (نالاله) بیان کیشیت
(با ژ ۱۰ ل ۱۰۴).

(نالاله) ی خوم کمخوش رمنگستو خوشبوو
سمر فرزی هممه (نالاله) بیان بی
(با ژ ۳۱۳ ل ۱۶۱).

● الاله و الاله = نالاله و نالاله: الو وشعله و زیانه(ف).
کر، کر سهندزو هه لگیرسان، کلپه کردن.

نه مړو وشه (هالاو) هر چنده به واتای هلمی گهرم دیت به زوری به لوم له گهل
وشه (نالاهه، نالاه) دا یهک نه گرنه ووهو یهک ریشنه.

هالاو: تاووع- لهیب وهج، شرر، شراره، حراره، شواظ (مهر دوخ) نالاه:
نالزکار، هالاو (خال).

سمه کاهان که نه شکم لاهه کیره

ز نامه هفت چهره (نالاهه) کیره

(با ژ. ۲۴۰ ل ۱۴۶).

ز چشمه نان قهرم نه شکم بپارم

که دنیا سر به سر (نالاهه) کیره

(با ژ. ۲۴۴ ل ۱۶۸).

● اماجه = ناماجه: نشانگاه (ف).

ناماجه، شوونی نامانج، جیگای نامانج، نیشانگا.

دورین (ناماجه) دنیای فانی

یعنی نه شکم تیری بی پرستم

(با بهی ۱ ل ۱۷۵).

● امو = نامو: هات.

ناما (ه).

موسولمانان سی دورد (نامو) بهیلتبار

غریبی و نه سیری و غمی بار

(با ژ. ۵۰ ل ۱۱۲).

● امیته = نامیته: امیخته (ف)

تیکه لاه. نامیته: شتی تیکه ل (خال). بهیتهکی فولکلوری:

نه کمر و مین تو شاییم و مل وئی

یاخوا شاییمکم (نامیته) ی دل وئی ۳۶،

دل و دلیر بهیم (نامیته) وینم

نه وونم دل کړو دلیر کودامست

(با ژ. ۱۰۲ ل ۱۰۲).

موسسه‌سسل زولف بحر پوو ریته دیری

کولو سونبول بههم(نامیته) دیری

(باژ ۳۴۳ ل ۱۶۸).

● اوا = ناوا: مخفف اواز، بانگ، ندا، ویمعنی خواندن و طلبیدن و دعا هم آمده. (ف) کورت کراوهی ناواز، بانگ، هاوار، واتای بانگ کردن و خواستن و دعایش نه‌گه‌پنتی.

سهمر بولبول زمنه(ناوا) بهکولبون

کههرکه عشق نهداره موره لهولا

(باژ ۳۵۵ ل ۱۶۹).

ز لاهم هفت کردوون پوپ شمرم بی

نکر(ناوا) کرم خوونی جگر بی

(باژ ۳۰۰ ل ۱۵۸).

● بوه و اوا = ناوه و ناوا: ابواشک چشم (ف).

ناو و فرمیتسک. بوه‌کو نه‌لین: ناو له‌چاوی هات. یا ناو به‌چاویا هاته‌خواره‌وه. نه‌مرا له‌کوردی‌دا به‌هردوو واتا‌کی به‌کاردیت، هرورهما له‌شپوهی هرورامیش‌دا. ناوی(ه)، ناوهو چه‌ما ناما. واته: ناو له‌چاوی‌هات.

زمنم نه‌ز به‌هری یاری گیچو ویجی

شمانه(ناوه) له‌ز چشمان بریجی

(باژ ۳۳۰ ل ۱۶۵).

● بویته = اوخته(ف). هه‌لوا سراو.

ز جادوونی دمرنان چاهی زمنه‌مدان

دلی هارووترا(ناویتـــــه) دیری

(باژ ۳۴۰ ل ۱۶۷).

پیریشان چون کمری نان قاری زولفان

به هر تای دلی(ناویتـــــه) دیری

(باژ ۳۴۳ ل ۱۶۸).

● ابو = نایوو: اید(ف). دیت.

بی ته کولشن به‌چشمم کولخن(نایوو)

واته کولخن به چشمم کولشن(نایوو)

(باژ ۲۰۷ ل ۱۴۰).

● ابي واجی = نهي واجی: بيا بگو (ف). بئ بئ. و مره بئ.
بئ واجه (ه). واته: و مره بئ.

له شتيوهی لوړی دا (نهي) واته (بئ) و له هه ورامی دا (بئ).
(واجی) له لوړی دا واته بئ و له شتيوهی هه ورامی دا (واجه).
تمکت موشکینه کيسو دمر قضايه

(نهي واجی) کيسر کريوون چرايه

(با پ ل ۱۵۱ هرن).

● اخگر = نمخگر: پاره* آتش رخشنده (ف). پشکو.

خطيلي عظمه صدي موسته عیدی سووتنه نمرود

چرا نیویستووه نهما له شوعه ی (نمخگر) زیاتر ۳۰

دمر لڼ لاله دمر کوویش جو کولخن

بعداغي دل چو سووزان (نمخگر) ه ستم

(با بهی ۱۹ ل ۱۷۰).

● اخستان: نيسقان، نيسک، نيستيخوان.

ميرزا نولقادر نه لئ:

کـزـه ی زؤخی و زام نابياريمن

قرچه ی (نيستيخوان) دمر دکاريمن ۳۰

● اشتا و = نيشتاو: شتاب (ف). پهله، خيرا.

ومرينی ته کـهـيـهـر نه زما ورینی

به رینه روزگار (نیشتاو) هـهـ

(با پ ل ۱۴۷ هرن).

● اشمرت = نشمورت: شمرد (ف). ژمارد

هزاران داغو ریش نه ز سینم (نیشمورت)

همی نه شمورته نه ز نشمورته ویشی

(با ژ ۳۴۷ ل ۱۶۹).

● اشمرت ه = نشمورته: شمرد و شمار (ف). ژمارده، ژماره.

هزاران داغی ویش نه ز ویشم نشمور

همی نشمورته نه ز (نشمورته) ویشه

(با ژ ۲۴۷ ل ۱۴۸).

● **الروته = ثغرووته:** افروخته (ف). داگیرساو.

هزاران غم بهل ثغرووته دیرم

بمسینه ناتنشی (ثغرووته) دیرم

(باژ ۱۱۸ ل ۱۲۴).

● **انبان، انبان = ثنبان، ثنبان:** کیسه چرمی از پوست دباغی شده (ف).

کیسه‌ی چرمی خوشه‌کراو. وات: همانه.

فلک ثندر بلی مسکین موونه

ثغزین غم هر چ دمر (ثغبان) دیری

(باژ ۱۶۷ ل ۲۴۱).

● **انداتن = ثنداتن:** انداختن (ف). هاروشتن، فریدان.

بکس دمری بلی موو واتنینه

کسنگ ثغز ثاسمان (ثنداتن)ینه

(باژ ۲۵۴ ل ۱۴۹).

● **اندوته = ثندووته:** اندوخته (ف). کژکراوه.

هزاران غم بهل (ثندووته) دیرم

بمسینه ناتنشی ثغرووته دیرم

(باژ ۱۱۸ ل ۱۱۹).

نمای نالغسمی (ثندووته)دوونو

عباری قشبو خالیص بووته دوونو

(باژ ۲۰۶ ل ۱۴۰).

● **او = ثمو:** ناو.

کولی کیشستم پیمی ثلومند دامان

(ثمو)مش ثغز دیده دادم صویحوشامان

(باژ ۱۷۶ ل ۱۳۴).

● **اون = ثون:** از (ف). نهوه. ثوته، بیانه (ه).

مکن (ثون) مسکین بی قلمرو برصستم

من ثان سووزنده شمععی بی سرصستم

نمکاری ناخیرت نمکاری دنیا

من (ثون) خوشکیده نعلی بی برصستم

(باژ ۹۲ ل ۱۲۰).

● ای = ئئی: این(ف). ئئی، ئمه، ئینه(هه). خانا ئه‌لێ:

عررضی و مصفی ذات ختم الانبیا

تا به ئینقراض(ئئی) دمووری دنیا^{۳۷}

بوره(ئئی) پرووی ته‌باغو به‌هارم

خه‌یالته موئنیسی شه‌به‌ای تارم

(باز ۱۰۳ ل ۱۲۱).

به‌شاخی کول سمحه‌ر بولبول همی کولت

که(ئئی) کول بی و فابی، بی و فابی

(باز ۲۶۹ ل ۱۵۲).

● ایمون = ئیمون: ایمان، هستیم(ف). ئیمان، همین.

به‌رای خاطرێ یه‌ك سه‌به‌ز رنگی

همی ترسم که(ئیمون)م به‌سووزم

(باز ۲۱۵ ل ۱۰۹).

ئهمه‌ستانی مستیم ئه‌زتو(ئیمون)

ئهمه‌ر بی یاو و مستیم ئه‌زتو(ئیمون)

(باز ۱۸۶ ل ۱۳۶).

● اینه = ئینه: این است(ف). ئه‌مه‌یه. ئینه(هه). هه‌یدی ئه‌لێ:

(ئینه) تو ده‌لیل کـــام دهمه‌داری

عرزمی کام فهاد به‌شیرین ماری^{۳۸}

همی جورم که مو ته‌ دوست دیرم

همه‌که ته‌ دوست دیره‌ حاله‌ش (ئینه)

(باز ۲۵۷ ل ۱۴۹).

جورمه‌(ئینه) که مو ته‌ دوست دیرم

همه‌که ته‌ دوست دیره‌ حاله‌ش(ئینی)

(باز ۳۶۱ ل ۱۴۹).

● باز: مرغ شکاری و نیز سلاطین انرا شکارنماینده‌(ف)

بالتهدی راوم هه‌روه‌ما یاشاکان راوی نه‌که‌ن.

جورمه‌(بازی) بودم رفتم به‌نجگیر

سیه‌ جه‌شمی زده‌ به‌ر بالی مو تیر

(باز ۵۲ ل ۱۱۳).

● باشه: ئىبى، دى، باشه.

بىلا رەمىزى زىلايىتە(باشه)

جنون قيسى زى سودايىتە(باشه)

بەسۋورت ئاغرىنىم ئىن كومانە

كەمەنھان دەر تەشايىتە(باشه)

(با ۲۴ ۱۴۷ل)

● باغوانان: باغوانان، باغوانان. ھەردى ئىلى:

(باغوان) بى ئو مەبەستە كۆل ئىلاۋىتىتەۋە بى ئوۋى گەۋەدى بىكاۋ بى پارە

بىگىزىتەۋە ۳۱.

ھەمدى ئىلى:

[تا] ھەرق پىۋى خەجالت كۆل لەشەرمى تۆ نەبوۋ

نەى ئىزانى(باغوان) بى چارمىيە باسى كۆلۈپ ۱۱.

لەكەران دىگەر لالە مەكارىد

(باغوانان) ھەۋەست ئىزكول بدارىد

(با ۲۷ ۱۰۸ل)

پەل ۱۰۸ ن خەف: (باغوانان) لە لەباتى(باغوانان).

● بالان: داموتلە، بالندە، متحرک(ف).

داۋوتلە، مەل، ئوۋى كەبجۈۋى.

ھەزاران قەۋل بامەن بىش كەردى

ھەمە قەۋلانىتە (بالان)(بالان)

(با ۱۷۴ ۱۳۴ل)

● بىو: بۇدە باشد(ف). بىو، بىۋايە بىۋىۋو. بىو(ھە) لەشۋەدى ھەۋرامىدا.

ئىلىن: بىۋو نەبو. واتە: ھەبىۋ ئىبى.

سەبىدى ئىلى:

يا مەۋجەزەى دەست مەسىحەى مەرىم

ئىشىمى بىدەى يار ئىشەۋ(بىۋ) كەم ۱۱.

چ پورسى كە چرا قەدەت(بىۋ) خەم

خەمى قەدەم ئىز ئان پىچ وخەمىتە

(با ۲۱۸ ۱۴۲ل)

● بی: باشی(ف). بی، بی(ه).

نمکمرکه مهر(بی)خواهون نمداری

همین ئین جوونی توکمی پمواج

(با ژ ۱۸ ل ۱۰۶).

● بتو بتان = بوتوبوتان: زیباو زیباییان... (ف).

بتوبتان: شوخ و شوخ و شهنگهکان.

بوت(زهیحی)

بیخود نهائی:

بیخود بکردموو قسه خاکم بمسر و همام

هر وک دممو چنژی(بتان)نیشموهمش ۱۲۰

هردی نهائی:

دلئی کولزوری دلداری و بهمشتی خوشه ویستی بوو

و کو بتخانه میدانی(بتی) جوانی برستی بوو ۱۳۰

(بوت)ی من کعبه ی من قیبله ی من

تیمی هرسوو نخلر سووی ته دیرم

(با ژ ۱۱ ل ۱۲۳).

لاله چین کله(بوتان) لاله چینی دل

هر چ شان واتیمی بس لاله چینی دل

(با ژ ۸۱ ل ۱۱۸).

● بس = بهدس: بدست(ف). بهدس.

دو(دس) برسر ز من چون طفلی بهخوو

زهمجرت روو شو ئینمش مداره

(با ژ ۵۳ ل ۱۱۳).

● بر: برد.(کرمانجی ژوروو: بر)

برن مصدر بمعنی الذهاب بالشئ فعله الحالی (دبه) (الهدیه الحمیدیه)

په رتو هه کاری نهائی

وی ژ نو جعنا ئعینئ دل ژ من(بر) دل ژ من

عشمویهک وی حورعینئ دل ژ من(بر)دل ژ من ۱۱۰

هزارمت دل به غارمت (بر) تمویشه

هزارانمت جگر خونکر تمویشه

(باژ ۲۴۷ ل ۱۴۸).

● بران = برانمن: برانند (ف) دهریکن، لی خون.

رانندن: لیخورین (خال)

همه گرمو (بروونمن) واته نایم

ته نمر دمرکر بروونی واکیشم

(باژ ۱۲۰ ل ۱۲۶).

پ ل ۱۲۶ ن خ ف: (همه نمر دمر برانمن) هاتووه له باتی

(همه گرمو بروونمن).

● برزی کرک = برزی کرک یان برزی کرک:

له فارسی دا (برزی گری)، (ی) ی کوتایی یکه ی یا بق تاکه، یان بق نه ناسراو، بهوشپوهیه ی که له پراوژدا هاتووه، که (برزیگرهک یا، برزیگرهک) له تایبته ی به بزمانی کوردی، وانا وهرزیریک، جووتیاریک. له مته که دا نه لی

یملی (برزیگرهک) نالان دهرنن دشت

به چشمی خون فشان ناله میکیش

(باژ ۱۴ ل ۱۰۵).

له: پ ل ۱۰۵ ن خ ف برزی کرک = (برزیگرهک = برزیگرهک).

● برکیاشم = برکیاشم: نزد چه کسان ی بروم یا باشم (ف)

بۆلای چ کسان ی بروم یا لای چ کسان ی بم.

کیا: واته چ کسان ی یتک هاتووه له: کی + (کی) = کئ وه (ا) بۆکۆیه. نه مرۆ له کوردی دا، له شپوه ی هورامی (نهلف) نه چیته سه رناو وکۆی نه کاته وه.

به عین بی ناشنایی (برکیاشم)

به عین بی خانمانی (برکیاشم)

(باژ ۱۲۰ ل ۱۲۶).

● برنایم = بورنایم: جوانیم (ف). کهنجیتیم، لاوتیتیم.

وابیدم ییرو (بورنایم) نه موند

به عین تووشو توانایم نه موند

(باژ ۲۸ ل ۱۴۴).

● **بریجم = بریجهم:** بریزم (ف). بریزم.

لەگەر دەستەم رەسەد خوونەت (بریجهم)

بۆینەم ناچ پەنگی ئەمە دڵ ئەمە دڵ

(با. ژ. ۸۰ ل ۱۱۸).

● **برینه = بیریئە:** یانە، فراوانە، دوورو درێژە.

هەمی خواهی که میهر ئەز مو بیری

(بیریئە) روزگار ئیشتاب مەکرە

(با. ژ. ۲۴۲ ل ۱۴۷).

● **بساجە:** بسازئ، ئەسازئ.

دلی عاشق بە پەغیامی (بساجە)

خەسار ئالوودە یاجامی (بساجە)

مەرا کەیفیجیئەتی چەشمی تو کافییست

لەخەسەت کەر بە بادامی (بساجە)

(با. ژ. ۲۲۲ ل ۱۴۲).

● **بساژم = بسانژم:** بسازم (ف) بسازم، رێک بکەوم.

بیسا بەردی کەمەداری بەرلەم نی

بەمیرەم یا بساژم یا (بساژم)

(با. ژ. ۱۲۵ ل ۱۲۵).

لەباتی (بساژم) لە: پل ۱۲۵ ھرن: (بساژم) ە.

● **بەسە = بەسە:** پس است (ف). بەسە.

مەلاوسمان ئەلئ:

لەخوشکی و سەردی تەبە و لەزەلکاودا زەل و ژووژی

(بەسە) ڕووژمەردی خۆ تۆ سەبەزەپۆشی قەت دێو ناکەیی ە،

بەشەم ئەز حاجییانی جەج بیورسەم

کەئین دیری (بەسە) یادیر تەرشەم

(یا. پ. ل ۱۲۶ ھرن).

● **بشم = بشەم یا بشم:** بشوم، بروم (ف).

ببم، برۆم، بچم. لەشتیوەی ھەورامی دا (بشمی) واتە برۆین، بچین.

سەیدی ئەلئ:

(به لایه) دل (به لایه) دل (به لایه)

کونهه چشمون کرون دل موینه لایه

(با پ ۱۵۵ ل هرن).

● بلایی = به لایی : به لایو، به لایی.

(به لایی) دل ————— دودایا دل (به لایی)

کونهه چشمان کرون دل موینه لایی

(با پ ۲۸۳ ل ۱۵۵).

● بمو = بمو (ف). به نیمه، له که ل نیمه، له که ل من (مو)ل. من (خال)

مکر شیرو پلمگی ئی دل ئی دل

(بمو) دایم به چنگی ئی دل ئی دل

(با پ ۸۰ ل ۱۱۸).

● بنوشه = به نوشه : بنفشه (ف) به نوشه. ونوشه. ونوشه (هه) به نوش =

ونوش (مردوخ)

نالای کو هساران هفتیمی بی

(به بنفشه) ی جو کمناران هفتیمی بی

(با پ ۲۷۷ ل ۱۵۳).

له باتی وشه (به بنفشه) له پ ۱۵۳ ل هرن و ن خ ف وشه (به نوشه) هاتوه.

● بو = بوو : بود، باشد (ف) بوو، ئی بی (هه).

کزان نه لئ:

وینه ئی ئو، جو امییر (بوو)

هرامییر بوژمن شییر (بوو) ۴۹۲

حرامم بی ته (بوو) خالوو وکول

حرامم بی ته (بوو) ئاوازی بلبول

(با پ ۸۶ ل ۱۱۹).

هر که پازی دلمش واجه به مردم

یا ئز دیوانگی (بوو) یا ز گیجی [۴]

(با پ ۲۳۰ ل ۱۶۹).

● بو = بوو، یق. له بهیمه ی خوارموه دا نه توانری بق هر دوو بهیسته که به کار

بهینری.

نعمنداری که بوستان خوشترم بی

سرم (بو) کووی میدان خوشترم بی

نعمنداری که بوستان خوشترم بی

سرم (بو) کووی میدان خوشترم بی

(با ۳۰۹ ل ۱۶۰).

لیرمدا مه لاوسمان نلی:

زولفت که له پرووی روخا شامیکه له سر صوبحه

(بو) شامی غریبانه معیلی ومطمن سرده^{۵۰۱}

● بواج = بگرید (ف). بلی. واچه (ه) ووته (خال)

(بواج) ندم که تو شووری نداری

سهرایا شوور دارم شمر ندارم

(با ۱۱۰ ل ۱۲۲).

● بوته = بوته، بوته. بوته (ه).

حاجی قادر نلی:

خالیهه سیککهیی ئیخلاصی نلی موخلیصی من

بیخه نیو (بوته) چ حاجت بعه بیدهی لاهمکن^{۵۰۲}

ز عیشقهت شاتشی دمر (بوته) دیرم

دمران شاتش دلو جان سووته دیرم

(با ۱۱۹ ل ۱۲۴).

نمای ناله غمی شندیووته دوو نو

عیاری قلیبوخالص (بوته) دوو نو

(با ۲۰۶ ل ۱۴۰).

● بوره: بیا (ف). وهره، بی، بهو.

زور جار له شپوهی کرمانجی خواروودا تیپی (ب) نهکهوئ (بوره) بووه به (وهره).

بوپۆره (ه)

زور جار که تیپی (ب) نهکهوئ، تیپی (و) جیگای نهگرتی. وهکو لهم بهیت

فۆلکلۆری بهدا دهرنهکهوئ:

وه قوروانت وم کلکه باریک

مردوویمنی تو له قهوری تاریک^{۵۰۳}

لههژنراوهی سه‌ره‌مه‌دا وشه‌ی: (وه، قوروانت، وم‌قه‌ور = به‌قوربانته‌یم،
قه‌بر) هه‌روه‌ها وشه‌ی (بیرۆ) و (بیره) له‌شاره‌زوردا له‌باتی (وه‌ره) به‌کار دیت. وه‌ک:
(بیرۆ) بابیکه‌ین گه‌مه‌ی منالی

ژن بی‌اوای بیرێخ خوا بی‌وێ حالی^{٥٣}
(بیره) یانه‌که‌م ساچیو یانه‌ نیم

خزمی خۆتانم خۆ بیکانه‌ نیم^{٥٤}
(بوره) (بوره) که‌ جانانم تویی تو

(بوره) (بوره) که‌ سولطانم تویی تو
ته‌خود نوونی که‌ گه‌یرمز تو نه‌نوونم

(بوره) (بوره) که‌ ئیمانم تویی تو

(باژ. ٢٠٠ ل ١٣٩).

● بوم = بووم: جغد، سرزمین(ف). کونه‌به‌بوو، زه‌وی

بووم(هه) = کونه‌به‌بوو. بووم(هه): زه‌وی رمق که‌ به‌که‌لکی کیلان نه‌یه‌ت.

بووم: خاکو زه‌وی‌زار. (خال)

بووم: نیشتمان، خاک، زه‌مین. (مەردوخ)

خانای قوبادی ئالی.

هه‌ستمانی زه‌ربافت تاغته‌ی نه‌رمه‌نی

کوژ قه‌رمز (بووم) زه‌رد سه‌رکوژ سۆسه‌نی^{٥٥}

وشه‌ی (بووم) لێره‌دا واته‌: زه‌مینه‌، ته‌خت، بۆ پارچه‌و قوماش به‌کار دیت، نه‌لێن:
ئه‌م پارچه‌یه‌، یا ئه‌م قوماشه‌، ته‌خته‌که‌ی زه‌رده‌، یان سه‌وزه‌ یان.. هه‌تد، هه‌رچه‌نده‌،
هه‌مان وشه‌یه‌ به‌لام لێره‌دا بۆ مه‌به‌ستیکه‌ی تر به‌کار نه‌هێنێ.

وشه‌ی (بووم) به‌واتای کونه‌به‌بوو، عه‌رمیه‌یه‌.

له‌که‌رمانجی خواروودا که‌ نه‌وتێتی (بوومه‌له‌رزه) واته‌ (زه‌مین له‌رزه) و (بووم)
لێره‌دا به‌واتای (زه‌وی) دیت، هه‌روه‌ها له‌ وشه‌ی (به‌روبووم) دا، وشه‌ی (بووم) به‌واتای
زه‌وی و زار دیت که‌ نه‌لێن (به‌روبووم)، واته‌ (به‌ری بووم). نه‌و (و) که‌ که‌وتۆته‌ نیوان
(به‌ر-بووم)، لێره‌دا بۆ (اضافه‌) به‌کارهاتوه‌، وه‌کو له‌وشه‌ی (قه‌تلوعام)، هه‌ردوو
وشه‌ی (قه‌تل، عام) به‌ (و)ی اضافه‌ بووه‌ به‌ (قه‌تلوعام) واته‌ (قه‌تلی عام)، که‌وتنی
خه‌لکی به‌کووه‌ل، قه‌رکردن، هه‌ندێ جار، له‌شێوه‌ی هه‌روامه‌دا بۆ (اضافه‌) له‌باتی
(ی)، پیتی (و) دێ، وه‌کو: باغ و میری.

واته: باغی میر. نازو گهنم. واته: فانی گهنم.
لیژمدا بابا (بووم) بهواتای زهوی، زمین بهکارنه هینتی:

مولان میجنهت کمشی حسرت نصیبیم

که دهرهر مولتو هر (بووم)ی غریبیم

(باژ. ۹۰ ل ۱۱۹).

(بووم) بهواتای کونه یوو:

غم نهنم سینهیی مو خانه بیری

چو ویرانه که (بووم) لاشانه بیری

(باژ. ۳۴۱ ل ۱۶۷).

هرهوها بابا لیژمدا (بووم و هر)ی لهباتی (هر و بووم) بهکارهیناوه:

بعل چون یادم ناز (بووم و هر) نایو

سریشکم بیخود ناز چشمی تهر نایو

(باژ. ۲۰۹ ل ۱۴۰).

● بوه = بووه: بود(ف). بووه. بین(ه).

مه لا وسمان نه‌لی:

کسانی تن لدموری ماهی رووت چاک

(بووه) پیراهنی به‌غلوویی غمنان^{۵۶}

شوان ناستارگان یک یک شو مارم

(بووه) نیمه شبان کوش واتدارم

(باژ. ۱۰۴ ل ۱۲۱).

● بوین: بین(ف). بین، بینه. ژورجار له‌شویه کرمانجی خوارودا پیتی(ب،و)

جیگای په‌کتری نه‌کرن. وکو له‌ناوچهی شاره‌زوردا نه‌لی: بوین، بوینه. وکو:

هرکالا (بوین) سفید جسمین

حاشیه‌ش سیابیم چاند شیرینن^{۵۷}

دهمی بوره (بوین) حاله‌م ته دلیر

دلم تمنگه شعیی بامو به‌سمر هر

(باژ. ۵۵ ل ۱۱۳).

مهم خون، کره ساقی، ناله موطرب

موصاحب نین سنی دیرم بوره (بوین)

(باژ. ۱۹۰ ل ۱۳۷).

● بوينه: بيینی.

طعبي بيم چون (بوينه) بمرموی زار

کمره بمرموی دردمرا بهناچار

(باژ ۵۶ ل ۱۱۳).

● بوينی: بيینی، بوینی، بيینی، بوینی.

بهيتيکي فولکلوري:

ومرگي تره جيره بله ناوياره

با (بوينی) بالآت نازيز جارجاره^{۵۸}

بهقبرستون کوذمرکون تا (بوينی)

کهنيا با رميقوونت چ کرده

(باژ ۲۲ ل ۱۴۴).

● بوينم = بوينه: بيينم(ف). بيينم، چارم پی بکوي، بوينم، وينوش (ه).

مانصور خان نهلي:

مهر قاتر بزي کيکف بگري مهر

لوسا (بوينم) بالاي شاپهروم^{۵۹}

لکمر دستم رسد خوونت بريجم

(بوينم) تا چ رنگي نهی دل نهی دل

(باژ ۸۰ ل ۱۱۸).

شموی نايه کمو خوابت (بوينم)

به بختي مو به چشمم لاله نالي

(باژ ۲۷۰ ل ۱۵۲).

● بی: بود(ف). بو، بی، بی(ه)

مهلاپهريشان نهلي:

ژ نووري حوسمين بهمشت کرد بينا

جیلومکر (بی) نوور بهتوول عمر^{۶۰}

چون که رموشمن کرد کوللی ماسيوا

مولهقهب (بی) ومو زوهرمي زمهر^{۶۱}

حراممه (بی) لکمر بیته نشينم

کشمم دهریای کولبون ساغمری مول

(باژ ۸۶ ل ۱۱۹).

ز موشکی چین سیمهتر سونبولت(بی)

همزاران دل به قهیدی کاکولت (بی)

(با ۸۷ ل ۱۵۵).

● بییم: بووم.

وا (بییم) پیرو یورناتیم نمونده

بمتن تووشر تو نائیم نمونده

(با ۲۸۸ ل ۱۴۴).

● بیج: بووم.

میرزا نولقادر نللی:

هتا چنی بهخت سه عادت یار (بییم)

جمله ای شو نازار دایم نازار (بییم) ۱۲۲

ز حالی خویشتن مو بی خمیر (بییم)

نروونم [نروونم] در سفر یا در حضر (بییم)

فوغان نر دستای توئی بی مرووت

هسین [هسی] زوونم [نوونم] کعموری دریم (بییم)

(با ۱۶۵ ل ۱۳۲).

● پالو پالائین = پالو پالا نیدن: زیاد کردن، پر نمودن و افزون گشتن و صاف شدن (ف).

زیاد کردن، برگردن و زردی و ساف بوون و پالوتن. لهه نهچی که (پالا) به واتای (بالا) یش هاتین و وشعی (پالائیدن) یش جاوگو و رگه کی (پالا) و (ن) ای چوته سرو حالت پیشان ندا، بووه به (پالان) له نیو بهیتی دوه مدا.

بلم نر دستای نه نالانه نالان

دروونی دل ز خوونم گشتنه (پالان)

(با ۱۷۴ ل ۱۳۴)

بوچشم را تمخون (پالا) کونی نه

کولاهی عهلم نر سرو اکونی نه

(با ۲۲ ل ۱۴۲).

● تاو: تاب (ف). تین، تاو، کهرمی. تاو (ه) = تینو کهرمی، هروه ها به واتای

گرز کزنو لوول کزنو توند کردنیش دیت.

به‌واتای تینو گهرمایی، نالی نه‌لی:

فصلی هائینی جهه‌نیم، فصلی ئیستای زمهریر

زمه‌هیر کھی وا بهت‌لیر مو، جه‌منم وابه‌تاو) ۶۳۰،

بہواتای گزریو لوولی، علی کہ مال باییر نہلی:

بلى زويرم لمعلقو پيچو (تاو)ى زولفى زنجيرا

خه لاسی بوو کهچی یوایی به قولایی مزمت کیرا ۹۱۱

دیسان به واتای گرزو لړولې دیت:

پیشانی سونیولان پور (تاو) مہک

خومارين نيركسان خوناو ميكه

(بَابُ ١٤٧ هـ).

● تنرو = تلمرو: مرغ صحرائی شبیہ بہ خروس کہ اورا فراق اولو..

نیزگویند (ف).

بالندمیہ کی بیانیہ یہ ویکو کہ لہ شترہ، کہ خرقا قولو، یہی شلن۔

مولانا مسکین (تلمیذو) بی بی پارسیم

موثان سوزنده شامی بی‌برجسته

(با جمعیت ۱۷۷).

● تلواسه = قتلواسه: بیقراری و اضطراب، میل مفرط (ف)

بین نارامی و شیوان، نارمزوی زلزلہ۔

نہ مرنے لے کوریڈا بہ شیوہ کی کورت کراوہ بہ کار نہ ہتیرے وہ بہ مان وانا۔

وشه‌ی (تاسه) لعل‌وچه‌ی شاره‌زوردا واته نارمه‌زوی زور. هه‌روه‌ها: تاسه (هه).

تاسه: بیرو ناره زوی شت.

تاسه کردن: ناره زووکرینی شتیک. (خال)

مۆرىزا مەجنۇن ۋە پاي نەجددا

جہ (تاسعہ) ی لم یلقی بل وہ ومجدد ۱۶۰۱ء

می ته (تخلواسه) دیرم بوره بوین

ز مهر دهر کاسه دیرم پوره بوین

(باز: ۱۹۰ ۱۳۷۷).

● تہ: تو (ف)، تو، تہ، تہ: ز، تو (خال)

خانسی مہلے:

هەرچی کو (ته) چیکر ئەی نیکوکار

هەریەک دەستێ خۆمدا سزواواری ٦٦١

صەیدی ئەلی:

میان باغو بستان ئانجە سرون

فەدیۆ بالۆ (ته) بۆ بالۆ بوئەندێ ٦٧٠

(ته) دووری ئەز بەرم دل دەربەرم نەست

هەوایی دیکری ئەندەر سەرم نەست

(با ٩٥ ل ١٠٤).

سەرم سەوایی کیسوویی (ته) دارە

دەم میهری مەهی پوویی (ته) دارە

(با ٢٣٣ ل ١٤٥).

● تۆ: تە (ف). تا، تەو. واتە: بەرزبۆنەوێ پلە گەرمی لەش و تێپەربوونی

لەپادەئە ئاسایی خۆی.

تەو (مەهاباد).

(نەتەب دیرم ناچایەم مەکوئە دەرد)

هەمبۆنەم کە ئالوونەم شەو و رۆز

(با ٦٦ ل ١١٥).

لەباتی نیوبەیتی یەکەم لە (پ ل ١١٥ هەرن)دا، بەم جۆرە هاتووە:

[نە (تەو) دیرم نەجانەم مەکوئە دەرد]

● تۆش = تۆوش: تەبو و طاقت و زور و قدرت (ف).

تەبو و زەو هێزو توانا.

هەرەها بەواتای بەیەک گەشتن دیت، وەک ئەلین: تۆوشی فلان بۆم. دیسان

بەواتای گیرۆدەبوون دیت، وەک: باش تۆوش بۆم

لەم دور بەیتێ خوارمە بیکەس بۆ هەردوو واکە بەکاری هێناوە:

(تۆوش)ی لافاوی عیلم بۆم و بەلام زوو دەریەم

سواری واپۆری جەهل بۆم و بەناوای تێ بەرم ٦٨٠

خۆشە سەرخۆشی ئەمەر تۆوشی پەلێکی (تۆوش) نەبی

رابوێری هەر بەکوێرانی قەسەئە عەنتیکمەو ٦٩٠

هەرەها بەواتای سەختی و ناخۆشی دیت، لەسەرما،دا، کاتێ کە دنیا ساردەو

باران ئىبارىتى، ئەلچىن: تەر تووشى يە.

تووش (هە) = سەخت، يەرتىشان.

تووش: گىيانداری چەتوون، رۆژى سەرماو سۆلە، پىئو بانى سەخت. (خال).

تووش: سەخت، توند (مەردۇخ).

ولايىتىم ھېرو بۇر ئائىم نەمىۋىندە

بەتەن (تووش) ئول ئائىم نەمىۋىندە

(با ۲۲۸ ل ۱۴۴).

● ئوھ = تەۋە: تېمە تېاھ و ضايىع شەمەو نابود گرديدەو... (ف)

بەمەو خراپە گوم بوو و لەناوچوو.

تەۋا: زاپە، لەكەل كەوتتو، نابوو، واتە «ضايىع و لەكەل كەوتتو ھەتتا» (مەردۇخ)

سىيە بەختەم كە بەختەم سەرنەگۈون بى

(تەۋە) پۇژم كە پۇژم ۋازگۈون بى

(با پ ۱۶۳ ھرن).

● جەرە = جۈرە: چىستو چالاك، تىزو تىند (ف)

چىستو چالاك، تىزو توند.

ئەمىرۆ لەكرمانجى خواروودا بۇ ھەمان ۋاتا ۋەشى (جىر) بەكاردى. جەر (هە):

توندوگىر.

جۈرە = نىرە (مەردۇخ).

● جەرباز = جۈرەباز: باز سېيد نر (ف).

بازى سېي نىر.

جۈرەباز: بازى نىر (مەردۇخ).

جۈرە: بالندەمەكى بۆرە لەچۆلەكە بچوكتەرە. جۆرە دىنگىكە ۋەك جېرەى دەرگا.

(خال).

لەكرمانجى خواروودا (جۈرە) بەجۆرە بالندەمەك ئەوترى، كە كەمى لەچۆلەكە

كەورەترە، و رەنگى بۆرە كەمى كۈنچ كۈنچە، لەچاۋ بچووكى خۇدا بەمىزەم كە

ئەفرىن دىنگى بالەكانى دىت.

(جۈرەبازى بۈدەم رەختەم بەنەخجىر

سىيە چەشمى زەدە بەر بالى مو تىر

(با ۲۵ ل ۱۱۳).

خانانہ

(ب. ۲۵۸۵ ج. ۱۵۰۱)

● چارو = چارو: جوارت.

(باز ۲۰۱۷ ۱۳۹۷)

جواب:

مەرۇمىيا بابا ئەلى:

(باز ۳۳۵۶۱۶۷).

مهر دویکی راناوی لکاوه و بی یک مہ بہست بہ کار ہاتھوں، و واتہ (تق).

نه مړېش له كورده واري دا به هه مان شتوه نه و را ناوی لكاهه به كار دیت، وهكو:
باوكو، دايكوو. واته: باوكت، دايكت.

● چره = چهره: چرد (ف). نه له وهړئ، بله وهړئ، بخوات.
له كورده واري دا، نه وهی شه وان دواي نان خواردن نه خورئ پتی نه وترئ
(شه وچره) وهكو كوتزو ميوزوو برتشكه و. هتد.
چرابوون: فتر بوونی ساوا بق خواردنی له وهر. (خال).
بوره غافل مچهر دهر چشمه ساران

هر نان غافل (چره) غافل خورم تیر
(با ژ ۵۲ ل ۱۱۳).

● چراهه: چرا هست (ف). بزچی هیه، بزچی یه، بزچی.
نمکت مشکینه کیسو دهر قفایه
نمکت واجی کسمر کربوون (چراهه)
(با پ ل ۱۵۱).

● چش: قبروسیا، له کاتیکدا هم زار او میه به کار نه هینرئ، که هیوات به شتن
نه مینئ و نیر گویش نه دمیته پرو دانه کئی.
چش: چاویزشین، چشی لی بکه = وازی لی بیته (مردوخ).
هممه وا ژمن به معسو بی نامو ننکی
کسی که عاشقه (چش) نام و (چش) ننک

(با ژ ۷۳ ل ۱۱۶).
● چنو = چونو: چطور و چگونه (ف). چن، چلن، چ جړئ.
معنو واجمن کیارمت خوا بی نازه
(چونو) خوا به معبیداری نه داره
(با ژ ۳۴ ل ۱۰۹).

● چنون = چونون: چنان (ف). به و جړه، به و شتویه.
هممه شمو سوو جهم کریم هممه رووژ
ز ته شامهم (چونان) رووژم چونین بی
(با ژ ۳۲۲ ل ۱۶۲).

له جیاتی (ز ته شامهم چونان) له (پ ل ۱۶۲ هرن دا): (ز ته شامهم چونون) ه.
● چیناد: جذب و جمع نمایدو... (ف). رایبکتشی و کزی بکاتوه، بی چنیتوه.

چنینه وه: کۆکردنه وهی شتی پڑاو و دهنک دهنک (خال).

بو چشمم دمردی چشموونی تو (چیناد)

نهوا دمردی به چشموونت نشیناد

(با ۲۱ ل ۱۰۶).

● خان: خانه و سراو کاروانسرا (ف).

مالو سەرا (خانویی گه وره کۆشک و کاروان سەرا.

خان (ه). خان: مال، خانو (مەردوخ).

شیخ یوسف ئەلی:

خانەیی وێرانە ئەم وەک (خان)و مانی عەمکەبووت

رەقی پۆرم تاشەوئ و ئەلەهی قووتی لایەمووت^{۷۱}

مو ئان پەندەم کە نامەم بی قەڵەندەر

نە (خان) دیرەم نەمان دیرەم نە لەنگەر

(با ۸ ل ۱۱۲).

● خاور = خاور: مشرق و... (ف) رۆژه لآت.

خاور: مشرق (مەهاباد). خاور: خۆرە لآت (مەردوخ).

قەیس، حەیرانی پەنگ شەمسی (خاور) بێ

جەسۆزی دەرۆن دەریش بەتەربێ^{۷۲}

پوخەش تاکەرە دەر دل جیلوه ئەزمیهر

بەخووبی ئافتابی (خاور) سەم

(با بهیتی ۱۱ ل ۱۷۴).

● خنیاگر: خونیایگر: خواننده، سازنده (ف).

گۆرانی بێژ، ئەو کەسە کەشتی بەجی بهینی یا سازی بکات.

بەیک ناله بـسووجەم هەردوو عالم

کە ئەز سووزی جگر (خونیایگر) سەم

(با بهیتی ۱۳ ل ۱۷۳).

● خوبون: خووبون: خویان (ف).

جوانەکان، شوخو شەنگەکان، باشەکان.

دلا (خووبون) دلی خوونین پەسەندەم

دلا خوون شەو کە (خووبون) ئین پەسەندەم

(با ۴۲ ل ۱۱۱).

● خور: خورشید (ف). خۆر، ههتاو، رۆژ.
 وەر(هه) = خۆر. وهرهتاو (هه) = خۆرهتاو.
 میرزا ئولقادر ئەلێ:

زەمین مەن بەی قۆ صەد دەلیل ماروون
 ستارەى شەریف مەه و (خۆر) داروون^{٧٣}
 ز عیشقەت سەرفەرازان کام یابەند
 کە (خور) ئەوول بەکوھساران بەرایو
 (باز ٢١١ ل ١٤١).
 ز چ خەلى پوخەت نوونی سیاھە
 ھەر ئان نەزەبکی (خور) بی سوونە تەربى
 (باز ٢٩٤ ل ١٥٧).

● خورە: خۆرد (ف). ئەخوات، ئەخوات.
 خورە: چۆرە برینیکە بەھەر شوێنیک بگا دای ئەوەشینێ (خال).
 بێ گومان ئەچیتەرە سەر ھەمان وشە. مەبەستی خورە وەکوباس کرا نە
 برینەبە کە توشی ھەر شوێنیک بیت ئەخواتەومو دای ئەوەشینێ.
 مەبەستی بابا لەم بەیتێ خوارووە ئەویە کە ئەلێ:
 خورەتیر = تیرنەخوا، واتە تیری بەر ئەکەوێ.
 بۆرە غافل مەجر ھەر چەشمە ساران
 ھەر ئان غافل چەرە غافل (خورە تیر)
 (باز ٥٢٢ ل ١١٣).

● خۆم: خۆم (ف). خۆم.
 مەلا وەسمان ئەلێ:
 بەجادی مەریفەت مەخمووڕو عومری (خۆم) بەبا نادەم
 لەشوریی غەیری مەى نادەم ئەکەرچی کەوتەرو زەمزم^{٧٤}
 کۆلى کە (خۆم) بەدادەم بێچو تابەش
 بەنابی دیدەکــــــــــــــــــانەم دادەم تابەش
 (باز ٧١٢ ل ١١٦).

ئالەلەى (خۆم) کە خوش پەنگەست و خوشبو
 سەرفەرازی ھەمە ئالایان بی
 (باز ٣١٣ ل ١٦١).

● خون : خان (ف). خانو، مال.

نه (خون) دیرم نعمون [مان] دیرم نسمون

دمی مـوردن یـروبالـم کـلمـن بی

(با. ژ. ۲۱۹ ل ۱۶۲).

● خوناو = خووناو: خواب (ف). خووناو، خوئناو. وناو (هه) = خوئناو

موسلسسل کیسوان پوپ تاب مـکـره

خومارین نیرکسان (پوپ خواب) مـکـره

(با. ژ. ۲۴۲ ل ۱۴۷).

له (پ ل ۱۴۷ هرن) دا بهم جـۆره هاتـوه:

پـهـریشـان سـونـبـولـان پـوپـناو مـکـه

خومارین نیرکسان (خووناو) مـکـه

● خوی : پروژن (می)، عرق انسان و حیوانات. دیگر پروژن (موی) به معنی

عادت و طبیعت... (ف).

له سـهـر وهـزنی (می) ۷۷۰، عـهـرقی نـاـهـمـیزـادو گـیاـن لـهـهـران هـهـرومـها لـهـسـهـر

وهزنی (مووی) واتا (خوو)، وسروشتو...

(خوه) یا، نارمقی نندام: من (خوه) دایه، واته: نارمق کردوته. (خال).

(خوو): العاده، الصرع (مه‌ه‌یاد).

(خوویه): عرق (مه‌ه‌یاد).

(خوو): ره‌وشتی که گیاندار هزگری بوویی (خال).

مه‌له‌وی نـلـی:

شـمـوقی زـمـرقو بـهـرق فـهـرق زـمـکـژو

ورشمو پرشمی (خوی) کوئمی بۆ کوژو ۷۸۰

ز خوونی نهز حمیا (خوی) ریته دیری

بو موژگانی بهزهر شامیتنه دیری

(با. ژ. ۳۴۰ ل ۱۶۷).

● خین : خون (ف). خوین. خین: دم (مه‌ه‌یاد).

به‌یتیکی فولکلوری:

روو مـهـتی تـۆیه، کـوـوره

له (خین) ئی سـوـر کـوردی ۷۷۰

● **دنگ = دنگ:** ناهشیارو احمق، صدای بهم خوردن دوجیز (ف).

کیزو نوزان، دنگی بهیهکا کیشانی دوشت. نه مری له کرمانجی خواروودا به کیزو نوزان نلین: دبهنگ.

دلا (دنگ)م دلا (دنگ)م دلا (دنگ)

ز دستم شیشمی ناموس برسنگ

(با ۷۳ ل ۱۱۶).

دلی دیرم دلی دیوانهو و (دنگ)

نوزونم موکه دیرم نام یا ننگ

(با ۷۴ ل ۱۱۷).

● **دوته = دوته:** دوخته (ف). دوراو.

هکر چیسیم بسووزی (دوته) خواهیم

وکر چیسیم بسووزی سووته خواهیم

(با ۶۱ ل ۱۳۲).

● **دیر:** دور (ف). دور.

چ (دیر)ه ئین کسه دارمش نازمینه

چ بشته ئین که خونخورمش زمینه

(با ۲۵۶ ل ۱۴۹).

● **دیر:** واته دار، نهو وشیه نه مری له کرمانجی خواروودا نهو پاشکرانی چۆته

سه بهم چۆرانی خوارهوه:

دیر + هک، دیر + گه، دیر + هگ، دیر + هگه

هه مویشیان بهک واتایان هه به ئویش نهو داره به که به زۆری له لادی دا به کار

دیتو نه خریته ژیر نهو داری بنمیچهی که درزی بردوهه یا بیهیزه، بۆ تونگو تۆلی.

(دیرهک) و (دیرگه) له ناوچهی دهو رویشتی سلیمانی دا به کار دیتو (دیرهک)

له ناوچهی دهو رویشتی که رکوکو (دیرهک) له دهو رویشتی هه ولیردا به کار دین.

له گهلی له دیوانه چاپکراوهکانی بابا تاهیردا وشه ناوبراو هاتوهه، هه رچهنده له

مهتنه که دا وشه (دار)ه، بهم چۆره:

سریشکم کهر بومد خوونین عهجهب نی

موئان (دار)م که دهرخوون ریشهئم بی

(با ۸۲ ل ۱۶۰).

به لآم له پراوتیزی هه مان لایه رها له باتی وشه (دار) وشه (دیر) هاتوه، به
جۆره:

هرن: مو ئان (دیر) هم.

● دیرم ۷۸: دارم (ف). هه مه.

بعل (دیرم) ته ته نه نای کسان

که نه ندم دل ته ته نه نای تو دیرم

(با ۳۱ ل ۱۰۹).

باغبان دید که مو کول دووست (دیرم)

هزاران خار به کول پاسبان کرد

(با ۳۵ ل ۱۱۰).

● دیرن = دیرم: دارند (ف). هه یانه.

هه مه ماران و مووران لانه (دیرم)

مه نه دیوانه را ویرانه ی نه

(با پ ۱۴۸)

● دیرو: هه مه، نه کا.

دلم مه یلی کولی باغی ته (دیرو)

سهراسر سینه نه داغی ته (دیرو)

بش نه لاله زاران لاله چینم

دیم لاله هم داغی ته (دیرو)

(با ۱۸ ل ۹۲۰)

● دیره: هه یه تی، هه یه.

دلم مه یلی کولی باغی ته (دیره)

سهراسر سینه نه داغی ته (دیره)

بش نه لاله زاران دل کرم شاد

دیم لاله هم داغی ته (دیره)

(با ۲۳۹ ل ۱۴۶).

● دیری: داری (ف). هه ته، هه یه.

غم نه ندم سینه یی مو خانه (دیری)

جو ویرانه که بوم ناشانه (دیری)

فصلك نغدمر نلى مسكىنى مونه

ئەز ئىن غەم ھەرچ دەرئەنبانە (بىرى)

(با. ۱۳۴۱ ل ۱۶۷).

● بىرتەر: دىرتەر: دورتر (ف). دورتر.

بىشەم واشەم ئەز ئىن عالم بەدەر شەم

بىشەم ئەز چىن و ماچىن (دورتر) شەم

(با. ۱۳۲۲ ل ۱۲۶).

لەباتى وشەى (دورتر)، لە: (پ ل ۱۲۶ ھرن و برون) دا وشەى (دىرتەر) ھاتوۋە.

● بىل: دل (ف). دل.

دلا پووشەم ز دەستەت جامەى نىل

نەھەم داغى غەمەت چو ن لالە بەر (بىل)

(با. ۱۳۷۷ ل ۱۱۷).

● دىم: دىدەم (ف). دىم، چاوم پى كەوت. دىم(ھ).

مىرزا ئۇلقادر ئەلى:

بەلەم ئەى پاران ئۆسسەن ئىداران

غەجەب كارى (دىم) جە روزكاران^{۱۳۹}

بىشەم ئالالە زاران دل كىرم شاد

(دىم) ئالالە ھەم داغى تە دىرە

(با. ۱۳۹۲ ل ۱۴۶).

● دانەم: دانەم: دانەم (ف) ئەزانەم.

● دانو: ئەزانى. دا نو (ھ) = ئەزانى.

خودا (دانو) كە جوژ تە دەر سەرم نى

بەغەيرەز عىشلى تە دەر پەي كەرم نى

(با. ۱۳۷۲ ل ۱۲۲).

● نونەم = نوونەم: دانەم (ف) ئەزانەم.

نەكەر يەك لەحقە ئەم بى غەم بىيىنى

يەقىن (نوونەم) كە زىن غەم سەرنەگۈن شى

(با. ۱۳۴۶ ل ۱۶۸).

● نونە = نوونە: بىدانە (ف). بزانى، ئەزانى. زانە(ھ) = بزانە.

خودا (نوونه) که دمرنیایی فانی

بغمیری عیشقی تکاری نمارم

(باژ ۱۰۳ ل ۱۲۱).

مرا سووزوگودازه تا قیامت

خودا (نوونه) قیامت تابکهای بی

(باژ ۳۲۳ ل ۱۶۳).

● نونی = نوونی: دانی (ف) نهزانی.

ته که (نوونی) به مو چاره بیامووز

که تین تیره شوان واکي کرم رووز

نیلاهی کمر بواجهم وور نواجهم

تو (نوونی) حاجتمرا مو ج ساجم

(باژ ۹۸ ل ۱۲۱).

● رسه = پسه: رسد (ف). نکات.

رسمد ناخر بعدرمان دودی هرکس

دلی مایی که دمرمانش به لا بی

(باژ ۲۸۶ ل ۱۵۵).

له: (پ ل ۱۵۵ هن) دا، نیو بهیتی یه کهم بهم جقرهیه:

ز دودی ما (پسه) ناخر به دمرمون.

● پو: پوژ، لکرمانجی خوارودا، که نهوترئ: نیمه پو، یا نیوپوژ، بهشی

دوومی که (پو)یه، وانا، پوژ، لهشیوهی هورامی دا (پو)، بهواتای پوژ بهتهنهایی

بهکار دئ، هروها، نیوپوژ، نیمه پویش بهکار نههینرین.

پو = پوژ (ه) (خال)

خانای قوبادی ئالی:

جه معداحی ذات شای خیرالبشر

شغافخوای نومعت (پو)ی دهمتی معشمر^{۸۰۰}

رووزم ئمز شمو شومم ئمز (رو) بهتربی

بهختی ئاشوفته ئم زیروزمیر بی

(باژ ۲۸۸ ل ۱۵۶).

● روته = پووته: روفته (ف). مالراو، گسک دراو.

سهکت گمر یا نههمد بهرچشمهم نهی دووست

بهموژگان خاکی راهمش (پووته) دیرم

(با ژ ۱۱۹ ل ۱۲۴).

● رۆژ: رۆژ.

(رۆجبار) د. رۆژگار، رۆجبار = رۆژگار. (خال)

رۆجبار: خۆر، خۆرمتاو. (مەرووح) ۸۱۰

بوره يک دم بناليجو بسوووجيم

نەزان روونی کە هەربوو تیرە (رۆج) یم

تەبەلیبول حاش لله میڤلی مونی

نبوجوز دەرئو غەم يک عومر (رۆج) یم

(با ژ ۱۶۶ ل ۱۳۳).

● روود = روود: مانندعوود، فرزند، پسر، دختر (ف).

وهک عوود، فەرزەن، کۆر، کچ.

نەمڕۆ لەکرمانجی خواروو هەورامی دا نەوتری (رۆڤه) و، وشەى (رۆڤه) یش

نەچیتەوه سەر وشەى (روود) و، پاشگری (له) یان (ۆله) ی چۆته سەر کەبۆ

خۆشەویستی بەکار دیتو بەدریژایی رۆژگار پیتی (د) ی کەوتووو سوواوه بووه به

(رۆڤه) ۸۲۲

بەر ئون پیری ههینالهه دههین دهشت

کە (روود) انی جەوونەش مۆردە باشەند

(با ژ ۴۳ ل ۱۱۱).

● رۆژ: روز (ف). رۆژ.

رەنجووری ئەلێ:

فەردی بێ شەریک واقیف بەهەر حال

گەڕانندەى دەور (رۆژ) و ماھ و سال ۸۳۰

سیهه بهختم که بهختم سەرنگون بى

تەوه (روژ) مە کە (روژ) مە وازگون بى

(با پ ۱۶۲ نوسخه ى هرن).

تە کە نوونی به موچاره بیامووز

کە ئین تیرە شهوان (واکی کەرم رووز)

(با ژ ۶۴ ل ۱۱۰).

له پهر او تیزی هه مان لاپه ردا له باتی (واکی کهرم روز) له نوسخه ی: (ن خ ف) دا
(باکی کهرم روز) هاتووه.

● ریته: ریخته (ف). پژاو.

ریتن و رییتن رشتن (خال) و (مه هاباد).

ومفایی نه لئ:

خوینی نلی (پیتم) له مهوا دل نه بووخانی

عاشق به خودا وایه و مکوو من بهومفایی^{۸۴۱}

ز خوونی نهز حهیا خوی (ریته) دیری

دو موژگانی بهز مهر نامیته دیری

(باژ. ۳۴۰ ل ۱۶۷)

موسه سسل زولف بهروو (ریته) دیری

کول و سونبول بههم نامیته دیری

(باژ. ۳۴۳ ل ۱۶۸).

● ریجه: ریزد (ف). نه پژئی.

ریجه: پژه. (مردوخ).

ریجه: د. ریزه. (خال).

دل نهز عیشقی خوویان کیچ و ووجه

موژه بهرهم ز منم خوونابه (ریجه)

نلی عاشق میبالی جووی نهی بی

سمری سووجه سمری خوونابه (ریجه)

(باژ. ۲۲۴ ل ۱۴۳).

● ریزه: ریزد (ف). نه پژئی.

پژ: لیوان لیو، پر، سهرشار (مردوخ).

(دلزار) نه بهیته بابای کزیره:

له عه شقی جوانان دل کیژو ویزه

برژانگ کملیک دم خووناوه (پژه)^{۸۴۲}

دلهم سووجه ز غوصه و مر به (ریزه)

جملای دوسترا خواهان نه مرستم

(با بهیتی ۶ ل ۱۷۵).

جگه ئاز شـمـووی لهـمـلـهـت ریز ریزه

ز چشممانم ئهزان خوونابه (ریزه)

(با ۲۱۵ ل ۹۲۱).

● زانی: ئهزانی. زانی (هه).

کـرم رانی ورم خوونی ته (زانی)

وerm ئاخـر بـسـووزانی ته (زانی)

وerm بـرسـر نهی ئـلـوـمـندو مـیـمـند

نـمـیـوـازم خودا (زانی) ته (زانی)

(با ۳۵۱ ل ۱۶۹).

● زنار = زوننار: رشته ایست که ترسایان ویت پرستان بر خود بندند (ف).

پشتینیکه که مسیحییهکانو بیت پرستهکان نهیهستن.

زوننار: که مرهه، ئه پشـتـوتـنهیه که مسیحییهکان نهیهستن (مههاباد).

حاجی قادر تهلی:

لهـنـهـشـهـی بـیـمـی مـسـتی هـمـو مـیـخـانه وێران

هـمـو کـس بـسـته (زوننار) لهـمـو دای زوڵفی ئاتاری^{۸۶}

مـو که نوور ئهز نو لهم (زوننار) بهندم

یهوو دو بوت پرستم که بخندم

(با ۱۰۰ ل ۱۲۱).

● زیندموایی = زیندموایی: زنده شد (ف). زیندوو یوووه، وازیندرو یوووه.

ئیهلای گهرمینی گهریون شهود خورد

کـهـر زـمـدی جـیهـانـرا جـو مـلـکی بـورد

بـمـی نـایه فـوـلانی (زیندموایی)

هـمـی گـوـیـهـند فـولانی بنی فـولان مـورد

(با ۳۰ ل ۱۰۸).

● زوان: زمان، زوان.

زوان، زمان، زبان (هه).

زوان: زمان (مردوخ).

زووان: زبان (خال).

بهیتکی فولکلوری:

ناخ لهیلو داخ لهیل، لهیل هاته باوان

وه (ژوان)ی شیرینه کۆریه ی نهلاوان^{۸۷}

بهمجوز نیکری تمنی ویردی (ژوان)م

بهمجوز فیکری تو ئەندەر خاطیرم نی

(با.ژ. ۲۷ ل ۹۲۲).

● ژاله: شبنم، تگرگ، باران(ف).

شەونم، تەرزە، باران.

مەلاخاکی ئەلی:

لەلای پووی خۆی و سەبزە ی سەحابە ی (ژاله) ساپر ژێ

هەزاری وەک مەزو تۆ بێن هەزاری ئەو گولستانە^{۸۸}

هەروەها وشە ی (ژاله) لەکوردی دا: جۆرە درمختیکی هەمیشە سەوزەو گەلاکانی

و مەکو گەلای بی وایەو ئەستورترەو تەمبکی زۆر تالی هەیهو گولی پەنگاورەنگ.

نەکات.

حەمدی ئەلی:

بەمەنگو بۆ نییە ئیحسانێ دنیا هەر بەرێکەوتە

لەنە ی شەمکەر ئێجاری (ژاله) بەو شیرینی یە تالە^{۸۹}

بەسووی باغو بوستان لایەوایی

هەمە مووها مینالی (ژاله) وایی

(با.ژ. ۲۸ ل ۱۵۵).

ژ دل بیرون بە بەختەم نالە نالی

ژ موزگانی تەری مو (ژاله) نالی

(با.ژ. ۲۹ ل ۱۵۲).

● ساغر = ساغر: پیالەو شرابو..(ف)

پێک و شراب و...

حەمدی ئەلی:

کەمێ سەرمانستی ئەشەمی (ساغر)ی یاقووتی لیوانە

کەمێ زنجیری ساقی ملی مینایە ئەو زلفە^{۹۰}

ز دەوران کەرجی پو یی جامی عەیشەم

و ملی بی دووست خوونین (ساغر)ە ستم

(با.جەیتی ۱۱ ل ۱۷۵).

● سایه: سایست (ف).

سټېره، سټېر، سایه.

سایه: سټومر (مردوخ).

شیخ عومر ضیائوددین نالی:

له (سایه)ی نغلی میځنه‌دا شرابی عمیشی من کوانی

له‌نغلی خیلل‌تی جانان خودا تقدیری واهانی^{۹۱}

گلش در زیری سونبول (سایه) پ‌روم

نیهالی قام‌تاش نغلی ناست نه‌ویر

(با ۵۸۲ ل ۱۱۴).

● سربشن = سربشن: س‌رلووتکه.

به‌شی دووم‌ی وشکه، که (به‌شن) واته، به‌ژن، بالا، لووتکه، به‌زایی.

مولان نیسپیده بازهم سینه سووهان

چرا گاهی مویی (سربشن) کووهان

(با ۱۸۲ ل ۱۷۷).

● سنبل = سونبول: گلی خوشبو‌ی و نوعی از زنبقو.. (ف)

کولیکی بون خوشو جوریکه له زه‌مبه‌ق

سونبول: زهر ازرق طیب الرائحه (الهدیه الحمیدیه- ضیاء‌الدین باشا الخالدی-

بیروت ۱۹۷۵).

له‌ه‌ژن‌راوه‌ی کوردی‌دا نه‌ومنده زولفو پرچ چوین‌راوه به (سونبول)، وای لی

هاتووه وشکه خوی، به‌واتای زولفو پرچ هاتووه، و‌کو له‌م به‌یت‌دا، بابا نالی:

کولش د‌ر زیری (سونبول) سایه پ‌روم

نیهالی قام‌تاش نغلیست نه‌ویر

(با ۵۸۲ ل ۱۱۴).

بوره بوره کسه بیداری ته وینم

کول و (سونبول) زبیداری ته‌چینم

(با ۵۵۲ ل ۱۲۱).

● سمک = سمک: ماهی و.. (ف). ماسی و...

به‌لام لیره‌دا م‌به‌ست زه‌وی‌یه، نه‌میش نه‌که ریته‌وه بق بیرورای پیشینان که

وتوویانه (ن‌رز له‌سر به‌ردی‌یه، به‌رد له‌سر جووتی‌یه، گاجووت له‌سر ماسی‌یه،

ماسی له سەر ناوی به... ٩٢٠

حاجی قادری کۆیی بۆ هه مان مه به ست وشه ی (سه مه ک) ی به کارهێناوه له
به یته ی خواره ودا، که نه لێ (له سه ما تا به سه مه ک) واته: له ناسمان تا زهوی:

تابێتی ههرقی ههیه میهری مزو ماهی قههک

له هه راتا به هورمیا له سه ما تا به (سه مه ک) ٩٣٠

هه روه ما با بایش بۆ هه مان مه به ست وشه ی (سه مه ک) ی به کارهێناوه:

هه مادم نوودی نا هه م بهر سه مابی

به یابه ی نه شکی چه شه م بهر (سه مه ک) ی

(با ٢٠٦ ل ١٦٠).

● سه مندر = سه مه ندر: جانوری زو حیاتین شیه به چلپاسه و بطور افسانه، گویند
در اتش زندگی می کند (ف).

گیان له به ریکه له ناو و وشکایی دا نه ژێ و هه کو مارمیلکه وایه و، به شیوه یه کی
نه افسانه ییش، نه لێن له ناو ناگردا نه ژێ.

سه مه ندر: گیان له به ریکه له ناو ناگردا نه ژێ (هه رده خ).

[سه مه ندر: Samandar = سالامه ندر = سه مه ندر = سه مه ندول. وشه یه کی
پێنانی به، گیان له به ریکه له وشکایی و له ناو دا نه ژێ، کلک داره، نه و په ری
دریژایی به که ی نه گاته (٢٥) سانتیمه تر. پسته که ی مه یله و په شو په له ی زهردی
تۆخی پتویه، له شوێنی شه دارو تاریکو نه شکه و ته کا ن دا نه ژێ، کرم و چه ر و جانه و هه
نه خوات، له شی که می قه له و هه به کلکیکی خه کۆتایی دیت، گیان له به ریکه یه
نازاره، پسته که ی شه تیکه ی لینه ی سووتینه ر ده ر نه دات، نه لێن، له ناو ناگردا
ناسووتی، به لام نه مه راست نی به. (فرهنگ معین. د. محمد معین)].

حه مدی نه لێ:

کهر سه حنی چه من بێتوو شه مر کوورمی ناگر

هه ریتسه و هه رنو و چه لبلبل چ (سه مه ندر) ٩٤٠

کاکی فه لاح نه لێ:

منیان زینه به مه جال شه کرد

له ناگر دا

منیان به (کۆی زوخال) شه کرد

به و هه موو خالو خۆ له و

وہک (سمہندھ)

لہیشکو ہیلانہم ٹمکرہ^{۹۰}

(سمہندھ) وٹش میانی ٹاتمش عیشق

یعنی پیرکندہ مورغی بی پیرستہم

(با بیعتی ۱۰ ل ۱۷۲).

● سو = سوو: سووی (ف). بہرو، لای.

دلدار نلتی:

جا لہیچوہ ٹاواری زمین (سووی) سرور^{۹۱}

بمسووتہ ٹم کولی ڈالہ بی سکر

(سووی) مو تہ کمان باران چ حاصیل

(با ۸۴ ل ۱۱۸).

نخسور نخواب میرم بی تہ کوولی

کمرتن ہر (سوو) مو خنجرستہم

(با بیعتی ۲ ل ۱۷۲).

● سوتہ = سووتہ: سوختہ، اتش زنہ (ف).

سووتاو، چخماخ، بہرہ چخماخ.

سووتہ: دشمنی سووتاو (خال).

سووچتو: مہقلی (خال).

سووتہ: سووتیاگ (مردوخ).

سووچیا (ہ) = سووتاو

(دلزار) ٹم بہتہی خوارمہی بابای کردوہ بسقزانی:

لکمل (سووتہ) دلانم چون نہانم

لکمل بن حاصیلانم چون نہانم^{۹۲}

بہیک ٹاہی سمحہرگاہ ٹز دلی ٹنگ

ہزاران مسودہمی را (سسووتہ) میرم

(با ۱۱۸ ل ۱۲۴).

● سوتنی = سووتنیز: ٹمہی کہ بہکار نہہیزی بق ٹاکر کردنہوہ، سووتہمنی.

سووتنیزی: سووتہمنی (خال) و (مہایاد).

سووچیا (ہ) = سووتاو

کوردی، وشه‌ی (سووتن)ی به‌کاره‌یتاوه به‌واتای (سووتان):

وما سووتانوم ئەصلاً تا بی فریادم ئەکا سادە‌ی

رەفایان نیوه (سووتن) ئێوه نامەرد عەرزە هەوارێ ٩٨٠

بلی مو زنا ئەشی غەم (سووتەنی) بی

بەجانیەم سووزی عیشق ئەفرۆتەنی بی

(باژ ٣٢٧ ل ١٦٤).

سەر اسەر مالی دنیا (سووتەنی) بی

نەظر ئەز مالی دنیا دووتەنی بی

(باژ ٣٢٨ ل ١٦٤).

● سوچم = سووچەم: سووزم(ف).

ئەسووتیم. سوچیوم (ه).

بەگەهی گونبە‌ی خەضر (سووچەم)

فەلەخر (سووچەم) سووتایا (سووچەم)

بە (سووچەم) ئەرنە کارەرا بساجی

چ فەرمانی بساجەم یا (سووچەم)

(باژ ٩٩ ل ١٢١).

● سیر = سەیر: تەماشای.

دووسێ جامی خورەم باشاد کامی

واپەم مەست بە (سەیر)ی لایان شەم

(باژ ١٣ ل ١٢٧).

● سوچە = سووچە: سووز(ف). ئەسووتی.

سوچیو (ه). سووچنای: سووتان (خال).

بلی عاشق مەبە‌ی چووبی تەری

سەری (سووچە) سەری خوونابە ریجە

(باژ ٢٢٤ ل ١٤٢).

دەلم (سووچە) ز غەو سەروەر بیریژە

جەگە‌ی دووسترا خوە‌هان تەرسەم

(با بەیتی ٦ ل ١٧٥).

● شەم = شەم: شوم، روم(ف).

نهم، نه‌ژم.

بشهم وا شهم نه‌ژنن عالم به‌دمر (شهم)

بشهم نه‌ژ چينو ماچين نوورتر (شهم)

به‌ری دلداری به‌غامی فرستهم

که که‌ریووری خوشه‌مان نوورتر (شهم)

(باژ ۱۳۲ ل ۱۲۶).

● شو = شمو: شب(ف). شو.

علی که‌مال باییر نه‌لی:

به‌جاری پۆزی رووناکم له‌جراو بوو به (شمو) نه‌پۆ

که‌دمستی نمو نیکارم دی له‌دمس به‌کاری سنگ بابا^{۹۹}

همی (شمو) شمو که‌مو جوونهم بسووزم

کریبان تا به‌داموونهم بسووزم

(باژ ۳۱ ل ۱۰۹).

چو روز نایم به‌گرمم کردی کوویمت

چو (شمو) نایم به‌خشتان وانهمم سر

(باژ ۴۸ ل ۱۱۲).

● شوان و شبان = شوان و شبان: شبها(ف). شوان.

(شوان) نه‌ستارمگان یه‌ک یه‌ک شومارم

بووه نیمه (شبان) گوش واته دارم

پس نه‌ژ نیمه (شوان) که‌تعمیایی

پورانی نه‌شک نه‌ژ دیدم به‌ارم

(باژ ۱۰۴ ل ۱۲۱).

● شون = شموون: شوان

نعبو پووزم به‌غیرمز به‌قهراری

(شموون) به‌یداری و نه‌غفانو زاری

(باژ ۲۳۸ ل ۱۶۷).

● شون: ایشان(ف). نه‌وان

خوشا لانا که‌ نه‌لا یار(شان)بی

به‌محمدو قل هو الله کار (شان)بی

(باژ ۳۱۶ ل ۱۶۲).

لهباتی (شان) له ههردوو نیوه بهیتهکه دا. له پ ل ١٦٢ هرن (شون) ه.

● شهرویشهر = شهرو به شهرو: شهر به شهر (ف). شارب به شار.

موندای میکه رم (شهرو به شهرو)

ومفایی گولعوذاران ههفتیمی بی

(با. ٢٧٧ ل ١٥٣).

● شهیدا = شهیدا: دیوانه لایعقل (ف). شیت، شهیدا.

شهیدا: ههرده، شیت، شیفته (مردوخ).

شهیدا: که سیکه که له خوشه ویستی شیتکا شیت بوویی (خال).

ومفایی نه لئ:

ومفایی بۆ کولتکی سهر ووبالا شیتو (شهیدا) به

ومکو قومری دنالینن ومکو بولبول غمزطخوايه

مرا دیوانهوو (شهیدا) ته بیری

مرا سهرگشتوو ریسوا تمیری

(با. ٢٤٢ ل ١٦٨).

● عذار = عذار: رخساره و صورت و... (ف). رومته و دهمچاو.

نهم وشهیه عهرمبییه و له کوردیدا بۆ ناوی نافرمته به کار نه هینرئ له گه ل وشه ی

گول دا ومکو: (گولعوذار یا گولعوزار) وشه ی (عذار) له عهرمبی دا عهینه که ی ژیری ههیه.

دلدار نه لئ:

زهدی تیری نیگه ی فیه نه پهردازی نیگار لکم

کیرۆدی داوی زولفی مشکباری گول (عوزار) لکم

سلطه زارو نه زارم کهردی ناخر

جودا نه زکول (عوزار) م کهردی ناخر

(با. ٤٧ ل ١١٢).

● فنی = فونی: افنی، بیفتی (ف). بکهوی.

(کهفتن) کهوتن، (کهفتوو) کهوتوو، (کهفته) کهوتوو. (خال).

نه ممر دستم رسه خوونته بریجهم

به مو دایم به جمنگی شه ی دل نه ی دل

(با. ٨٠ ل ١١٨).

له: پ ل ۱۱۸ هرنو، ن خ ف، نیو بهیتی بهکم بهم جۆرمیه:

نهگر دستم (قوتی) خونعت وریم.

● قنک = قعدک: جامه، رنگین ابریشمی (ف).

جلو بهرگی رنگاو رنگی ناویشمی.

(قعدک) قوماشیکی نیرانی رنگ کراوه نهکرتی بهکوا (خال).

بهسندم شمال و بهووشم (قعدک)را

بنازم کسردشی چرخ و فلکرا

(با ژ ۳ ل ۱۰۳).

● قفایه = قفایه: قفایست (ف). وشکه عربییه و لیرمدا وات: دواومیه،

پشتهومیه، بهلام جۆری بهکارهینانهکی کوردیه.

تعت موشکینه کیمو دمر (قفایه)

تعی واجی کسکردن چرایه

(با پ ل ۱۵۱ هرن).

● قصا = قسا: قسه.

قسه: وته، وات، کاله (مردوخ)

همدی نلئ:

یک (قسه)ی راستیش بکه بئکو درۆت بۆ سرکرتی،

منجالتی ژک قسرمی شیرکه دیکانه فرۆ ۱۰۷،

(قصا) پیوسته دمرکوشم بواج

کئین دهری ملی تو بی عیلاج

(با ژ ۱۸ ل ۱۰۶).

● کایم = کایم: که ایم (ف).

کایم، کدیم، کدیم.

کرم دس دس نعی (نایم) نه وینم

بشیم شانان یوینم که نه وینم

(با ژ ۲۴ ل ۱۰۷).

لهباتی (نایم) له: (ب ل ۱۰۷)دا (کایم)ه.

● کت = کت: کت (ف). کهت.

هلمی جورمهم که مو نه دووست بیرم

نهمر (کمت) دوست بیرم حالهش نینه

(با.ژ. ۲۵۷ ل ۱۴۹).

نه (کمت) نازنده چشمون سورمه سایه

ته (کمت) بالنده بالا دلرو بایه

ته (کمت) موشکینه کیسو دمر قهقایه

نهمی واجی کسمر کمریون چرایه

(با.پ ل ۱۵۱ هرن).

● کز: کرد.

پرتوی هکاری نه‌لی:

یك نور چراغ تن نهمر (کمر)

نیککی کول باغ با خهمر (کمر) ۱۱۳

● کرم = کرمم: کنم (ف). نه‌کم. کمروش (ه).

کر: بکر (قسه‌کر، فرمان کر). بکرمو به‌تنهایی به‌کارنایهت (مردوخ).

نه که نوونی به موو چاره بیامووز

کشین تیره شومان واکه (کرمم) رووز

(با.ژ. ۶۴ ل ۱۱۵).

بشهم خالاله زاران دل (کرمم) شاد

دیم خالاله هم داغی تهمیره

(با.ژ. ۲۳۹ ل ۱۴۶).

● کری = کهری: بودمباشی و بنمایی (ف).

ببویتایه و بکری. کهری (ه) = نه‌کری.

بیسارانی نه‌لی:

نهمر کوناهن و نهم (کهری) بار

یسمر یشممشیری به‌تعارف یعدار ۱۱۴

ز دوو شهم باری نهمیری نه‌گیری

(کهری) سهریاری بارم تاکه‌ی و چند

(با.ژ. ۴۴ ل ۱۱۱).

بنانزم دست و بازوی ته جملاد

نمکر قمتلم (کمری) و ملا نموابه

(باز ۲۱ ل ۱۴۱).

● کره = کهره: نهکا، بکه.

سهیدی نهلی:

شمال ویت (کهره) به زوانوو من

واجه بشیرین سوئی چمانو من^{۱۰۵}

نمکر چشمم بهماهی نهو (کهره) مهیل

نمظر بهر طاقی نمبروویی تداره

(باز ۲۳۳ ل ۱۴۵).

طعبیبم کمر بویه بهر موی زار

(کهره) دمرسوونی دمرمهرا به ناچار

(باز ۵ ل ۱۱۳).

● کریم = کهریم: کنیم (ف). بکیم.

غولام شاخان نهلی:

وه بهیان بهیان مقصود (کهریم) طهی

ومرنه نهی ملی طیلل ناساو خود ره^{۱۰۶}

بوره سووته دلان کردی هم ناییم

سوخن واهم (کهریم) غم و نمانیم

(باز ۱۶۳ ل ۱۳۲).

● کرن = کهرن: کنند (ف). نهکن.

کهرمن (هه) = کردوویتهی.

بهمردمش خوو (کهرمن) سالان و ماهان

بهمردی خویشتمن دمرمان ندانمند

(باز ۲۲ ل ۱۰۷).

● کرو = کهروو: کنند (ف). نهکن.

کهرو (هه): نهکم.

هروهها (کهر) بهشیوهی هورامی وانا (نهکا) و (کهروو) وانا نهکم.

مولووی نهلی:

چون رنگ (کمرق) زام تازه زامانم
 ناو مەزق نو دم کۆنه زامانم^{١٠٧٧}
 رەنجووری ئالت:

باپیت عەرض (کەروو) نامی نامداران
 کۆکای کەنجی فەرد تەوار تەواران^{١٠٧٨}
 بەلابی دل خـــــــودایا دل بەلابی
 کونە چەشمان (کەروو) دل موبتەلابی
 (با. ژ. ٨٣ ل ١٥٥).

● کرون = کەروون: ئەکەن. کەرۆش (هه) = ئەیکا.
 بەلابیە دل بەلابیە دل بەلابیە
 کونە چەشمان (کەروون) دل موبتەلابی
 (با. پ ١٥٥ ل ١٥٥ هرن)

● کشمیون = کوشیموون: کشی مارا (ف).
 ئەمان کۆژی. کوشیما (هه) = ئەمان کۆژی.
 (کوشیمان) کەر بەزاری ئەز کی تەرسی
 بزوونی کەر بەخواری ئەز کی تەرسی
 (با. ژ. ٣٤ ل ١٦٨).

لەباتی (کوشیمان) له: پ ١٦٨ هرن (کوشیموون).
 ● کم = کەم: کەمرا (ف). کەمن، (لەحالتی مەفعولیدا)
 ● کەندە = کونده: پای بند اسیرانو گریز پایان (ف).
 پێوەندی دیلەکانو هەلاتووکان. کۆت.
 هەر خان کەس عاشقەست ئەز چون نەتەرسەد
 عاشق ئەز (کونده) پو زیندوون نەتەرسەد
 (با. ژ. ٢٣ ل ١٠٧).

● کەشت = کەنیش: اشکەد، مەبەد یهودیان (ف).
 پەرستگای زەردەشتیان، پەرستگای جۆله‌کەکان.
 تاکەیی بۆ مەزکەوت یا بۆ (کەنیش) چوون
 تاکەیی بۆ بەهەشت لەقۆزەخ دەرچوون^{١٠٧٩}

(کښشت)و که عبهوو بوتخانعوو دمير

سرايي خالي نهز دلبر نهانمند

(با. ۲۶ ل ۱۰۸).

● که: بکه، که. پيرميرد نه لټي:

خوت خوښندواريت کوږيشت فير(که)

ناني کهم بخو، برسي يک تير(که) ۱۱۰۶

بهمو واجمن که ترکي ياري خود(که)

کسيس يارم که ترکمش واتني نه

(با. ۲۵۴ ل ۱۴۹).

● کيا: مخفف کيان(ف). واته چ که ساني.

کيا: پک هاتوه له: کي + ا

کي: واته، کي

ا: نامرازي کويو کورکراوه ي (ان) له وشي (واکياشم) باسي ديت.

بعين بي ناشنابي بهر(کيا) شم

بعين بي خانمان بهر(کيا) شم

همه گر مو بروونن واته ناييم

نه نهز دمرگر برووني وا(کيا)شم

(با. ۱۳۰ ل ۱۲۶).

● کيان: که ها (جمع). (ف). چه که ساني.

نمادي مو دمړين مويدهت نکوني

نغوونم وا (کيان) بي سړوکاره

(با. ۱۲ ل ۱۰۵).

● کسيس: کسيس: کسيس(ف). که سټکه.

بهمو واجمن که ترکي ياري خودکه.

(کسيس) يارم که ترکمش واتني نه

(با. ۲۵۴ ل ۱۴۹).

● گزاره: گزاره: گزاره (ف). ليرمدا واتا، واز نه مينټي.

فطک نهز کينغومزي که ي (گزاره)

دوره خوون نهز دلي غمديدمي مو

(با. ۲۰۲ ل ۱۳۹).

● گرده: گرده: گردد (ف). بیتی.

بسازم خنجر می نیشمش ز فولاد

زمنم بریده تا دل (کـــمرد) نازاد

(با ۲۰ ل ۱۰۶).

● کشایه = گوشایه: کشاید (ف). بکاته‌وه.

وشه‌یه‌کی هاویه‌شه له‌تیوان کوردی و فارسی‌دا، نه‌گه‌ر فارسی‌یه‌کی
به‌رتنوسی کوردی بنووسرتی به‌م جزریه: (گوشاید)، و پیتی (د) به‌کار نه‌هینان
له‌ژور و شه‌دا تاییه‌تی به‌زمانی کوردی و نه‌مه شتیکی ناسایی‌یه.

بیت نه‌هه‌ر کس به‌مادی له‌ب (گوشایه)

له‌میش له‌زخوونی دل هه‌ر گیز مه‌شوویا

(با ۲۵ ل ۱۰۳).

● کلخن: گولخن: آتشگاه حمام (ف). توونی گه‌رامو، شوینی ناگر، یا شوینی

گه‌رم کردنی حمام.

هه‌مدی نه‌لی:

مه‌نظر می گولزاره وک من (گولخن) پیش بیت مسکمی

ئهو گوله‌هه‌کسی له‌ماوی هه‌ر که‌ستیکا نئیزه^{۱۱۱}

چ دهر گولشن چ دهر (گولخن) چ مه‌هه‌را

چو دیده واکه‌رم جوو ته‌هه‌وینم

(با ۱۵۷ ل ۱۳۱).

چو (گولخن) تارو تاریکه به‌چشمم

کولستان بی نه‌زیندان خوشته‌رم بی

(با ۳۰۹ ل ۱۶۰).

● گیز: گیج (ف). گیز.

گیز: گیانداری وری که‌م هوش (خال).

بیرمه‌تیرد نه‌لی:

به‌هار بویه‌هه‌پیاو له‌بهر خو (گیژ)

چونکه شه‌و کورتو و پوزکار دریزه^{۱۱۲}

● گیج: پریشان، پراکنده خاطر (ف).

به‌ریشان، سه‌رلی شتواو، گیز.

کیج: حلا، وپ (مردوخ).

کیج: کیژی، وپ (خال).

مهیدی نالی:

سهودای عیشقی یار هانه کالهمدا

وسته‌ناش نه (کیج) دمریای ماتم دا ۱۱۳۱

کیج و ویجهم کهکافر کیج میراد

چونان (کیج)م که کافر هم مهویناد

(با ژ. ۳۶۵ ل. ۱۱۰).

هر که پازی دلمش واجه به‌مردوم

یا نهز نیوانمکی بوو یاز (کیج)ی

(با ژ. ۳۳۰ ل. ۱۶۵).

● کیج و ویج: دنگ و منگ و پریشان خاطر(ف).

کیژو ویژو سرلای شتیاو.

دلم نهز عیشقی خوویان (کیج و ویج)ه

موژه به‌همم زهمم خوونابه ریجه

(با ژ. ۲۲۴ ل. ۱۴۳).

زهمم نهز به‌میری یاری (کیج و ویج)ی

شهوتم ناوه نهز چاشتمان بریجی

(با ژ. ۳۳۰ ل. ۱۶۵).

● لاوه: لابه(ف).

ناته‌وانی و نیازو زاری و داخواری و دلنه‌وایی. لهوه نه‌چی وشعی (لاواندنه‌وه)،

له‌گه‌ل وشعی (لاوه)دا یک پشعبن.

لاوه: دلنه‌وایی (خال) و (مردوخ).

سمهرگاهان که نه‌شکم (لاوه) کیره

ز شاهم هفت چرخ نالاهوه کیره

(با ژ. ۲۴۰ ل. ۱۴۶).

سمهرگاهان که نه‌شکم (لاوه) کیری

به‌کیتی سره‌سمر سه‌یلاوه کیری

(با ژ. ۳۴۴ ل. ۱۶۸).

● **لنگر** = لنگر: جایگاه و خانقاه (ف).

شوینو خانقاه.

دیسان (لنگر) بهو نامیره چنگداره نهوتری که لهتاسن دروست گراوهو زنجیر
یا گوریسی پتومیهو نهبهستری بهکشتی یهوهو نیگیرینه شوینی بق راگرتنی
کهشتی هروهها بهراوهستانو راگرتنیش نهوتری.
حهمدی نهلی:

بن تلمسول زحمته دۆزینومی ریگهی نهجات

ناخووا تلم میصرمعی نووسی لکیزی (لنگر) ۱۱۱۱

مو نان پیندم که نامم بی قطندم

نمخان بیرم نمخان بیرم نه (لنگر)

(با ۴۸ ل ۱۱۲).

● **لو** = لو: لیو.

لهو: لیو (خال).

لهواشه: داریکی دوفاقه نهکریته لچی کهرو نیستروه لهکاتی نال کردنیا،
سرمکهی توند شتهک نهبری. (خال)
نهگر وشهی (لهواشه)شی بکینهوه، بهم جزویه:

لهو + اشه

لهو: لیو، لچ

اشه: پاشگره، چۆته سر (لهو) کهناوهو ناوتیکی تری دروست کردوه.

● **لوان** = **لوان**: لیوان، لیومکان.

نحوایی کهز (لوان)ی نان کول لایو

به مو خوشتر ز صعتی بولبول لایو

(با ۱۹ ل ۹۲).

● **لووت** = **لووت**: پروت.

هندی جار تیپی (ل) و (ر) لهزمانی کوردیدا جیگای بهکتری نهکرن. ومک:

لووت: لات، پروت، قووت (مردوخ).

هروهها پیتی (ط) لهزمانی کوردیدا نییهو لهزیر کارتیکردنی زمانی عرهبی دا
نوسراوهو بهلام هر به (ت) نهخوینرتتهوه.

نمزوونم [نمزوونم] (لووواو) عوریا نهم کی کردہ

خودم جیٹلاو بیجانم کی کردہ

(باڑ ۲۲۶ ل ۱۴۴).

● لوک: شتر کموی اب کش (ف).

حوشتری کم موی ناوکیش.

لوک: حوشتری رمسن (ز) حوشتری نیر. (خال).

لوک: من الابل النجیب ومن الانسان الشجیع (الهدیه الحمیدیه)

غمی عالم همه کردی بهارم

مکمر مو (لوک) مستی سر قطارم

(باڑ ۱۰۹ ل ۱۲۲).

● مان: خانو اسباب منزل و... (ف)

خانو شتو مکی ناومال.

مان: ناومال (نسیاو مال). (مردوخ).

شیخ یوسف نعلی:

خانمی ویرانه نم وک خانو (مان)ی عنکبوت

رزقی یوزم تاشعوی ولّامی قووتی لایموت^{۱۱۵}

مو ثان پندم که نامم بی قطندم

نمخان دیرم نه (مان) دیرم نه لنگر

(باڑ ۴۸ ل ۱۱۲).

● مارون = ماروون: ماران (ف). ماران، مارکان.

همه (ماروون)و مووران لانه دارند

ممنی دیوانرا ویرانی نه

(باڑ ۲۵۱ ل ۱۴۸).

● مبتلایه = موبته لایه: مبتلایست (ف).

موبته لایه، گیرؤدیہ.

مہرچندہ وشکه عربیہ به لام چوتہ قالبیکی کوردی بہرہ.

(دلزار) کردوویہ به سقرانی:

به لایه دل خـــــودایا دل به لایه

کهچاو تاوان نکا دل (موبته لایه)^{۱۱۶}

به لایه دل به لایه دل به لایه

گونه چشموون کموون دل (موبته لایه)

(با پ ۱۵۵ هرن)

● مبو = مېوو: مبادا، نباشد (ف).

نمبادا، نمېئ. مېو (ه).

بمعالیم کس مبادا چون من تالین

مو تالین کس (مېوو) دهر دینو تالین

(با ژ ۸۹ ل ۱۳۷).

● مغ = موغ: اتش پرست و... (ف)

ناگر پرستو...

شاعیره کونه کانمان نهم زار او میان زور به کاره یتاوه، وه لیردا مه لای جزیری

نه لئ:

(موغ) بمجین مهی فروش هرسه حیرتین سها

باده خوران نوشی نوش. مانه ل نوورئ جه ۱۱۷

دهرئین دیرم چونان مسموم و مسموم

تو پنداری چو (موغ) دهر دانه رستم

(با به پتی ۱ ل ۱۷۴)

● مکه = مکه: مکن (ف). مکه.

مکه (ه) = مکه، لئی بگری.

میرزا نولقادر نه لئ:

ناسمان و من نوکته پردازی

هم (مکه) زوان درازی ۱۱۸

موسلسل کیسووان یو پتاب (مکه)

خومارین نرگسان یو خواب (مکه)

همی خواهی که میهر نرزمو بیوری

به رینه روزگار لیشتاب (مکه)

(با ژ ۲۴۲ ل ۱۴۷).

● مکه = مکه: مکن (ف). مکه.

مکه (ه) مکه

ناری نعلی:

چاو مکم دیسان نیشانه‌ی تیری موژگانم (مکه)

حیفه بی سووچو قباححت تیره بارانم (مکه) ۱۱۹۲

همه نلز باغو بوستان یاد (مکه)

دل نلز زیندانی غم نازاد (مکه)

مکانی دیگر و مولکی دیگر [دیگر] جووی

و مطن دملین خراب تاباد (مکه)

(با. ژ. ۲۴۹ ل ۱۴۸).

● مل = مول: شراب (ف). شراب.

حرامم بی نکمر بی ته نشینم

کشمم دریای گولبون ساغری (مول)

(با. ژ. ۸۶ ل ۱۱۹).

● منو = منو: من (ف). من.

(منو) واجمن کیامت خوابی نازه

چونو خوابه کبیرداری نداره

(با. ژ. ۳۴ ل ۱۰۹).

● منه : منه.

همه گویمند طاهر کس نداره

خودا یاری (منه) چ حاجتی کس

(با. ژ. ۶۷ ل ۱۱۵).

● مو: من (ف). من.

شمبی تاریک و سنگستان و (مو) مست

قدهج نلز دسستی (مو) ئوختادو نمشکست

(با. ژ. ۶ ل ۱۰۴).

(مو) که یارم سگری یاری ندارد

(مو) که مردم سبوك باری ندارد

(با. ژ. ۳۴ ل ۱۰۹).

● موش و مش: من اورا، مراورا (ف).

من ناوم، مهگه نهوم.

هر نان که حالی (موش) باوم نمعی بوو

موانین بی، موانین بی، موانین

(باژ ۱۸۹ ل ۱۳۷).

پ ل ۱۳۷ ن خ ف، لانیو بهیتی یه که مدا وشعی (مش) لمباتی (موش) هاتوو.

● مورون: موران (ف). میرووان، میروولهکان.

هممه ماروزو (موران) لانه بیرمن

ممنی دیوانهرا ویرانهیی نه

(باژ ۲۵۱ ل ۱۴۸).

لمباتی وشعی (موران) له: پ ل ۱۴۸ ن و چاپی چوارهم وشعی (مورون) ه.

● مهل = مهیل: نگذار (ف). ناهیلی، مهیل.

بوره یکه شو مونهو مرکون ویشاقم

(مهیل) دمر میحنتو دمریو فیراقم

(باژ ۱۳۶ ل ۱۲۷).

● میکره = میکره: میکند (ف). نهکا

دو پا دمر قیلو جان دمر بیابان

تئمم با مارو موران (میکره) جنگ

(باژ ۷۵ ل ۱۱۷).

● میکره = میکره: میکنم (ف). نهکهم

موندای (میکره) شهرو بهشهرو

وفایی کولعوذاران هفتیمی بی

(باژ ۲۷۷ ل ۱۵۳).

● میمند = میمند: موضعی است از مضافات غزنین (ف).

شوتیکه له بهشکانی غزنین.

وهرم بهر سهر نمعی شلووندو (میمند)

نمییوازم خودا زانی ته زانی

(باژ ۳۵۱ ل ۱۶۹).

● ناسوته = ناسوته: نسوزانیده، ناسوخته (ف)

نسسوتاو. نسسوجیاو (ه).

مەرا دەردى (ناسووتە) دەرمان چە حاصل

مەرا مەركى نامووتە كىرىن چە حاصل

(با ۸۴۶ ل ۱۱۸).

● نامووتە = امووتە: نەكشە، نەمىرانىدە (ف).

نەكۆزراو، نەمىرتىراو.

مەرا دەردى ناسووتە دەرمان چە حاصل

مەرا مەركى (نامووتە) دەرمان چە حاصل

(با ۸۴۶ ل ۱۱۸).

● نايە: نايە، نەگۆيد (ف).

نايە، نايەت، نالەيت.

بەيتىكى فۆلكلورى:

شاخەكەي قەلا كونا كونا نايە

يارم چاۋ پەشە بەسەر (نايە) ۱۲۰۰

يەكەي (نايە) فۇلانى زىندەمۇ بى

ھەمى كويىندە فۇلانى بىنى فۇلان مەرد

(با ۳۰ ل ۱۰۸).

شەبۇي (نايە) كەن ئەشەكەم دىدە تەرنى

پوۋى (نايە) كەخوۋىنەم جەگەرنى

(با ۳۵۶ ل ۱۷۰).

● نەبۇ = نەبۇ: نەبۇ (ف)، نەبۇ، نەبۇ.

شەيخ شەيخ ئابدۇددىن ئەللى:

بەسبەرمەن (نەبۇ) تەھەق بزانن

تەھق و باطىل جەننەم بى بزانن ۱۲۱۰

بەل دەردى غەمەت باقى ھەنوزم

كەسى واقىف (نەبۇ) ئەز دەردى سەوزم

(نەبۇ) يەك بولمىلى سەوتە بەكولاشن

بەسەوزى مە (نەبۇ) كەفەر بەرەوزم

(با ۱۲۶ ل ۱۲۵).

● نەبۇ = نەبۇ: نەبۇ (ف) نەبۇ، نەبۇ.

مه لا وسمان نه‌آی:

تا لوئالی ناوی صافی بیدهمان (نمیووه) بمخوون

رمتگ زهریدمان بهیاقووتی بگتیر سورخ پروو^{۱۲۲}

● نَبی = نَمَبی: نبود، نیاشد، نباشی(ف).

نمبوو، نَمَبی، نَمَبی.

فغی قادر نه‌آی:

چون ناشکار (نَمَبی) جه بعین عمووم

همم جه دهرکای تو من نَمَبیم موغمووم^{۱۲۳}

کرمم دسرس (نَمَبی) نایم ته وینم

بشیم نانان بوینم که تموینم

(با ژ. ۲۴ ل ۱۰۷).

ز دستتی مو کشیدمن باز دامان

ز کردارعت (نَمَبی) یک جو بهشیمان

(با ژ. ۱۸۱ ل ۱۳۵).

● نذانی = نَذانی: ندانی(ف). نه‌زانی، مه‌زانی(ه) = نازانی.

تو که سوویدو زیانی خود (نَذانی)

بهیاران کهی رسمی همیهات همیهات

(با ژ. ۴ ل ۱۰۳).

● نذائن = نَذائن: نه‌زائن.

(بودئین) رسمی عیشق و عیشقبازی

که کوستاخانه نایمنو ته وینم

(با ژ. ۲۵ ل ۱۰۷).

پ ل ۱۰۷ ن خ ف: (نَذائن) هاتووه له‌جیاتی (بودئین)

● نذونم = نَذونم: نازانم.

دل و دلبر بههم نامیت ته وینم

(نَذونم) دل کیو دلبر کودام نه‌ست

(با ژ. ۵ ل ۱۰۳).

نذونم [نَذونم] قعصدی جان کهرمن بهناحق

به‌جوز بر سر زمدن چاره ندارم

(با ژ. ۱۱۱ ل ۱۲۲).

● نذونی = نهنوونی: ندانی(ف). نهزانی.

● نروبو = نهروویو: نروید(ف). ناروئی. مهروبو(ه).

بهکیشتی خاطیرم جوز غم (نهروویو)

بهباغم جوز کولی ماتم (نهروویو)

بهصحرایی ملی بهحاصلی مو

کیاهی ناومیدی هم (نهروویو)

(با ژ. ۲۱۳ ل ۱۴۱).

● نزانى = نهزانی: ندانی(ف). نهزانی.

بهیتیکی فولکلوری:

پشم پوشیوه، پشستر لهبانی

تازئ باری قوم ناشئ (نهزانی) ۱۲۶

نوکه سوویدو زیانی خود (نهزانی)

بعاران کئی پسی همیهات همیهات

(با ژ. ۵ ل ۱۰۳).

پ ل ۱۰۳ لهباتی (نهزانی)، لههلبزارد مکانی فروغی: ندانی، نوسخی ومحید (نهزانی).

● نسوته = نهسووته: نهسووتی.

ته که هرکیز (نهسووته) جانئت ئز غمیر

کوجا ئز سووته جانانئت خمبر بی

(با پ. ۱۵۸، نوش. ۲۴۰: زبویت: ش ۲۲۴)

ته که ئز غم دلت هرکیز (نهسووته)

کوجا ئز سووته دلتا باخمبر بی

(با ژ. ۳۰۰ ل ۱۵۸).

● نسوجه = نهسووجه: نسوزد(ف). نهسووتی.

دلت ئی سمنک دل برما (نهسووجه)

عجب نمبود ئمکر خارا (نهسووجه)

بسووجم تا بسووجوونم دلترا

دمر فامش چووی تی تمنها (نهسووجه)

(با ژ. ۲۲۳ ل ۱۴۳).

● نش = نەش: نه اورا (ف). ئه ونا (له حاله تى مهفعولى دا).

ئى دارم كه بيهبو و دىمى نەصبو

نەصبىحت مىكەرم سوو دىمى نەصبو

بەبادىمى مىدەمەم (نەش) مىبەرد باد

دەم ئاتەش مىنەمەم دوو دىمى نەصبو

(با ژ ۱۹هـ ل ۱۳۸).

● نەشمۆرته = نەشمۆرته: نەشمۆرته (ف). نەژمىراو.

هەزاران داغى وىش ئەز وىشەم ئەشمۆر

هەنى (نەشمۆرته) ئەز ئەشمۆرته وىشە

(با ژ ۲۴۷هـ ل ۱۴۸).

● نەشىناد: نەشىند (ف). نەشى، بگەوى.

بوچەشمەم دەردى چەشمۆونى تو جىناد

نەوا دەردى بە چەشمۆونەت (نەشىناد)

(با ژ ۲۱۶هـ ل ۱۰۶).

● نەشىن = نەشىنە: نەشىند (ف). دانەشىن.

خوشا ئانان ئە سەر دارمەن ئە سامان

(نەشىنە) هەردو پا پىچەن بە دامان

(با ژ ۱۷هـ ل ۱۳۴).

● نەشىيا = نەشىيا: نەشىود (ف). نەبى، نەشى.

نەشىيا (هە) = نەبى.

● نەمازن = نەمازن: نەمازنە (ف). نەوژن.

ئەمە بەتەنە نەبەت، كە بابا ئەلە (دەرنەمازن) واتە (خەرىكى نەوژن)

نەماز: نەوژ (خال). هەورامانى تەخت بەنەوژ ئەلەن (نەماز).

خوشا ئانان كەدەيم دەم (نەمازنە)

بەهەشەقى جەاويدان بازار شان بى

(با ژ ۳۱۶هـ ل ۱۶۲)

پ ۱۶۲هـ رن، (نەمازن) بەكارهاتووە لەباتى (نەمازنە)

● نەمۆين = نەمۆينە: نەماينە (ف). بگەن.

نمکسر دمردی دلهم قیسسمت (نمایهند)

دلی بی دمرد دهر عالهم نمموونه
(باژ: ۲۵۵ ل ۱۴۹)

پ ل ۱۴۹ هرن: نیو بهیتی بهکم بهم جۆرمیه:

نمکسر دمردی دلهم قیسسمت (نمویهن).

● نمیبو = نمیبو: نمی باشد (ف). نایی. نمهبق (ه). نایی.

دلی دیرم دمی خوږم (نمیبو)

غمی دیرم که هرکیز کم (نمیبو)

نمکسر باوم نمداری سووی من ئای

بوین دمردی که دهرمانش (نمیبو)

(باژ: ۱۹۷ ل ۱۳۸).

● نوا = نوا: مبادا (ف). نوا، نهوک، نهبادا

نوا (ه).

نوا: مبادا (مردوخ).

مه لا پهریشان نهلی:

ژ عینی مستی بئکم یاریم کی

(نوا) بلغمزم نیکمهداریم کی^{۱۲۵}

دوچشمم دمردی چشموونی تو چیناد

(نوا) دمردی بهچشموونت نشیناد

(باژ: ۲۱ ل ۱۰۶).

● نوم = نووم: نام (ف). ناو.

نمکسر دل دلبهره دلبهر کدوومه

نمکسر دلبهره دله دلرا چ (نووم)ه

(باژ: ۱ ل ۹۹)

نمکسر دل دلبهره دلبهر کدوومه

وکمکسر دلبهره دلونلرا چ (نووم)ه

(باژ: ۱ ل ۱۰۰).

● نوی = نهوی: نهی، نهوی.

بهیتیکی فۆلکلۆری:

یاری من یار (نوی) نهوشیروانی بی
 نسلش بهگزادهی همهخانی بی^{۱۳۱}
 کرم دسرپس (نمی) نایم تهوینم
 بشم شانان بوینم که ته وینم
 (با. ۲۴۷ ل ۱۰۷).

لهباتی (نمی) له: پ ۱۰۷ ن خ ف، (نوی) به.
 ● نوینا = نهوینا: نبیند (ف). نهبینی. نهویند (ه) = نهبینی
 دوچشمم دمردی (چشموونی تو چیناد)
 نهوا دمردی بهچشموونت نشیناد
 (با. ۲۱۶ ل ۱۰۶).
 پ ۱۰۶ ن خ ف، لهنیویهیتی بهکه ددا (چشمانت نهوینا) به، نیو بهیتی
 دوهه میش بهم جوره هاتوه:

مهباد نان رو که چشمی ته (نهوینا)
 ● نه: نیست (ف)، نی به. نیا (ه).
 بهعالم همجو مو یروانی (نه)
 جیهانرا همجو مو دیوانمی (نه)
 همه ماران و موران لانه بیرمن
 مانی دیوانرا ویرانی (نه)
 (با. پ ۱۴۸).

● نوینم = نهوینم: نهبینم، نهوینم.
 وینایی = بینایی (مردوخ).
 موکه نهز نانمشمت کرمی (نهوینم)
 چرا نهز بوودی میحنمت کوور باشم
 (با. ۱۲۹ ل ۱۲۵).

بهنیا مو (نهوینم) کام بی ته
 بهس هرکیز نهکیرم جام بی ته
 (با. ۲۱۹ ل ۱۴۲).

● نوینه = نهوینه: نابینی.
 صیدی لهم بهیتی خوارم ودا وشه (نهوینی) بهواتای (نابینی) بهکارهتاوه:

خجلیای به‌مرد چرخ‌ی پورستم

هرکیز پوی شادی (نوینی) ومچم^{۱۳۷}

(نوینه) خورمی هرکیز دلی مو

مه‌کر نان دم که روخساری تو وینم

(باژ ۱۵۸ ل ۱۳۱).

● نوین = نوین: نوین: نوین: نوین (ه).

نکر چشمون (نوین) روی زیبا

چ زوونو دل که خوویان دم کوجایه

(با پ ۱۵۵ هرن).

● نهله = نیهلی: نیگزارد، نگذارد (ف). نه‌هلی، نه‌هلی.

غمم (نیهلی) که مو تنها نشینم

مریزا، بارمکلا، مرحبا غم

(باژ ۱۰۲ ل ۱۲۱).

● نهله = نه‌هلی: تشنه بمعنی سیراب هم آمده. از اعداد است (ف)

تینو، دیسان به‌واتای تیرناویش دیت. لهو وشانه که دو واتای پیچه‌وانی
به‌کتری هه‌ه.

خوونابه بار دیرم شرغوان وار

برمختی (نه‌هلی) بارمش خوونی دل بی

(باژ ۲۰۷ ل ۱۶۰).

● نیا: نایه، نایه.

(نیا) موطلق به‌کارم نین دلی مو

به‌جوز خوونابه‌مش نه‌عاصیلی مو

(باژ ۲۰۵ ل ۱۳۹).

● وا: وا، بهم جوره، بهم شتیه، وه‌ها، ناوا، ناواهی.

وا: وه‌ها (مردوخ).

بیکه‌س نه‌لی:

شرابیکی (وا) به‌تنها جامی

تکاملول بکا خامی، نه‌عاصی^{۱۳۸}

(وا) بیدم پیرو بورنائیم نهونده

باعتن تووشو تئوانائیم نهونده

(باژ ۲۵۵ ل ۱۴۴).

● وابم: وابم.

پیرمیزد نه‌لئ:

به‌لام که (وابم) لیزره هه‌لناکام

زمحمت بی غمیت رفیق پیداکام^{۱۲۹}

دوسه جامی خورم باشاکامی

(وابم) مست و بستمیری لالعیان شهم

(باژ ۱۳ ل ۱۲۷).

● وابو = وابوو: وابوو.

عه‌لی کمال باپیر نه‌لئ:

من و جامی شراب و زاهدو نه‌نیشیمی کهوثر

بدمستی کس نییه جوکمی قه‌لم (وابوو) له‌تقدیر^{۱۳۰}

همی ترسم که کهشتی غرق (وابوو)

دهرین دهریای بی پایان بهمانهم

(باژ ۱۴۶ ل ۱۲۹).

غریبی ئه‌سیری سه‌هل (وابوو)

همی یار موشکیله تاجون شه‌موه‌کار

(باژ ۵۰ ل ۱۱۲).

● وابی: بشود، بازشود، شد(ف).

ببی، بگریته‌وه یاگه‌ش بیته‌وه، بوو.

وشی (وا) واته‌کراوه کورتکراوه‌ی وش‌ی (واز)ه.

وه‌کو وه‌فایی نه‌لئ.

نه‌وبهار تو‌بهری شکوفه‌و کوئن

یا غونچه‌ی دوکمه‌کی سینه‌کی (واز)ن^{۱۳۱}

که‌می وازم که‌کی بی رووز (وابی)

که‌می وازم که‌هرکیز وا نه‌بی رووز

(باژ ۶۴ ل ۱۱۵).

بەسووی باغ و بوستان لاله (وابی)

هههه سووها مینالی ژاله (وابی)

(با ۲۸۵ ل ۱۵۵).

لەبەیتی دوومدا ، که ئەلێ (لاله وابی) واتە گۆلێ کرایهوه، یا دەمی کرایهوه، یا
گەش بووهوه.

(وابی) و (وابوو)، واتە گەش بوو

وا = کراوه، گەش

بی، بوو = بوو.

وشە (وابوو)، واتە، کرایهوه، گەش بووهوه،

و مکو شیخ حسین قاضی ئەلێ

[.... برمخت سووریوون، کانی و حەوض پێ بوون،

غونچه دەمی «وابوو»، کانی وشت ژیبایهوه...] ۱۳۲۶

وا: شتی کراوه، دەرگا که [وا] به. با [د] (خال).

وا: کردنهوه، دەرگام واکرد (مەردوخ).

«وشە (وانه‌بوو) واتە نه‌کرایهوه، له‌هاله‌تی نه‌فی دا.

نالی ئەلێ.

تا نه‌کریا ناسمان و تەم وڵاتی دانەگرت

کوێ چەمن ئارا نه‌بو، هەم لێوی غونچه (وانه‌بوو) ۱۳۳۶

● واتم: گفتم (ف) وتم. واتم (ه).

میرزا ئۆلقادر ئەلێ:

ها (واتم) و متۆ کفتۆ کۆم تەمام

جواویت چیشمن هامن کۆشەوام ۱۳۴۶

هه‌روه‌ها نه‌حمەد خانی کۆماسی ئەلێ:

(واتم) ئەو دڵسۆز قەیسێ ئۆنگ له‌ کۆژ

مەبارەکت بۆ یانەو تەنیاو چۆل ۱۳۵۶

نیدەم ئالەبەو دەردا مەنێ خار

(واتم) ئالە یاکی چینه‌مەت بار

(با ۵۴۵ ل ۱۱۲).

● واتنی = واتەنی: گفتمنی (ف). واتەنی. واتەنی (ه).

بهمکس دهردی دلی مو (واتمنی)نه
 که سهنگ نهز ئاسمان نهعداتهمنی نه
 بهمو واجمن کتهرکی یاری خودکه
 کسسیس یارم که تهرکمش (واتمنی)نه
 (باژ. ۲۵۴ ل ۱۴۹).

● واته: باتو(ف). له گهل نۆ، بهتۆ، بۆتۆ.
 شهوان ئیستارمکان یهك یهك شوومارم
 بووه نیمهشهبان کووش (واته) دارم
 (باژ. ۱۰۴ ل ۱۲۱)
 ز شمری رووی ته مو دهرحیجابهم
 نهدانم عرضی حالهم (واته) کهردن
 (باژ. ۱۸۳ ل ۱۳۶).

● واج: گفتار و کلام و سخن، بی نهایت گرسنه(ف).
 وتاروقسه و ته، نهوپه‌ری برسیتی.
 واجه(هه) = وتار، بلتی.
 ● واجم = واجهم: گویم(ف). نه‌لیم، واجو(هه).
 لهم دهردین و نه‌لین چ (واجهم)
 بوخهم کهردین و خاکین چ (واجهم)
 بگهریدهم بهمه‌فتادو بو میللت
 بهمه‌د مه‌زه‌ب مو نه‌لین چ (واجهم)
 (باژ. ۹۶ ل ۱۲۰).

● واجن = واجن: بازگویند(ف). نه‌لینه‌وه.
 مه‌نو (واجمن) کهیارهت خوابی نازه
 چو نو خوابه کهبیداری نه‌داره
 (باژ. ۳۴ ل ۱۰۹).
 سیه جالی کونه‌ن نامش نه‌هه‌ن کوور
 بهمو (واجمن) که ئیفهت خانمان بی
 (باژ. ۳۱۴ ل ۱۶۱).

● واجه: بَلّی، واجه(هه).

عبداللّاه حسن نه‌لی:

(واجه) لماران مـووجه بهشکرم

له‌په‌خه‌مباران گشت بئ خه‌برم^{۱۳۱}

مهرکه رازی دلمش (واجه) به‌م‌روم

یا نه‌ز دیوانه‌کی بوو یاز کـیـچـی

(با ژ. ۲۳۰ ل ۱۶۵).

● واجی: واکو، بگو(ف). نه‌لی، بلی.

واجی(هه): نه‌لی.

میرزا نۆلقادر نه‌لی:

نه‌(واجی) ودمم یه ریوایتمن

(ماء طهورا) نه‌صص نایتمن^{۱۳۲}

ته که‌موشکین دو کی‌سوو دمرق‌فانی

به‌مو(واجی) که‌سرکردان چرائی

(با ژ. ۲۶۶ ل ۱۵۱).

● واژم = واژم: گویم(ف). نه‌لیم، واتم(هه).

ناوچه‌ی شارمزور نه‌لین: یه‌ژم.

نه‌میدانم که‌راژم واکـی (واژم)

غمی سووژو کودازم واکـی (واژم)

چ (واژم) هرکه‌نوونه‌بنگه‌ره‌فـاش

دیگر رازو نیـماژم واکـی (واژم)

(با ژ. ۱۲۷ ل ۱۲۵).

● واژن = واژن: گویند(ف). نه‌لین.

ناوچه‌ی شارمزور نه‌لین: یه‌ژن.

به‌بیتیکی فۆلکلۆری:

(یه‌ژن) له‌م خواره‌که‌نم وه‌جـۆیه

سه‌لته‌ی تاق‌مدار قابیل و متۆیه^{۱۳۳}

هممه‌(واژن) به‌مو بی نام و نه‌نگی

کسی که‌عاشقه‌چش نام وچش نه‌نگ

(با ژ. ۷۳ ل ۱۱۶).

● واژه: گوید(ف). نه‌لی.

ناوچه‌ی شارمزور: یه‌زی

واژه: واته، واچه، گوفتار (مردوخ).

به‌یتیکی فولکلوری:

نومونم ماوه بمنینه قفس

نمچاو تیر نمخوا نمل (یه‌زی) بس ۱۳۹۰

نمکمر دمدی دلم (واژه) بمک‌وو‌هان

دیگر دمر کو‌وسارون کول نمروونی

(باز ۲۷۶ ل ۱۵۳).

● واژی: نه‌لی. ناوچه‌ی شارمزور: یه‌زی

واژی = همی واژی.

همی (واژی) که جانی‌مو فیدایت

چ (واژی) عاشق‌انرا جان نمیبو

(باز ۱۶۶ ل ۹۲۰).

● واژه: گوید(ف). بلتی. واچه(ه).

ناوچه‌ی شارمزور: بی‌زی.

همدی نه‌لی:

جاوی لی سوور بوو لکف لیوی کمربوو دیجله

مطمون هاره لموئدا قسمی کر (بی‌زی) ۱۴۰۲

نمکمر دمدی دلم (واژه) بمک‌وو‌هان

دیگر دمر کو‌وسارون کول نمروونی

(باز ۲۷۶ ل ۱۵۳).

● واكرم = واكرم: نیکه‌مه‌وه.

وا: شتی کراوه. دمرکاکه [وا]یه. با[د] (خال).

که‌رم: نه‌کم، که‌رووش (ه).

چ دمرکولشمن چ دمرکولشمن چ صحررا

چو دیده (واكرم) جوز ته نمونم

(باز ۱۵۷ ل ۱۳۱).

● واشم = واشم: بازشوم، بروم(ف).

برومه، برۆم.

شی(هه) = رۆشت.

بشهم (واشم) كه تا ياری كهره دل

بعبهختم كریموو زاری كهره دل

(با.ژ. ۸۲ ل ۱۱۸).

● واكره = واكره: واكند(ف). لئی بكاتهوه، بكاتهوه، دابمالی.

نكر قهصابم ئهز ئهن (واكره) پووست

جودا هركیز نهكرده جوونم ئهز پووست

(با.ژ. ۸۷ ل ۱۰۴).

● واكه = واکی: باكه(ف). لهگهڵ كێ.

نمییدانم كه رازم (واکی) واژم

غمی سووژو گودازم (واکی) واژم

(با.ژ. ۱۲۷ ل ۱۲۵).

● واكیاشم = واکیاشم: باچهكسانی یاشم یا بروم(ف).

لهگهڵ چ كهسانیکه بێ یا بروم.

لێردا كه نهلێ: (کیا)، شی کردنهوه که ی بهم جۆرمیه:

کی + ا، کی: کێ، واته چ كه سێ.

ا: لێردا بۆ كۆیه.

كه نهلێ: (وا کیا)، واته لهگهڵ چ كهسانیکه دا ویا لهگهڵ چ كهسانیکه.

لهشپوهی ههروایه نهلف(ا)، بۆ (كۆ) بهكارنههێنێ، لێردا، (كاردۆخی)

لهوشهی (كاوا) و (ومرواوا) دا، نهلفی (ا) ی بۆ كۆ بهكارهێناوه.

وشهی (كاوا)، واته: شۆتیه سهختهکانی شاخ.

وشهی (ومرواوا)، واته: بهغراومكان.

تماشا كهرمو، چهنوورو (كاوا)

ههوا ی بێ كهرمو، ههژمو (ومرواوا) "۱۱۱"

لهویش نهچێ كه (واکیا) بهواتای: لهگهڵ کیا، لهگهڵ كێ دا، هاتبێ و اتاكهیشی

زۆر نهكونجێ لهم بهیتهی باباتههیردا، و نهپۆیش لهزمانی كوردی دا زۆر ناساییه.

نیلاهی (واکیا شمم) (واکیا شمم)

مو که بی دستو پایم (واکیا شمم)

(با: ۱۳۱۶ ل ۱۲۶).

● وانواجم = وانواجم: بازنگویم (ف). نالیموه، نالیم.

بهکس حرفی زجورمت (وانواجم)

که حرفی جهور پنهان ریته نهولا

(با: ۱۶۹ ل ۲۴۸).

● وامو: بژمن.

کولی کیشتم پی نهولوند دامان

نومش نهز دیده دادم صوبح و شامان

ومقتی نان بی کیمویش (وامو) نایی

بهرمبادمش بهرمسامان بهسامان

(با: ۱۷۶ ل ۱۳۴).

● وانواژم = وانواژم: وانواژم (ف). دلت رانهکرم، دلت نهدهمهوه، میهره بانی و

دل نه رمیت له گه لدا نهکرم.

نهکمر نایی بهجانت (وانواژم)

ومکمر نائی زهیجرانت کودازم

(با: ۱۲۵ ل ۱۲۵).

له باتی (وانواژم) له: پ له ۱۲۵ هرن و نخف، له نیوبیتی یه که ددا (وانواژم) ه

● وتم: گویم (ف). نه لیم.

به لام نه مرو به واتای نیستاو داهاتوو نایت، به لکو به واتای رابوردوی ساده

دیت.

شیخ عومر ضیانودین نه لئی:

که دیم قهوسی برؤی لهیلا (وتم) هاوار یقین بوو لیم

ومکو معجنوونی خیلئی حمی دمکومه ناو سمرایی زوو^{۱۴۲}

سهرنج: نه م وشمیه تمنها له قهرهنگی وشو زار او مگانی بابا تاهیر.

لایره (۱۸۲ ی) (شرح احوال و آثار بابا طاهر، د جواد مقصود) دا هاتوو، به لام

له جوارینه گانی دا نییه.

● وریم = وریم: بریم (ف). بریم.

له‌شپه‌مکانی زمانی کوردی‌دا زۆرجار پیتی (و) و (ب) جیگای یه‌کتری نه‌گرن.
وپیژم = وپیژم = بریژم. ریژنو(هه).

ئه‌کمر دستم فو‌تی خوونعت (وپیژم)

بوی‌نم تا ج رنکی ئه‌ی دل ئه‌ی دل

(با ژ ۸۰ ل ۱۱۸).

● وپیژن = وپیژن: بریژند (ف) بریژن.

وای ئان رووزی عه‌ دمر‌و‌ورم عه‌رن ته‌نگ

(وپیژن) به‌رسه‌رم خاك و خه‌س و سه‌نگ

(با ژ ۷۶ ل ۱۱۷).

● وړگ = وړگ: خاریابان (ف) درکی بیابان، درک.

وه‌ړمک: وهرق، درک (م‌ردوخ).

ش‌موی تارو بیابان پور (وړگ‌بی)

هه‌مه‌ صه‌را پور ئه‌ز خا‌رو خه‌سه‌نگ بی

(با ژ ۳۰۲ ل ۱۵۹).

● ورینه = ورینه: براین است، قطع می‌کند (ف).

له‌سه‌ر ئه‌مه‌یه، نه‌پری.

● ورینی = ورینی: براین هستی، قطع می‌کند (ف).

له‌سه‌ر ئه‌مه‌ی، نه‌پری.

(و‌ری‌نی) ته‌ که می‌هر ئه‌ز ما (و‌ری‌نی)

به‌رینه رووزگار ئی‌شته‌او مه‌که

(با پ ۱۴۷ ل هرن).

● و‌سی ه‌ند = و‌سی ه‌ند: بسی هستند (ف).

زۆر ه‌ن، که‌لی ه‌ن.

وه‌سی = زۆر، که‌لی.

ه‌ند = نه‌م‌ر له‌کرمانجی خوارو‌ودا پیتی (د)ی که‌وتوو‌ه و نه‌وتری: ه‌ن.

ه‌ن: ه‌س (ه‌ورامی)یه. (م‌ردوخ).

(و‌سی ه‌ند) و و‌سی ش‌ه‌ند و و‌سی ی‌ند

ه‌مان کووه و ه‌مان ه‌امون ه‌مان ده‌شت

(با ژ ۱۰۴ ل ۱۰۴).

● وسی شند = ووسی شغند: بسی باشند(ف).

زۆر هەن، گەلتی هەن.

وسى هاندو (وسى شگند) ووسى يەند

ههمان کووه و ههمان هامون ههمان دهشت

(با ژ ۱۰ ل ۱۰۴).

● وسى يند = ووسى يەند: بسی آیند(ف).

زۆردین، گەلتی یین، زۆریەن.

ئەمڕۆ لەباتی ئەوێ بوتری (یەند)، ئەوتری: (دین، یین، یەن).

وسى هاندو ووسى شگندو (وسى يەند)

ههمان کووه و ههمان هامون ههمان دهشت

(با ژ ۱۰ ل ۱۰۴).

● وش = وش: ماندو شبیه(ف). وەک، وەکو.

بێخورد نەلت:

گەم سینه چاکی غەزمیی خۆوبانی بێ وەلام

گەم کەتانی پەرتەوی روخساری مەه (وش) م ۱۱۳.

وش: (ماوش = ماہ وش). (مەردوخ).

ماوش، ماہ وش = وەک مانگ.

سەمەندر (وش) میانى ئاتەشى عیشق

یەکی پەیکەندە مورغی بی بەرەستم

(با جەتی ۱۰ ل ۱۷۳).

● وشم = وشوم: بشوم، بروم(ف). بیم، برۆم.

(بشوم) واتشوم ئەزەین عەلم بەدرشەم

(بشوم) ئەزەین و مەجین نوورتر شەم

(با ژ ۱۲۲ ل ۱۲۶).

لەباتی مەردو (بشەم) لە پ ۱۲۶ برون. (وشەم).

● ووينم = ووينەم: بيبينم(ف). ببينم، وينەم(ه).

وينايى = بينايى، (خال) و (مەردوخ).

ئەگەر دەستم رەسە خوونەت بربجەم

(بوينەم) تا چ رەنگى ئەى دل ئەى دل

(با ژ ۸۷ ل ۱۱۸).

وشعی (وینم) له‌نوسخه‌ی، هرن، برون، له‌نیو بهیتی دووه‌مدا، له: پ ل ۱۱۸ بهم
جزرمیه: (وینم).

● ویزه: ویج است(ف). نهمیز له‌کرمانجی خواروودا، له‌گه‌ل وشعی (گیژ)دا
دیت، نه‌لین: گیژو ویزه.

(دلزار) نهم بهیتی بابای کردووه به‌سۆزانی:

له‌عشقی جوانان دل گیژو (ویزه)

به‌زانگ که لی‌لندم خو‌ناوه ریزه ۱۱۱۱

● ویج: سرگشته و پریشان(ف). سرگه‌ردان و په‌ریشان.

به‌رین نالین که مورا جان و دل داد

شمع و په‌روانرا پور (ویج) میداد

(با ژ ۳۶ ل ۱۱۰).

● ویشه، ویشی: بیش است(ف). زۆره، گه‌لیکه.

هزارت دل به‌غارت برته (ویشه)

هزارانیت جگرخوون کرته (ویشه)

هزاران داغی ویش له‌زویشم نشمور

همنی نه‌شمورته له‌ز نشمورته (ویشه)

(با ژ ۲۴۷ ل ۱۴۸).

هزارت دل به‌غارت ورته (ویشی)

هزارانیت جگرخوون کرده (ویشی)

هزاران داغی ویش له‌رسینم نشمورت

همنی نه‌شمورته له‌ز نشمورته (ویشی)

(با ژ ۳۴۷ ل ۱۶۹).

● وینم = وینم: بینم(ف). نه‌بینم.

به‌شه‌رو کووه و صه‌حرا همرکه (وینم)

زهبانی دل به‌وصلت کهرم دارم

(با ژ ۳۹ ل ۱۱۰).

موژه‌کردم به‌کردی دیدمیورچین

کما (وینم) جه‌مالیت دهرشیمی تار

(با ژ ۴۹ ل ۱۱۲).

● **وینند = وینغند:** بینند (ف). نمینن، نهوینن. وینا (هه).

خوشا نانان که هر شامان ته (وینغند)

سوخن واتمکرم واته نشینغند

(با ژ ۲۴ ل ۱۰۷).

● **هاروت = هاروت** نام یکی از دو فرشته ای که نگونسار درگاه بابل بعد از

الهی گرفتار است (ف).

ناوی به کیکه له دو فریشتی که به سر به ره خواری له بیری بابل دا گیروده ی
نمشکه نجه ی خواجه.

گه لی له شاعیرمکانمان وشعی (هاروت) یا (هاروت و هاروت) یان
له مژنراو مکانیان دا به کارهیناوه، که دو فریشتن، وکو باسی به که میان کرا.
لیردا (نالی)، ناوی هاردوکیانی لهم به پیردا هیناوه:

مقیب و مودمعی فیتنمو علاقه ی جاوی جادووتن

له کوشه ی کوشموارت نائیبی (هاروت) و (مارووت) ۱۱۵

ز جادووتی درتان چاهی زمنغندان

نلی (هاروت) را شاویتنه دیری

(با ژ ۲۴ ل ۱۶۷).

● **هیشتن:** هیشتنه وه، هیشتن.

هیشتنه وه، هیشتن.

همی کیشتنو همی کوفت نه ی دریفا

که بایم کیشتن و (هیشتن) درلین دشت

(با ژ ۱۴ ل ۱۰۵).

● **همای = هومائی:** مرغ همای یا شبیه به همای (ف).

بالنده ی هومای یا، وکو هومای، هوما

(هوما): بالنده ی کی که مری گوشت خوری کیوی به که پیتی نلین [بیبروزه].

(خال).

(هوما): روخ، پیشه خوره. (مردوخ).

مردوخ که نه لی: پیشه خوره، واته: نیسقان خور، مه به سستی بالنده ی هومایه.

که نه لین کوا یا هر نیسقان نه خوات.

سالم نه لی:

نانوئینی بی بهسارما کمر موصیبه‌تهایی چرخ

تا لاسر سمرمه لاسایه زولفی تو بالی (هوما) ۱۱۶،

غمی عیشقی تمکلی دمرهر سر نایو

(هومائی) کی بههر بووم و بهر نایو

(با. ژ. ۲۱۱ ل ۱۴۱).

● همایون: هومایون: مرغ همای، که استخوان میخوردو... (ف).

بالندهی هومای که نیسقان نه‌خوات و...

(هومایون) ام سمری کووه‌هم و مطن بی

سمیری عالم کرم هرچا چمن بی

(با. ژ. ۳۱۹ ل ۳۱۹).

● هنی = همنی: هنوز (ف). هیشتا.

هنووک: نیستا (خال).

هنیی نیسته (خال).

همنی: حالا، الحال. همنی نه‌هاتی‌یه = لم یات بعد. (مه‌هاباد).

همنی: نیسه، نیتز (مردوخ).

میرزا نزلقادر نه‌لی:

باقی والسلام ساحب نیختیار

ومدسی ویتمن (همنی) رۆزگار ۱۱۷،

هزاران داغی‌ویش نه‌ز ویشم نشمور

(همنی) نه‌شمورته نه‌ز نشمورت‌ه‌ویشه

(با. ژ. ۲۴۷ ل ۱۴۸).

(همنی) لاتقنطوا خوانی عزیزم

مه‌کمر یا ویلتا ناخواندن بی

(با. ژ. ۳۲۹ ل ۱۶۵).

● به‌انه.

به‌هه (هه) نه‌هه (خال).

به‌نه‌هه، به‌هه، نه‌هه (مردوخ).

بیسارانی نه‌لی:

قېلىپىم (يە) جەيغەن وئىنەي تۆ شايى

يېقىرۇنە دىل خەشەمى كەدەيى

ئەكسەر كۈنلەرنى ۋەتەن كەرى بار

(يە) سەر (يە) شەمشىر (يە) تەنەف (يە) دار ۱۴۸۰

(يە) دوو روۋزى بەناكەمى سەر ئارىم

باشە روۋزى كە كۈل چىنەم بەدەمان

(با.ژ. ۱۸۰ ل ۱۳).

● يىلدا = يەلدا ۱۴۹۰: شىب ئاخىر پائىزى شىب ئول زەمىستان كەدرازىتىن شىبەي

سال است (ف).

شەيى كۆتايى پائىزى شەيى سەرەتەي زىستانە، كە دىرەزىتىن شەۋانى سەلە.

يەلدا: شەيى زۆسان (مەردۇخ).

ۋەفايى ئەلن:

كەدەكەيىم بۇ جەمەلى تۆ ديارە ئەشەك ۋ ئاھى مەن

لەخۇر شىيدى دەداتەن دەم ستارەي شامى (يەلدا) كەم ۱۵۰۰

شەۋم ئەز شامى (يەلدا) تىرەتەر بى

مەۋكە دەردەم ز بۈۋ دەردا بەتەر بى

(با.ژ. ۲۹۰ ل ۱۵۶).

(په راویزه کسان)

۱- شرح احوال و آثار دویبیتۍ های بابا طاهر عریان - چاپ دوم به کوشش
دکتر جواد مقصود

نشریه شماره (۱۱۲) انجمن آثار ملی که در تیرماه (۱۳۵۴) خورشیدی
انتشار یافت. ص ۲ - ص ۵

۲- همان سهرجاوه ل ۱۱ - ل ۱۲

هروها بزم نهم به یک که پشته یی طوغرول بیگو بابا تاهیر، پروانه
روشنبری نوی - ژماره (۱۰۸) سالی ۱۹۸۵ ل ۱۱۲، ل ۱۱۳

۳- به کتاشیه: کتاشیه صوفی یه کی تورکی یه، ندریته پال (سید محمد ابن
ابراهیم آتا) که ناسراوه به حاجی به کتاش (۹ - ۱۳۳۶)، که وهلی یه کی
تورکی بووه له موریده مکانی (نهمه دیه سهوی) یه، له خوره سانه وه هاتووه بز
نه ناضل (ق ۱۳)، خانه قای (پیرناوی) دانا له شاری (صولیجه قارا
اویوک) ته ریفه ته که ی تیکه لیکه له ته ریفه تی: قه له نذهری، یه سهوی، حیدهری.
کتی بیکیشی هیه ناوی (مقالات) ه.

به کتاشیه کان (یه سهوی) بیان به رابری خویان دانه نا.

الموسوعة العربیة المیسره - ۱ - س (۱)

دارالنهضة لبنان ۱۹۸۰ - باشراف محمد شفیق غریال ص ۳۸۸

۴- شرح احوال و آثار دکتر جواد مقصود
ص ۱۳، ۱۴، ۱۵

۵- همان سهرجاوه. ل ۱۶

نه فیسی دانی به وه داناوه که (کورۍ فره یدوون = بابا تاهیر) کورد بووه،
به لام نازانم بوجی وکو زوربه ی زوری نهوانه ی که له باره ی بابا تاهیرمه

لیکڙلینہ و میان ھہ، نہیوتو وہ بہ شیوہی (لور) دو بہیتی یا چوارینہ کانی
 دانوہ، کہہ کیکہ لہ شیو مکانی زمانی کوردی.
 بونہم مہستہ پروانہ: رۆشنیری نوئی، سالی ۱۹۸۵، ژمارہ (۱۰۸)، ل ۱۲۷،
 ۱۲۸

- ۶- شرح احوالو آثار ص ۹۱۰ - ص ۹۱۱
- ۷- تاریخ ادبیات ایران - تالیف دکتر رضا زادہ شفق
 انتشارات امیر کبیر ۱۳۴۱ ص ۱۰۹
- ۸- شرح احوالو آثار دوبیتی های ص ۵ - ص ۶
- ۹- ھمان سرچاوہ ل ۷ - ل ۸.
- ۱۰- ھمان سرچاوہ ل ۸،... ل ۹
- ۱۱- ھمان سرچاوہ ل ۹۱۰،...

سرنج: نہوہ صوفی یانہی کہ ناو بران (بابا) یان پی نہ لیزو لہ ناوچہ کدا
 زیاون کہ بہ شیکہ لہ کوردستانی ئیران و نیستایش لہ کوردستانی عیرا قدا
 وشہی (بابا) نہ خریتہ سر ھندی ناو بہ تایبہتی لہ خیزانہ ناینی کاندا، و ھکو
 بینیمان بابا شیء اللہ لہ دئی (اسفند آباد) و بہ شیکہ لہ خاکی
 کوردستانی ئیران، ھروہا بابا پیریشان لہ خاکی (گروس) و بابا رون
 لہ خاکی (مہ لایر) .

- ۱۲- ھمان سرچاوہ ل ۹، ۱۰، ۱۱
- ۱۳- لہ کاتیکدا کہ ھمان سرچاوہ ماوہیکہی زۆر بوو لہ زۆر چاپدا بوو نہم
 کتیبانہی خواروہ لہ لایہن بابا تاهیروہ چاپ کرا:
- ۱/ سوئہ دل سخن می گوید - تالیف محمد مهر رثوفی. تھران، اذرماہ
 (۱۳۴۰).

۲/ سروردهای باباطاهر همدانی- پیراستہ.م. اورنگ، تھران
 شہریورماہ (۱۳۵۰).

۳/ دیوان بابا طاهر عریان- بہ کوشش دکتر سید اسد اللہ مصطفوی /
 تھران- شہریورماہ (۱۳۵۲).
 • پروانہ ھمان سرچاوہ. ل ۹۱۶

۱۴- گنجینہ- بہ شیکہ لہ چوارینہ کانی بابا تاهیر ھمدانی- دلازار کردوویہ بہ
 سۆزانی- ۱۹۶۰- چاپخانہی الوفاء.

نهم کتیبہ بیک ہاتوہ لہ حفتاو حفت (۷۷) چوارینہی بابا بہمان شتوہی لوری ختو، دلزار کردوونی بہ سقرانی و لژتر ہر چوارینہ کدا سقرانی بہ کیشی لہ گلدا چاپ کراوہ. ہروہا زقر جار چوارینہ کانی بابا تاہیر لہ شتوہی لوری بہوہ کراون بہ کرمانجی خوارو لہ زنامہ و گزفارہ کوردی بہ کانی کوردستانی عیرا قدا چاپ کراون.

۱۵- نگہر لیکڑلہ رومہیکہ زانواوشارمزا، ژمارہیکہ زقری لہ دیوانہ دستنوسہ ہرہ کوٹہ باشہکہنی بابا تاہیری دہست بگوتایہ، لہ گل نہو سرچاوہ کوٹانہی کہ چوارینہ کانی بابایان تیدایہ و لہ بارہیہوہ شتیکی بہک لکیان نووسیوہ نہیتوانی بہ شتوہیکہ باش دیوانہکہی چاپ بکاو، رزگاریشی بکات لہ بہ شتیکی زقر لہ و شہ فارسی ہانہی کہ چوونہتہ ناو چوارینہ کانی بہوہ.

۱۶- ہروانہ ہمان سرچاوہ ل ۹۸، ۹۹، ۱۰۰

۱۷- ہمان سرچاوہ، ل ۹۱۴.

۱۸- تجلیات عرفان در ادبیات فارسی.

دکتر لطفعلی صورتگر- تہران ۱۳۴۵ ص ۹۰.

۱۹- شرح احوال و آثار دوبیتی های بابا طاهر عریان- بگوشش دکتر جواد مقصود. ص ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷.

۲۰- ہمان سرچاوہ ل ۹۱۴.

ژمارہو شوینی دستنوسہ کانی پیشان نہاوہ.

۲۱- ہمان سرچاوہ، ل ۹۱۵

۲۲- نہمہ بہ شتیکی کہم بوو لہو دستنوسانہی کہ چوارینہو ہژنراوہ کانی بابا تاہیری تیدابوو، ناخچ چنڈہما دستنوسیش ہمہ لہ کتیبخانہ کانی جیہان داو تانیستا نیمہ لئی بی ناگاین، خق نگہر نہو دستنوسانہی کہ ناوبران، دہستمان بیانگاتو لیکڑلینہو میان لہ سہر بکہین، ناخچ چنڈ لایعنہ تاریکمان لہ لایعن باباوہ بق روون نہکساتوہو چنڈ چوارینہو ہژنراوہی گوم بویمان دہست نہکہوئیو چنڈہدا وشہو زاراوہی شیوہی لوری نہ دژزینہو

۲۳- ہروانہ نہمانہی خواروہ کہ بہ شتیکی کہمن لہ سرچاوہ کان.

* شرح احوال و آثار دوبیتی های بابا طاهری عریان - بهگوشش دکتر جواد

مقصود.

ص ۲۶، ۲۷، ۲۸.

* دیوان بابا طاهر عریان - تصحیح مرحوم وحید دستگردی

مؤسسه مطبوعات امیرکبیر - تهران ۱۳۳۳ چاپ دوم، مقدمه ص ۲

* رباعیات بابا طاهر - باهتمام تیمور برهان

انتشارات کاویان - تهران ۱۳۵۷ ص الف

۲۴- له (فهرهنگی خال) دا (سپه) بهواتای سهگ هاتوو له (فهرهنگی
مردوخ) یشدا (سپلوت) بهواتای سهگ هاتوو.

۲۵- تاریخ ادبی ایران - جلد اول- تالیف پروفیسور ادوارد براون.

ترجمه و تحشیه و تعلیق علی پاشا صالح - از نشریات کتابخانهی ابن سینا،

چاپ دوم، تهران ۱۳۳۵ ص ۴۲

۲۶- مهبست له (چند شیوه زمانیکو پوژناوای ئیران واته ماد)، زمانی
کوردی و کوردستانی ئیرانه.

۲۷- تاریخ ادبی ایران، جلد اول تالیف پروفیسور ادوارد براون.

ترجمه و تحشیه و تعلیق علی پاشا صالح، چاپ دوم ص ۴۲ - ص ۴۴

۲۸- همان سرچاوه ل ۱۳۰، ل ۱۳۱

۲۹- زبان شنسی - از پرویزناتل خانلری/ چاپ سوم، فروردین ماه ۱۳۴۷،
چاپخانه محمد علی علمی، ص ۷۵

۳۰- شرفنامه - تالیف الامیر شرف خان البدلیسی

الناشر فرج الله ذکی الکردی- بوسته الازهر بمصر، ص ۲۲، ۲۴

۳۱- تاریخ مردوخ - تالیف ایت الله شیخ محمد مردوخ کردستانی جلد
اول، ص ۸۰

۳۲- همان سرچاوه، ل ۱۰۹

۳۳- فهرهنگی خال - جزمی بهکام - شیخ محمد خال

سایمانی چاپخانهی کامهران- ۱۹۵۹ ل- ۲۶

۳۴- چهپکی له گولاله سوورهی شاردزور - کومه له گورانی بهکی فولکوری،

کوردی، ناوچهی شاردزور - کورکردنهوهو ریزکردنی- علم

شاردزوری، ل ۲۶

۳۵- دیوانی شهحمه همدی بهگ صاحبقران- له ژیر چاودیری جهمال

وشمو زارلویکانی باباناهایر ۱۰۵

- خهزنه‌دار چاپخانه‌ی نه‌سعه‌د - به‌غدا ۱۹۵۷ - ل ۲۲۷
- ۳۶- میرزا نۆلقادر - محهمه‌د نه‌مین هه‌ورامانی - چاپخانه‌ی کۆری زانیاری
عیراق، به‌غدا ۱۹۸۴ - ل ۱۹۴
- ۳۷- شیرین و خوسره‌و - خانای قویادی، محمدي مه‌لاکريم، چاپخانه‌ی کۆری
زانیاری کورد، به‌غدا ۱۹۷۵ ل.
- ۳۸- دیوانی سه‌یدی - محمد امین کاردۆخی، چاپخانه‌ی کامهران - سلیمانی
۱۹۷۱ ل ۱۳۷
- ۳۹- رازی ته‌نیایی - نه‌حمه‌د هه‌ردی، چاپی دوهم ۱۹۸۴ چاپخانه‌ی زانکۆی
سه‌لاحه‌ددین، ل ۷۰.
- ۴۰- دیوانی نه‌حمه‌د سه‌مدی به‌گ صاحبقران - چاپی یه‌گه‌م - جه‌مال
خهزنه‌دار، چاپخانه‌ی نه‌سعه‌د - به‌غدا ۱۹۵۷، ل ۱۷۹
- ۴۱- دیوانی سه‌یدی - محمد امین کاردۆخی، چاپخانه‌ی کامهران - سلیمانی
۱۹۷۱، ل ۱۰۱
- ۴۲- دیوانی بێخود - محمدي مه‌لاکريم ۱۹۷۰، ل ۵۰.
- ۴۳- رازی ته‌نیایی - نه‌حمه‌د هه‌ردی، چاپی دوهم ۱۹۸۴، ل ۵۹.
- ۴۴- دیوانا په‌رتویی هه‌کاری - به‌ره‌هه‌فکر و توێژاندنا صادق به‌هه‌الدين، دار
الحریه‌ للطباعه - بغداد ۱۹۷۸، ل ۱۷۶
- ۴۵- دیوانی مه‌لا و سه‌مان - دوکتۆر امین موتابیچی - مطبعه‌ الاداب - النجف
الاشرف ۱۹۷۳، ل ۱۶۷
- ۴۶- دیوانی سه‌یدی - محمد امین کاردۆخی - چاپخانه‌ی کامهران سلیمانی
۱۹۷۱، ل ۱۰۸
- ۴۷- دلدار شاعیری شۆڤشگێری کورد - عبدالخالق علاه‌الدین، دار افاق
عربییه - به‌غدا ۱۹۸۵، ل ۱۹۱
- ۴۸- دیوانی سالم - کوردی و مه‌ریوانی - چاپخانه‌ی نه‌یتام - به‌غدا ۱۹۳۳،
ل ۱۲
- ۴۹- دیوانی گۆزان - محمدي مه‌لاکريم - چاپخانه‌ی کۆری زانیاری، به‌غدا
۱۹۸۰، ل ۸۴.
- ۵۰- دیوانی مه‌لا و سه‌مان - دوکتۆر امین موتابیچی - مطبعه‌ الاداب، النجف
الاشرف ۱۹۷۳، ل ۱۴۹

- ۵۱- دیوانی حاجی قادری کۆیی -لیکۆلینه و هو لیکدانه و هی سهردار حه مید
میرانو که ریم شارمزا ۱۹۸۶، ل ۶۹
- ۵۲- چه پکێ له گولاله سوورهی شارمزور -کۆکردنه و هی علی شارمزوری
مطبعه الحوادث -بغداد ۱۹۸۲، ل ۱۵۲
- ۵۳- هه مان سه رچاوه، ل ۶۰
- ۵۴- هه مان سه رچاوه، ل ۶۰
- ۵۵- شیرین و خسرو- خانای قوبادی، محمدی مه لاکریم، چاپخانه ی کۆری
زانباری کورد، به غدا ۱۹۷۵، ل ۱۷۷
- ۵۶- دیوانی مه لاهه سمان، دوکتۆر امین موتابجی ۱۹۷۳، ل ۱۳۷
- ۵۷- مه لبرزارد مه یک له هۆنراوه ی فۆلکلتری ناوچه ی گه رمیان، به رگی به که م،
هه رده وێل کاکه یی، چاپخانه ی (الحوادث) بغداد ل ۵۵.
- ۵۸- هه مان سه رچاوه، ل ۱۱۹
- ۵۹- که شکۆلی که له پوری نه ده یی - محمه د علی قه رده اغی- به رگی دووه م،
۱۹۸۲، ل ۱۵۰
- ۶۰- تیکستی نه ده یی کوردی- هۆنراوه، د محمد نوری عارف، چاپخانه ی
زانکۆی سلێمانی ۱۹۸۱، ل ۲۵۶
- ۶۱- هه مان سه رچاوه، ل ۲۵۶
- ۶۲- میرزا نۆلقادر -محمه د نه مین هه ورامی، چاپخانه ی کۆری زانباری
عیراق، به غدا ۱۹۸۴، ل ۹۲
- ۶۳- دیوانی نالی -مه لاهه عبدالکریمی مدرس- چاپخانه ی کۆری زانباری
کوردی -به غدا ۱۹۷۶، ل ۳۵۹
- ۶۴- دیاری شارمزور -علی که مال باپیر، چاپخانه ی ژین ۱۹۶۶، ل ۸.
- ۶۵- له یلێ و مه جنوون -لیکۆلینه و هو پشکنینی محمه د نه مین هه ورامی.
له بلۆکره و مه کانی نه مانه تی گشتی رۆشنییری لوان ۱۹۸۵، ل ۲۳۰
- ۶۶- احمد خانی -مم و زین- م. ب. رودنکو. مسکو ۱۹۶۲، ل ۱۹
- ۶۷- دیوانی صهیدی -محمد امین کاردۆخی -سلیمانی ۱۹۷۱، ل ۱۲۱
- ۶۸- دیوانی بێ کهس -محمدی مه لاکریم -چاپی دووه م- به غدا، چاپخانه ی
(الادیب) ۱۹۸۰، ل ۱۶۶
- ۶۹- هه مان سه رچاوه، ل ۱۳۷

۷۰- شیرین و خوسرو - خانای قویادی - محمدی مهلاکریم چاپخانهی کزری
زانباری کورد، بهغدا ۱۹۷۵، ل ۱۷۸

۷۱- کهشکۆلی کهلهپووری نهدبی - محهمه علی قهره داغی، بهرگی دووم،
۱۹۸۲، ل ۸۳.

۷۲- لهیلی و مهجنون - لیکۆلینهوهو پشکنینی محهمه نهمین هه ورامانی
۱۹۸۵، ل ۱۰۸

۷۳- میرزا نۆلقادر - محهمه نهمین هه ورامانی، بهغدا ۱۹۸۴، ل ۱۶۱

۷۴- دیوانی مهلا وهسمان، دوکتۆر نهمین موتابیچی ۱۹۷۳، ل ۲۳

۷۵- لێرمدا (د.مقصود)، وشهی (خوی)، لهسەر وهزنی (می) خوێندۆتهوه، که
نهبی به (خی)، لهسەر دهستووری زمانی فارسی که (خویش) و (خویشتن) به
(خیش) و (خیشتن) نه خوێنرتتهوه چونکه نهگهر پیتی (و) بکهوتته نیتوان
(خ)ی وه، نهوا نهو (و)ه ناخوێنرتتهوه، بهلام له راستیدا، نيمه بهلگه مان
بهدهستهوه نیه که نهه ساغ بکاتهوه، چونکه شیوهی (لور)، فارسی نیه
بهلکو کوردییه، نهگهر وشهی (خوی) لهدهستنهوسه کۆنهکانی
چوارینهکانی باباتههیردا ههپوویی (و)هکی، بهزۆری بهیهکی له تیهانه
خوێنراوتهوه: (و، وو، ۆ).

۷۶- دیوانی مهولهوی - مهلا عبدالکریمی مدرس - بهغدا ۱۹۶۱، ل ۴۱۲.

۷۷- چهپکێ هۆنراوهی فۆلکلۆری دهشتی ههولێر - هیممادی حوسین،
چاپخانهی «الحوادث» بهغدا ۱۹۸۶، ل ۱۵

۷۸- لهدیوانی باباتههیر، چاپی، تیمور برهان، چوارینهی ژماره (۱۵۵)، ل ۵۲،
بزۆنی بۆ (ضمه) له وشهی (دیرم)دا، کهوتۆته سهه تیهی (ر)، و نهمرۆ
بهپیتنوسی کوردی (دیروم) نهنووسرێ، وهکو لهم بهیتیهی چوارینهی
ناوبراودا نهیبین:

دلی (دیروم) دهمی خوهرم نهمیوو

غمی (دیروم) که ههرگیز کهم نهمیوو

۷۹- میرزا نۆلقادر - محهمه نهمین هه ورامانی ۱۹۸۴، ل ۸۹.

۸۰- شیرین و خوسرو - خانای قویادی - محمدی مهلاکریم ۱۹۷۵، ل ۲

۸۱- پۆجیار، پۆجیار: ههردووکیان بهواتای پۆژگار بهکاریتنو پتک هاتون
له:

پۆچ + یار و پۆچ + یار

پۆچ = پۆچ: واتە پۆژ.

یار: پاشگرو لێرمدا بۆ مەبەستی کات بەکارهاتوو.

ههروهها لهوشه‌ی (به‌ربه‌پۆچکه) دا، (پۆچ) به‌هه‌مان واتای (پۆژ = پۆژ)

بەکارهاتوو. لێرمدا وشه‌که‌ شی نه‌که‌ینه‌وه‌:

به‌ربه‌پۆچکه‌ = به‌ر + به‌ + پۆچ + که‌.

به‌ر: ناوی شوێنه‌ واتا: به‌رامبه‌ر، که‌ نه‌لێن (به‌ره‌تاو) واتا به‌رامبه‌ر به‌هه‌تاو.

به‌: حه‌رفی نێزافه‌یه‌.

پۆچ: ناوه‌، واتە پۆژ.

که‌: له‌وه‌ نه‌چێ که‌بۆ ناسراو به‌کارهاتبۆ نه‌یستا بۆوه‌ به‌ به‌شی له‌وشه‌که‌، که‌

نه‌وتری (به‌ربه‌پۆچکه‌) واتا: به‌ره‌تاوه‌که‌، نه‌یستا به‌واتای (به‌ره‌تاو)

(به‌رخۆر) به‌کارده‌ی. گۆزان نه‌لێ:

کام (به‌ربه‌پۆچکه‌) ی زۆر با سه‌فایه‌

چه‌شنی دلی شاد ده‌ی، ناوایه‌

دیوانی گۆزان - محمەدی مه‌لاکریم - چاپخانه‌ی گۆزی زانیاری عیراق، به‌غدا،

١٩٨٠، ١٢٩٧

٨٢- له‌وه‌ نه‌چێ که‌ وشه‌ی (پۆله‌)، له‌رابوردوودا به‌م شێوانه‌ بووی:

پۆده‌: پۆد + له‌.

پۆده‌: پۆد + و له‌.

پووده‌: روود + له‌.

پووده‌: پوود + و له‌.

وشه‌ی: (پۆد) (پوود)، به‌واتای فهرزهند هاتوو.

پاشگری: (له‌) و (پۆله‌) بۆ مەبەستی بچووک کردنه‌وه‌و خوشه‌ویستی به‌کارده‌ین

وه‌کو:

دیزه‌له‌، گێزه‌له‌ و کێژۆله‌، مه‌مکۆله‌.

له‌زمانی کوردی دا به‌تایبه‌تی له‌شێوه‌ی کرمانجی خواروودا زۆر جار پیتی (د)

نه‌که‌وێ، نه‌که‌ر، له‌و وشانه‌ی که‌ شیمان کردنه‌وه‌ پیتی (د) لایه‌رین به‌م

شێوانه‌ نه‌میکنه‌وه‌:

پۆله‌، پۆ و له‌، روو له‌، روو و له‌.

وهكو باس كرا دواى كهوتنى (د)و سوانى، بووه به (پۆله)و پاشكرمهكىشى
بووه بهبەشنى لهوشهكه.

ههروهها لهفهرهنگى خال دا وشهئ:

پروله: منالتيكه، كه هيشتا لهسكى دايكيا بئ (خال)

كهواته وشهئ (پروله) = پروو + له.

روو: واته منالو پيتى (د)ى كهوتووه.

له: پاشكره بۆ بچووك كردنهوه، وهكو لهوشهئ (براله)و (ماسيله)دا ههيه.

٨٢- ديوانى رهنجورى -ليكوژينهوهئ محهمهد عهلى قهرمداغى- چاپخانهئ
(افاق عريبه) بهغدا ١٩٨٣، ل.٧٥.

٨٤- ديوانى وهفائى -محهمهد عهلى قهرمداغى، چاپخانهئ كۆپى زانيارى
كورد، بهغدا ١٩٧٨، ل.١٧٠

٨٥- گهنجينه، بهشيكه لهچوارينهكانى باباتانهيرى ههمهدانى. دلزار كردويه
بهسزنانى ١٩٦٠، ل.٩٢

٨٦- ديوانى حاجى قادري كۆپى -سهردار ههميدو كهريم شارهزا ١٩٨٦،
١٧١ل

٨٧- چهپكى لهگولاله سووردهئ شارهزور -عهلى شارهزورى ١٩٨٢، ل.١٩

٨٨- مهلا محمدي خاكي -شيخ محمدي خال- بهرگى شهشهئى كۆفارى
كۆپى زانيارى كورد، چاپخانهئ كۆپى زانيارى، بهغدا ١٩٧٨، ل.١٥

٨٩- ديوانى نهحمهد ههمدي بهگ صاحبقران -چاپى بهگم- جهمال
خزنهدار، چاپخانهئ نهسهد، بهغدا ١٩٥٧، ل.٣٣٠.

٩٠- ههمان سهراچاوه، ل.٣٣٦.

٩١- يادى مهردان - بهرگى دووهم -مهلا عبد الكريم مدرس - چاپخانهئ
كوردى زانيارى عيراق - بهغدا ١٩٨٣ ل.١٧٢

٩٢- دهستنووسى مهولهوود نامه - كتيبخانهئ ماموستفا صالح رهشيد
،ماموستا له كۆلجى ناداب - زانكوى صلاحهدين ل.١٨ - ل.١٩

٩٣- ديوانى حاجى قادري كۆپى - سهردار ميرانو كريم شارهزا ١٩٨٦ ل.٦٩

٩٤- ديوانى نهحمهد ههمدي بهگ - صاحبقران - جمال خزنهدار ١٩٥٧
٢٢٣ل

٩٥- كلاكهئ فلاح - چاپخانهئ «الحوادث» بهغدا ١٩٨٠ ل.٢١٥

- ۹۶- دلدار شاعیری شوق‌شگیری کورد - عبدالخالق علاء الدین، دار افاق
عربیہ - بغداد ۱۹۸۵ ل ۱۷۹
- ۹۷- گنجینه دلزار کردوویه‌تی به سقرانی ۱۹۶۰ ل ۳۰.
- ۹۸- نه‌جومه‌نی نه‌دیبان - نه‌مین فه‌یضی به‌گ - چاپخانه‌ی کۆری زانیاری
عیراق - به‌غدا ۱۹۸۳ ل ۹۲.
- ۹۹- دیاری شاره‌زور - علی که‌مال باپیر - چاپخانه‌ی ژین - سلیمانی
۱۹۶۶ ل ۱۲
- ۱۰۰- دیوانی وه‌فایی - محمد علی قهره‌داغی - چاپخانه‌ی کۆری زانیاری
کورد - به‌غدا ۱۹۷۸ ل ۱۴۲
- ۱۰۱- دلدار شاعیری شوق‌شگیری کورد - عبدالخالق علاء الدین، به‌غدا ۱۹۸۵
ل ۲۱۰
- ۱۰۲- دیوانی نه‌محمد هه‌مدی به‌گ صاحب‌قران - جمال خه‌زنه‌دار ۱۹۵۷
ل ۳۲۸
- ۱۰۳- دیوانا پهرتویی هکاری - صادق بهاء الدین ۱۹۷۸ ل ۴۶.
- ۱۰۴- میژووی نه‌ده‌بی کوردی - علاء الدین سجادی ، چاپی دووم ۱۹۷۱
ل ۲۰۹
- ۱۰۵- دیوانی سه‌یدی - محمدامین کاردۆخی - ۱۹۷۱ ل ۱۴۰
- ۱۰۶- که‌شکۆلی که‌له‌پووری نه‌ده‌بی کوردی - محمد علی قهره‌داغی به‌رگی
دووم ۱۹۸۲ ل ۱۳۹
- ۱۰۷- دیوانی مه‌وله‌وی - مه‌لا عبدالکریمی مدرس - به‌غدا ۱۹۶۱ ل ۹۳
- ۱۰۸- دیوانی ره‌نجووری - محمد علی قهره‌داغی - ۱۹۸۳ ل ۶۹
- ۱۰۹- روباعیاتی خییام - شیخ سه‌لام کردوویه‌تی به‌ کوردی - چاپی
سپیه‌م چاپخانه‌ی کاکه‌ فلاح - سلیمانی ۱۹۸۰ ل ۵۶.
- ۱۱۰- په‌نده‌مکانی پیره‌میترد - به‌رگی چواره‌م - کۆکۆرده‌وه‌ی کاکه‌ی فلاح
چاپخانه‌ی «الحوادث» به‌غدا ۱۹۸۰ ل ۱۲۳
- ۱۱۱- دیوانی نه‌محمد هه‌مدی به‌گ صاحب‌قران - جمال خه‌زنه‌دار ۱۹۵۷
ل ۱۷۱
- ۱۱۲- په‌نده‌مکانی پیره‌میترد - به‌رگی چواره‌م - ۱۹۸۰ ل ۶۰
- ۱۱۳- دیوانی سه‌یدی - محمدامین کاردۆخی ۱۹۷۱ ل ۱۹۴

- ۱۱۴- دیوانی نوحه محمد حمیدی بهگ صاحبقران - جمال خهزنه دار ۱۹۵۷
ل ۱۷۳
- ۱۱۵- کهشکۆلی کهله پووری نه ده بی کوردی - محمد علی قهرمداغی ، بهرگی
دووم ۱۹۸۲ ل ۸۳.
- ۱۱۶- کهنجینه- دلزار کردوویه به سۆزانی ۱۹۶۰ ل ۶۴
- ۱۱۷- العقد الجوهری فی شرح دیوان الشیخ الجزری - تالیف احمد بن الملا
محمد البهتئ الزفنگی - الجزء الاول - مطبعة الرافدین - القامشلی عام
۱۹۵۸ هـ ۲۱
- ۱۱۸- میرزا ئولقادر - محمد نهمین هه ورامانی - چاپخانه ی کۆری زانیاری
عیراق، بهغدا ۱۹۸۴ ل ۱۷۰.
- ۱۱۹- دیوانی ناری - کاکهی فلاح - سلیمانی - چاپخانه ی کاکهی فلاح
۱۹۸۴ ل ۸۹.
- ۱۲۰- ههلبێزاردیهک له هۆنراوه ی فولکلۆری کوردی ناوچه ی گهرمیان، بهرگی
یهکهه - ههرده وێڵ کاکهی - بهغدا ۱۹۸۵ ل ۱۸
- ۱۲۱- یادی مهردان - بهرگی دووهم - مهلا عبدالکریمی مدرس ، ۱۹۸۳
ل ۱۷۴
- ۱۲۲- دیوانی مهلا وهسمان - دوکتۆر امین موتابیجی - ۱۹۷۳ ل ۱۷۱
- ۱۲۳- فهقێ قادری هه مه وهند - مهلا عبدالکریمی مدرس و فاتح عبدالکریم
بهغدا ۱۹۸۰ ل ۴۳.
- ۱۲۴- چهپکێ له گولاله سووره ی شارمزوور - علی شارمزووری بهغدا ۱۹۸۲
ل ۱۰۲
- ۱۲۵- تیکستی نه ده بی کوردی - بهشی دووهم، د. محمد نوری ۱۹۸۱ ل ۳۶.
- ۱۲۶- ههلبێزاردیهک له هۆنراوه ی فولکلۆری کوردی ناوچه ی گهرمیان، بهرگی
یهکهه - ههرده وێڵ کاکهی - بهغدا ۱۹۸۵ ل ۹۸.
- ۱۲۷- دیوانی صهیدی محمد امین کاردۆخی - چاپخانه ی کامه ران -
سلیمان ۱۹۷۱ ل ۸۶.
- ۱۲۸- دیوانی بێ کهس - محمدی ملاکریم - چاپی دووهم ۱۹۸۰ ل ۱۲۹
- ۱۲۹- بهرگی چوارهه له پهنمهکانی پیره میترد ، کاکهی فلاح بهغدا ۱۹۸۰
ل ۱۹۳

- ۱۲- دیاری شارەزور - عەلی کەمال باپیر - ۱۹۶۶ ل.
- ۱۳- دیوانی وهفایی - محەممەد عەلی قەرەداغی - بەغدا ۱۹۷۸ ل.
- ۱۳۲- مەولودنامەی شیخ حسینی قاضی - دەستنووسی ژمارە «۳۳۲» ل. ۳۱، کتێبخانەی ناوخرۆیی زانکۆی صلاحەددین.
- ۱۳۳- ئەنجومەنی ئەدیبان - ئەمین فەیزی بەگ - چاپخانەی کۆری زانیاری عێراق - بەغدا ۱۹۸۳ ل.
- ۱۳۴- میرزا ئۆلقادر - محەممەد ئەمین هەورامانی - بەغدا ۱۹۸۴ ل.
- ۱۳۵- گەلاوێژی ژمارە «۹» سالی «۵» ایلول ۱۹۴۴ مرثیەی «احمەد خان یی کۆماسی، بەغەلە می. ف. مینورسکی. وەرگێڕانی ناجی عباس ل. - ۱۶ ل.
- ۱۳۶- کەشکۆلی کە لە پووری ئەدەبی کوردی - محەممەد عەلی قەرەداغی، بەرگی دووهم ۱۹۸۲ ل.
- ۱۳۷- میرزا ئۆلقادر - محەممەد ئەمین هەورامانی - بەغدا ۱۹۸۴ ل.
- ۱۳۸- چەبکی لە گۆڵە سوورەیی شارەزور - عەلی شارەزوری، بەغدا ۱۹۸۲ ل.
- ۱۳۹- هەمان سەرچاوه، ل. ۲۸
- ۱۴۰- دیوانی ئەحمەد حەمدی بەگ، صاحبقران چاپی بەکەم - جەمال خەزەندەر - بەغدا ۱۹۵۷ ل.
- ۱۴۱- دیوانی کاردۆخی - بەشی یەکەم، محەممەد کاردۆخی، چاپی بەکەم ۱۹۷۸ - بەغدا، ل. ۵۸.
- ۱۴۲- یادی مەردان - بەرگی دووهم - مەلا عبدالکریمی مدرس، چاپخانەی کۆری زانیاری عێراق، بەغدا ۱۹۸۳ ل.
- ۱۴۳- دیوانی بێخود - محەممەد مەلا کریم ۱۹۷۰ ل.
- ۱۴۴- گەنجینەی - بەشیکە لە چوارینەکانی بابا - دێزار کردوویە بە سۆرانی ۱۹۶۶ ل.
- ۱۴۵- دیوانی نالی - مەلا عبدالکریمی مدرس - چاپخانەی کۆری زانیاری کورد، بەغدا ۱۹۷۶ ل.
- ۱۴۶- دیوانی سالم - کوردی و مەریوانی - چاپخانەی ئەیتام، بەغدا - ۱۹۳۳ ل.
- ۱۴۷- میرزا ئۆلقادر - محەممەد ئەمین هەورامانی - بەغدا ۱۹۸۴ ل.

۱۴۸- میژووی نه‌دهبی کوردی - علاءالدین سجادی - چاپی دووهم ، ۱۹۷۱
ل ۲۰۸- ۲۰۹

۱۴۹- یلدا = یه‌لدا وشه‌یه‌کی سریانی یه، واته میلاد ، کاتی له دایک بوون
هه‌رووه‌ها کاتی له دایک بوونی هه‌زه‌تی عیسا، درێژترین شه‌وه، که‌شه‌وی
کۆتایی پایزو یه‌که‌مین شه‌وی زستانه .(فره‌نگ عمید - تالیف حسن عمید
، انتشارات امیر کبیر -ته‌ران ۱۳۵۷).

۱۵۰- دیوانی وه‌فایی - محمەد علی قه‌مه‌داغی - به‌غدا ۱۹۷۸ ل ۷۵۰

(سه‌رچاوه‌کان)

- ۱- شرح احوالو اثار دوبیتی های باباطاهر عریان، سلسله انتشارات انجمن اثار ملی ۱۱۳ چاپ دوم، به کوشش دکتر جواد مقصود - ۱۳۵۴ خورشیدی.
- ۲- دیوان باباطاهر عریان- تصحیح مرحوم وحید دستگردی، مؤسسه مطبوعات امیر کبیر- تهران ۱۳۳۳ چاپ دوم.
- ۳- رباعیات باباطاهر- باهتمام تیمور برهان، انتشارات کاویان، تهران ۱۳۵۷
- ۴- تاریخ مردوخ - تألیف ایت الله شیخ محمد مردوخ کردستانی- جلد اول.
- ۵- تاریخ ادبی ایران - جلد اول، تألیف پروفیسور ادوارد پروین، ترجمه و تحشیه و تعلیق، علی پاشا صالح، از نشریات کتابخانه ابن سینا - چاپ دوم، تهران ۱۳۳۵
- ۶- شرفنامه - تألیف الامیر شرف خان البدلیسی، الناشر فرج الله ذکی الکردی- بوسته الازهر بمصر.
- ۷- تجلیات عرفان در ادبیات فارسی- دکتر لطفعلی صورتگر، تهران ۱۳۴۵
- ۸- زبان شناسی- از دکتر پرویز ناتل خانلری، چاپ سوم، فروردین ماه ۱۳۴۷
- ۹- فره‌نگی خال- شیخ محمدی خال، چاپخانه‌ی کامران، سلیمانی چاپر به‌کهم- جزمی به‌کهم ۱۹۵۹ جزمی دووهم ۱۹۶۴ جزمی سته‌هم ۱۹۷۴
- ۱۰- فره‌نگی مردوخ- تألیف ایت الله شیخ محمد مردوخ کردستانی.
- ۱۱- فره‌نگی مه‌اباد- چاپی به‌کهم- گیوموگریانی- هه‌ولتر ۲۵۷۳ کوردی.
- ۱۲- الهدیه الحمیدیه فی اللغة الکردیه- ضیاء الدین پاشا الخالیدی المقدس، حققه الدكتور محمد مکری- بیروت ۱۹۷۵
- ۱۳- قاموسی زمانی کوردی- عبد الرحمن محمد امین زه‌بیحی، چاپخانه‌ی وشمو زار او مکانی باباتامیر ۱۱۵

- کۆچی زانیاری کوردی- بغداد ۱۹۷۷
- ۱۴- فرهنگ معین- تالیف دکتر محمد معین.
- ۱۵- فرهنگ عمید- تالیف حسن عمید - انتشارات امیر کبیر ۱۳۵۷
- ۱۶- دیوانی مهولهوی- ملا عبد الکریمی مدرس، به‌غدا ۱۹۶۱
- ۱۷- دیوانی حاجی قادری کۆچی- لیکۆلینه‌وه‌و لیکدان‌ه‌وه‌ی سەردار حمید میرانو که‌ریم مسته‌فا شاره‌زا ۱۹۸۶
- ۱۸- دیوانی کاردۆخی- به‌شی یه‌که‌م- محمد امین کاردۆخی- چاپی یه‌که‌م، ۱۹۷۸ به‌غدا.
- ۱۹- دیوانی نالی- ملا عبد الکریمی مدرس- چاپخانه‌ی کۆچی زانیاری کوردی - به‌غدا ۱۹۷۶
- ۲۰- دیوانی نه‌حمەد حمەدی به‌گ صاحب‌قران- چاپی یه‌که‌م، جه‌مال خەزنەدار، چاپخانه‌ی نه‌سه‌ەد- به‌غدا ۱۹۵۷
- ۲۱- دیوانی بیخود- محمدی ملاکریم ۱۹۷۰
- ۲۲- دیوانی سالم- کوردی و مه‌ریوانی- چاپخانه‌ی نه‌یتام - به‌غدا ۱۹۲۳
- ۲۳- دیوانی گۆران- محمدی ملا کریم- چاپخانه‌ی کۆچی زانیاری به‌غدا ۱۹۸۰
- ۲- دیوانی ره‌نجوری- لیکۆلینه‌وه‌ی محەمەدی علی قەرەداغی- چاپخانه‌ی (افاق عربیة)، به‌غدا ۱۹۸۳
- ۲- دیوانی وه‌فایی- محمد علی قەرەداغی- چاپخانه‌ی کۆچی زانیاری کورد به‌غدا ۱۹۷۸
- ۲- دیوانی بیتکەس- محمدی مه‌لاکریم- چاپی دووه‌م- به‌غدا چاپخانه‌ی (الادیب) ۱۹۸۰
- ۲- دیوانی مه‌لاوه‌سمان، دوکتۆر امین موتابچی- مطبعه‌ الاداب النجف الاشرف، ۱۹۷۳
- ۱- دیوانی سه‌یدی- محەمەد امین کاردۆخی- چاپخانه‌ی کامهران، سلیمانی ۱۹۷۱
- ۱- دیوانی ناری- که‌که‌ی فه‌لاح- سلیمانی، چاپخانه‌ی کاکه‌ی فه‌لاح ۱۹۸۴
- ۱- دیوانا په‌رتویتی هه‌کاری- به‌ره‌هه‌فکرن و توێژاندنا، صادق به‌اء‌الدین دار الحریة للطباعة، بغداد ۱۹۷۸
- ۱- کاکه‌ی فه‌لاح، چاپخانه‌ی «الحوادث» به‌غدا ۱۹۸۰

- ۳۲- دلدار شاعیری شورشگیری کورد - عبدالخالق علاءالدین دار آفاق عربیة، به‌غدا ۱۹۸۵
- ۳۳- احمدی خانی - مم و زین، م.ب. رودنکو - مسکو ۱۹۶۲
- ۳۴- شیرین و خوسرو - خانای قویادی - محمدی مه‌لا کریم، چاپخانه‌ی کۆچی زانیاری کورد، به‌غدا ۱۹۷۵
- ۳۵- چه‌پکێ له‌گولاله‌ سووره‌ی شاره‌زور - علی شاره‌زوری، چاپخانه‌ی «الحوادث» به‌غدا ۱۹۸۲
- ۳۶- میرزا مۆلقادر - محمەد ئەمین هه‌ورامانی - چاپخانه‌ی کۆچی زانیاری عێراق، به‌غدا ۱۹۸۴
- ۳۷- پەندەمکانی پیرمەتێرد - بەرگی چوارەم، کۆکردنەوه‌ی کاکە‌ی فەلاح، چاپخانه‌ی «الحوادث» به‌غدا ۱۹۸۰
- ۳۸- ئەنجومەنی ئەدیبان - ئەمین فەییسی بەگ، چاپخانه‌ی کۆچی زانیاری عێراق، به‌غدا ۱۹۸۳
- ۳۹- فەقێ قادری هه‌م‌هه‌ند - مه‌لا عبدالکریمی مدرسو فاتح عبدالکریم چاپخانه‌ی کۆچی زانیاری عێراق، به‌غدا ۱۹۸۰
- ۴۰- دیاری شاره‌زور - علی که‌مال باپیر - چاپخانه‌ی ژین ۱۹۶۶
- ۴۱- رازی تەنیا‌یی - محمەد هه‌ردی، چاپی دووهم ۱۹۸۴، چاپخانه‌ی زانکۆی سه‌لاحه‌ددین.
- ۴۲- له‌یلی و مه‌جنوون - لێکۆڵینه‌وه‌و پشکنینی - محمەد ئەمین هه‌ورامانی، له‌بلا‌وه‌کراره‌کانی ئەمانه‌تی گشتی پۆشنییری و لاوان ۱۹۸۵
- ۴۳- که‌شکۆلی که‌له‌پووری ئەده‌بی کوردی - محمەد علی قه‌رده‌اغی به‌رگی دووهم ۱۹۸۲
- ۴۴- هه‌لبێژاردیه‌یک له‌هه‌نراوه‌ی فۆلکلۆری کوردی ناوچه‌ی که‌رمیان، به‌رگی یه‌که‌م، هه‌رده‌وێڵ کاکه‌یی - چاپخانه‌ی «الحوادث» به‌غدا ۱۹۸۵
- ۴۵- چه‌پکێ هه‌نراوه‌ی فۆلکلۆری ده‌شتی هه‌ولێر - هه‌یمدادی حوسێن، چاپخانه‌ی «الحوادث» به‌غدا ۱۹۸۷
- ۴۶- مه‌لا محمدی خاکی - شیخ محمەدی خال - به‌رگی شه‌شهمی گۆفاری کۆچی زانیاری کورد - چاپخانه‌ی کۆچی زانیاری کورد، به‌غدا ۱۹۷۸
- ۴۷- یادی مه‌ردان، به‌رگی دووهم، مه‌لا عبدالکریمی مدرسو، چاپخانه‌ی کۆچی

زانباری عراق، به‌غدا ۱۹۸۳

۴۸- روباعیاتی خه‌یام - شیخ سه‌لام کردوویته‌ی به‌کوردی، چاپی س‌تی‌هم،

چاپخانه‌ی کاکه‌ی فه‌لاح، سلیمان‌ی ۱۹۸۰

۴۹- گه‌نجینه - به‌شیکه له‌جوارینه‌کانی باباتاهیری هه‌مه‌دانی - دل‌زار

کردوویته‌ی به‌س‌قرانی/ ۱۹۶۰

۵۰- میژووی نه‌ده‌بی کوردی - علاء‌الدین سجادی - چاپی دووهم ۱۹۷۱

۵۱- تیکستی نه‌ده‌بی کوردی - به‌شی دووهم - د. محمد نوری عارف ،

چاپخانه‌ی زانکۆی سلیمان‌ی/ ۱۹۸۱

۵۲- گۆفاری گه‌لاوێژ - ژماره (۹) سالی (۵) نه‌یلوول ۱۹۴۴

۵۳- مه‌ولوودنامه‌ی شیخ حسینی قاضی - ده‌ست‌نووسی ژماره (۳۳۲)

کتیبه‌خانه‌ی ناوخۆی زانکۆی سه‌لاحه‌ددین.

۵۴- مه‌ولوود نامه (ناوی دانهری له‌سه‌ر نی‌یه) نه‌م ده‌ست‌نووسه (۴۶) لاپه‌ڕه‌یه،

کتیبه‌خانه‌ی مام‌وستا صالح په‌شید - کۆلیجی ئاداب، زانکۆی سه‌لاحه‌ددین.

۵۵- العقد الجوهری فی شرح دیوان الشیخ الجزری - تالیف احمد بن الملا

محمد البهت‌ی الزفنگی، مطبعه الرافدین - مدینه القامشلی ۱۹۵۸

۵۶- الموسوعه العربیه المیسره - دار النهضه لبنان ، باشراف محمد شفیق

غریبال/ ۱۹۸۰

ناوهڕۆک

بەت	لایه
روون کردنه و مێک	۳
ژيانى باباتاهيرى هه مه داني و سه رده مه که ی	۷
سه رنجیک له نه ده بی سه رده م و هاوچه رخانه کانى باباتاهير.....	۱۲
زانایانى سه ده ی پینجه م «چه رخی باباتاهير».....	۱۳
صفی یه کانى سه ده ی پینجه م «سه رده می باباتاهير».....	۱۴
چوارینه کانى باباتاهيرو چاپه جوربه جورمه کانى.....	۱۶
ده ستنوو سه کانى چوارینه کانى باباتاهير.....	۱۹
شێوه ی لۆپى و زمانى باباتاهير.....	۲۳
لیکۆلینه وه له وشه و زاراوه کانى باباتاهير.....	۲۶
نیشانه کانى ئەم لیکۆلینه وه یه.....	۳۰
وشه و زاراوه کانى باباتاهيرو به راورد کردنیان	
له گه ل شێوه کانى زمانى کوردی دا.....	۳۱
په راوتز مه کان.....	۱۰۲
سه رچاوه مه کان.....	۱۱۵

چاپگراوه کانی ومزارعت سالی ۱۹۹۶

- ۱- میکانیزمه بنهرمه کانی رسته سازی..... د. شیرکز بابان
- ۲- سه عیدزه بقی لای خرمان/رؤمان..... که مال سه عدی
- ۳- البعد القومي للتغيرات فی حدود الادارية
- محافظ کرکوک..... دخیل السماعیل محمد

چاپگراوه کانی ومزارعت سالی ۱۹۹۷

- ۱- کاولاش. رؤمان..... عبداللهمراج
- ۲- سه هزین..... علی فتاح دزهیی
- ۳- چشکوفوله میش..... نازان عبدالواحد
- ۴- همدکورد..... حمزه امدار
- ۵- جالبان..... وریاحمد
- ۶- چیرۆکی فلکلوری کوردی..... محمدرشدی دزهیی
- ۷- کودستانی خوارووی رۆژه لات..... د. رشاد میران
- ۸- ووشه وزاره مکانی باباتا هیر..... د. محمدنوری عارف

ژماره ی سپاردن به کتیبخانه ی نیشتمانی ههریم
ژماره (۲۲۲) ی سالی ۱۹۹۷ دراوه تنی